

**IKÄIHMISTEN TOIMIJUUS JA
VUOROVAIKUTTEINEN TELEVISIO**

Arja Liinamaa
Pro gradu -tutkielma
Sosiaalityön maisteriohjelma
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian
laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2016

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Sosiaalityö
LIINAMAA ARJA:
Pro gradu -tutkielma, 109 sivua, 3 liitesivua
Kevät 2016
Ohjaaja: Elina Virokannas

Tutkielma käsittelee ikäihmisten toimijuutta, kun he käyttävät vuorovaikutteista televisiopalvelua. Tarkastelun kohteena on sekä ikäihmisten että palveluntuottajan näkökulma.

Tutkielman aineisto on kerätty haastattelemalla kahdeksaa vuorovaikutteista televisio- palvelua käyttänyttä ikäihmistä ja neljää vuorovaikutteisen televisiopalvelun tuotannossa mukana olevaa työntekijää.

Tutkimusmenetelmäni on sisällönanalyysi. Haastatteluaineistoa on analysoitu sisältöä jaotellen ja temaattisia kokonaisuuksia rakentaen. Jotta toimijuudesta on saatu tarkempi kuva, käytössä on ollut myös semioottisesta sosiologiasta peräisin oleva ja Jyrki Jyrkämä kehittänyt toimijuuden modaliteettianalyysi. Tutkielman teoriatausta rakentuu toimijuuden ja yhteiskunnallisen rakenteen välistä vuorovaikutusta problematisoivasta, sosiologisesti suuntautuneesta viitekehystä.

Toimijuuden painottaminen on tuonut ikäihmisten omat haluamiset ja tuntemiset keskeisiksi tutkimuksissa ja kehittämishankkeissa. Vuorovaikutteista televisiopalvelua käyttävät ikäihmiset ilmaisevat toimijuuttaan tekemällä valintoja sekä pohtimalla, mitä hyötyä palvelumuodosta heille itselleen on. Pieni toimijuus ilmenee strategioina, joilla puhuja voi asettaa vuorovaikutteisen televisiopalvelun sille kuuluvaan paikkaan omassa päiväjärjestyksessä. Ikäihmisten vuorovaikutteisen television käyttöön kuuluva sosiaalisuus ilmenee erityisesti nettiyhteisöllisyytenä, jossa auktoriteettien merkitys on pienentynyt ja yhteisten kokemusten merkitys kasvanut.

Tutkielmassa kuvataan, miten palveluntuottajat luovat tilanteita ja rakenteita, jotka antavat ikäihmisten toimijuudelle mahdollisuuksia. Toisaalta vuorovaikutteista televisiopalvelua käyttävää ikäihmistä kohtaan esitetään myös odotuksia.

Haluamisen ja tuntemisen modaliteetit ovat erityisiä, koska ne muodostavat uudenlaisen kytköksen mikro- ja mesotason välille. Vuorovaikutteista televisiopalvelua käytettäessä voi ikäihmisen toimijuus välittyä palveluntuottajien tietoisuuteen muutenkin kuin perinteisen vaikuttamisen, kuten valituskirjelmien, muodossa. Vuorovaikutteisen televisiopalvelun osallistumista mahdollistavien ominaisuuksien avulla voidaan palveluntuottajien ja palvelun käyttäjien välistä kohtaamisen kanavaa laajentaa. Palveluntuottajien tietoisuuteen voi välittyä ikäihmisen tunteita ja kokemuksia hänen omasta kotiympäristöstään uudella tavalla. Silloin ei ole niinkään kyse vaikuttamisesta kuin *vaikuttumisesta*.

Asiasanat: ikääntyminen, teknologia, toimijuus

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	5
2 IKÄIHMISEN TOIMIJUUS	8
2.1. Toimijuuden käsite ikäihmisten palveluissa	8
2.2. Ikäihmisen pieni toimijuus	8
2.3. Toimijuus yhteiskunnallisissa rakenteissa	12
2.4. Ikäihmisen toimijuus yhteisöissä ja verkkoyhteisöissä	14
2.4.1. Sosiaalisuuden käsite	16
2.4.2. Yhteisöllisyyden muodot vuorovaikutteisen television käytössä	16
2.4.3. Sosiaaliseen kontekstiin kuuluvat artefaktit	19
2.4.4. Seurallisuus ja elämäntyylit verkkovälitteisissä yhteisöissä	20
2.5. Toimijuus yksityisessä ja julkisessa tilassa	22
2.5.1. Koti ikäihmisen erityisenä ympäristönä	22
2.5.2. Mahdollisuus yksityisyyteen	24
2.5.3. Pääsy julkisiin tiloihin	26
2.6. Toimijuus geronteknologiassa ja ikäteknologiassa	28
3 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	32
3.1. Tutkimusprosessi	32
3.1.1. Tutkimuksen suunnittelu ja aineiston kuvaus	32
3.1.2. Haastattelututkimuksen luonne ja haastattelujen kulku	35
3.2. Tutkimusanalyysi	39
3.2.1. Teoreettinen viitekehys ja tutkimusmenetelmä	39
3.2.2. Analyysivaihe	44
3.3. Tutkimusetiikka	45
4 TOIMIJUUS VUOROVAIKUTTEISTA TELEVISIOTA KÄYTETTÄESSÄ IKÄIHMISTEN KERTOMUKSISSA	47
4.1. Toimijuus arkisissa käytännöissä	47
4.1.1. Vuorovaikutteisesta televisiosta saatava hyöty toimijuuden tukena	47
4.1.2. Pieni toimijuus television käyttöön liittyen	51
4.1.3. Mesotasolle suuntautuva ikäihmisen toimijuus	54
4.1.4. Riippumattomuus ja irtisanoutuminen tarvitsevuudesta	57
4.2. Toimijuus yhteisöissä	61
4.2.1. Asemat tiiviissä, lämpimässä yhteisössä	61
4.2.2. Ryhmäjäsennyden vaatimuksina pukeutuminen ja puhetyyli	65
4.2.3. Omaehtoinen asettuminen yhteisön sisä- tai ulkopuolelle	67
4.2.4. Luottamus vuorovaikutteisen television tuottamassa yhteisössä	69
4.2.5. Sosiaalisuuden laajeneminen vuorovaikutteisen television avulla	70
4.3. Toimijuus antamisena ja jakamisena	75

5 IKÄIHMISTEN TOIMIJUUS VUOROVAIKUTTEISTA TELEVISIOTA KÄYTETTÄESSÄ PALVELUNTUOTTAJIEN KERTOMUKSISSA	76
5.1. Toimijuus Kaupungin vuorovaikutteisen televisiopalvelun mallissa	76
5.2. Toimijuuden tukeminen Palvelukeskuksessa	79
5.3. Seurallisuus ja toimijuus vuorovaikutteisessa televisiossa	81
5.4. Interaktiivisuus toimijuuden tukena	83
5.5. Toimijuuden paikat palveluntuottajien haastatteluissa	88
6 YHTEENVETO	92
Lähteet	101
Liitteet (3 kpl)	110

1 JOHDANTO

Teknologisoituminen ja digitalisaatio tulevat yhteiskunnallisessa keskustelussa sekä tutkimuksen että kehittämisen kohteina toistuvasti esille. Teknologian kehittymisen odotetaan lisäävän tuottavuutta ja ratkaisevan kansakunnan taloudellisia ongelmia. Esimerkiksi Niskakangas (2015) nosti teknologian ensimmäiseksi kuvatessaan Helsingin Sanomien artikkelissa viittä tuottavuuden kasvattamisen keinoa. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan selvitykseen kirjoittajat listasivat sata uutta, tulevaisuudessa yhteiskuntaan mullistavalla tavalla vaikuttavaa teknologista sovellusta henkilöautoliikenteen automatisoinnista elämän simulointiin solutasolla, big dataan ja yhteiskunnan pelillistämiseen (Linturi, Kuusi ja Ahlqvist 2013, 178). Meneillään on lukuisia tutkimus- ja kehittämishankkeita tulevaisuuden teknologian vaikutuksesta työelämään (Työterveyslaitos 2013) sekä huippuosaamisen ja innovaatioiden synnyttämiseen (Suomen Akatemia 2015a).

Paitsi yleisiin yhteiskunnallisiin näkymiin, teknologia on tunkeutunut myös yksityiselämään ja arjen kaikkiin osa-alueisiin. Lapset, nuoret, opiskelu- ja työikäiset tunnistavat arkielämästä monenlaisia tietoteknologian käyttötarkoituksia ja ulottuvuuksia. Mobiiliyhteyksien ja netin avulla kytkeydytään yhteisöihin, pidetään yllä ihmissuhteita, täytetään tyhjiä hetkiä, opetellaan kieliä tai harjaannutetaan aivotoimintaa, saadaan vertaistukea sekä selvitetään mielenkiintoisia ja itselle tärkeitä asioita vaikkapa hyvinvointiin liittyen.

Teknologia kuuluu yhä läheisemmin myös ikääntyneiden henkilöiden arkeen. Meneillään on murrosvaihe, jossa samaan aikaan teknologia kehittyy huimasti ja ikääntyneiden osuus väestöstä kasvaa. Ikäihmiset eivät pian enää tarvitse erityisiä tietotekniikkakursseja, koska he ovat tottuneet käyttämään tietojärjestelmiä jo aikuisaikanaan sekä yksityiselämässä että työssä. Tällä hetkellä teknologia kuitenkin vielä kohtaa niin sanotun kolmannen iän ylittäneet ikäihmiset projekteina ja hankkeina. Julkisten toimijoiden käytössä olevat resurssit ovat ratkaisevassa asemassa, kun toiminnasta päätetään. Osa iäkkäistä saa uudenlaista, käyttäjäystävällistä teknologiaa käyttöönsä. Silti on myös niitä, joille tällaisia palveluja ei järjesty lainkaan.

Jotta ikääntyneiden mahdollisuudet olisivat tasa-arvoiset muihin ikäryhmiin nähden, heillä tulisi olla mahdollisuus käyttää teknologiaa myös sosiaaliseen toimintaansa – ei pelkästään apuvälineeksi tai hoidoksi (Kaakinen ja Törmä, 9). 1990-luvulla alkaneessa, ikääntyneiden teknologiaan erikoistuneessa geronteknologiassa sosiaalinen toimintakyky tuotiin lääketieteellisen vanhuuskäsityksen rinnalle. Geronteknologiassa painotettiin vahvuuksia ja haluttiin ehkäistä ongelmia etukäteen sekä kompensoida ikäihmisten heikkeneviä kykyjä. (Mts. 7).

Tutkimukseni aiheena on ikäihmisten toimijuus ja vuorovaikutteinen televisiopalvelu. Vuorovaikutteinen televisiopalvelu tarkoittaa tutkimuksessani ikäihmisille suunnattua palvelua. Ikäihmiset saavat älytelevision kokoisen, kosketusnäyttöruudulla käytettävän, nettiyhteydellä toimivan kaksisuuntaisen laitteen. Sen mukana he saavat palveluntuottajan tuottaman ohjelmasisällön sekä kuvapuhelinyhteyden. Vuorovaikutteista televisiopalvelua tuottavat monet palveluntarjoajat eri nimillä. Palvelu antaa käyttäjilleen mahdollisuuden kokoontua virtuaalisesti videoyhteyden avulla tietyn teeman tai vapaan keskustelun merkeissä. Käyttäjät voivat soitella ilman erillistä maksua myös kahdenkeskisiä kuvapuheluja muiden palvelua käyttävien sekä omaistensa kesken. Omaiset tarvitsevat palvelun käyttöön internet-yhteyden ja omaan tietokoneeseensa tai mobiililaitteeseen hankitun sovelluksen.

Vuorovaikutteinen televisio sisältää virtuaalisia yhteyksiä esimerkiksi kotihoidon työntekijöiden ja ikäihmisten välille. Tarjolla voi olla palveluntuottajien juontamia tai valtakunnallisista ohjelmista välitettyjä ohjelmallisia tuokioita, joihin ikäihmiset voivat ottaa osaa esimerkiksi jumppaamalla tai tanssimalla omassa kodissaan. Vuorovaikutteisen television avulla voi osallistua teemailtoihin ja tiedotustilaisuuksiin. Ikäihmiset voivat esittää puheenvuorojaan tilaisuuksissa oman mikrofoninsa ja älyteleviisiossa olevan kamerayhteytensä avulla.

Vuorovaikutteinen televisio on erityinen teknologinen ikääntyneiden palvelumuoto, koska sen periaatteena on vastavuoroinen kommunikaatio. Se edustaa sellaista ikääntyneiden teknologiaa, jonka avulla on mahdollista tuottaa nimenomaan sosiaalista tukea, osallisuutta ja virkistystä eikä pelkästään pienentää turvallisuusriskejä tai hoitaa sairautta. Samalla se asemoituu erityiseksi sosiaalseksi ilmiöksi, jonka avulla voi analysoida toimijuuteen, sosiaalisuuteen ja seurallisuuteen liittyviä kysymyksiä.

Vuorovaikutteisen television mielenkiintoisuus ilmenee myös palvelumuodon vastaanoton ja sitä koskevien päätösten välillä ilmenevän ristiriidan vuoksi. Palvelumuoto saa hyvää palautetta hankeraporteissa (kts. esim. Jauhiainen 2011) ja innostuneissa lehtiartikkelissa (kts. esim. YLE Keski-Suomi 2011) ja vuorovaikutteisen teknologian mahdollisuuksiin luotetaan myös valtakunnallisissa hallinnollisissa sosiaali- ja terveydenhuollon linjauksissa (kts. esim. STM 2014, 17). Silti vuorovaikutteisten televisioiden käyttö kunnissa ja palveluorganisaatioissa on tutkimuksen teon ajankohtana osoittautunut suurelta osin projektiluontoiseksi. Pysyvien toimintamuotojen aikaansaaminen ei välttämättä ole projekteissa tavoitteenakaan.

Vuorovaikutteinen televisio on omalle ajalleen tyypillinen tekninen innovaatio. Teknologisoitumisen ja digitalisoitumisen kehityskulku on niin kiihvasta, että jo tämän tutkimuksen teon aikana on syntynyt uudenlaisia vuorovaikutteisen television palvelukonsepteja ikäihmisille. On esitetty, että käsite ”televisio” on yksisuuntaisen luonteensa vuoksi tulossa tiensä päähän ja loppuisi vuoteen 2030 mennessä. Tilalle on tullut ”second screen”, joka muuttaa tuottajakeskeisyyden kuluttajakeskeisyydeksi, yhdistää internetin ja television sosiaalisiksi televisioksi (social television) ja joka toimii tabletilla tai mobiililaitteella. (Väliverronen, 2015.) Tutkimuskohteenani olevan vuorovaikutteisen television palvelussa on ”televisio” piirteitä, sillä ohjelmien vetäjillä on tässäkin palvelumuodossa vahva rooli. Uusimmissa ikäihmisten vuorovaikutteisen televisiopalvelun muodoissa on puolestaan ”second screen” -piirteitä, sillä niissä hyödynnetään enemmän internetin yleistä tarjontaa. (Kts. esim. Kohote.)

Vuorovaikutteinen televisio on muodossa tai toisessa matkalla pysyväksi palvelumuodoksi. Videoyhteydet viranomaisten kanssa yhteispalvelupisteissä yleistyvät valtioministeriön SADe-ohjelmassa (Sade-tietopaketti 2015) ja etäasiointi on jo pitkään ollut tärkeällä sijalla kuntalaisviestinnässä. Turvateknologian, esimerkiksi GPS-paikantimien, käytölle on olemassa laaja hyväksyntä niin vanhusten etua ajavan järjestön kuin palvelun tuottajien ja omaisten parissa, kunhan palvelun käyttöönottoon paneudutaan huolella ja varmistetaan ylläpitoon liittyvät asiat. (Forsberg 2012, 4.) Laadun valvontaa tarvitaan, jotta sosiaalisia kontakteja tarjoavan, vuorovaikutteisen teknologiapalvelun ominaisuuksia hyödynnettäisiin tavalla, joka ottaa huomioon ikäih-

misten toimijuuden. Ei ole samantekevää, millaisille oletuksille palvelu rakennetaan ja miten resursseja palvelua muotoiltaessa kohdennetaan.

Toimijuus on tutkimuskysymykseni keskiössä, koska olen kiinnostunut vuorovaikutteisesta televisiota osana asiakaslähtöisyyttä korostavaa kuntoutusjärjestelmää. Toimijuudella viitataan ihmisen tai ryhmän kykyyn toimia subjekteina, toiminnan tekijöinä enemmän kuin objekteina eli toiminnan kohteina. Sisällytän tutkimuksessani toimijuuden käsitteeseen sosiaalisuuden käsitteen. Käsittelen toimijuutta sekä ikäihmisten että palvelun tuottajan näkökulmasta. Tutkimusaineistona käytän kahdeksan vuorovaikutteisesta televisiota käyttäneen ikäihmisen ja neljän palveluntuottajan edustavan henkilön haastatteluja.

2 IKÄIHMISTEN TOIMIJUUS

Tutkielmani taustoittavan luvun yhteisenä tekijänä on toimijuus. Käsitteen sosiologinen tausta viittaa yhteiskunnallisen rakenteen ja toimijan väliseen jännitteeseen suhteeseen. Psykologisesta näkökulmasta toimijuus merkitsee esimerkiksi tavoitteellisuutta ja kykyä tarkkailla sekä säädellä omaa toimintaa. Käsittelen toimijuutta tutkielmassani sosiaalisena ilmiökokonaisuutena, joten sosiaalisuuden sekä yhteisöllisyyden käsitteet ovat oleellisia teoreettiselle viitekehykselleni. Vuorovaikutteinen televisiopalvelu on väline, jolla voidaan vaikuttaa ikäihmisen yksityisyyteen ja julkisuuteen sekä toimijuuden ilmenemiseen näillä erityyppisillä toiminnan alueilla. Luvun päätteeksi tarkastelen toimijuuteen liittyvien kysymysten asemaa geronteknologisessa tutkimusperinteessä.

2.1. Toimijuuden käsite ikäihmisten palveluissa

Yleinen toimijuuden käsitteen perusominaisuus on, että sillä viitataan yksilöiden kapasiteettiin tehdä päätöksiä ja toteuttaa niitä. Näin ollen toimijuus sisältää vaikutuksen ja voiman merkityksiä (Gordon 2005, 115), kykyä tarkkailla omaa toimintaa sekä tunnetta toimintavapaudesta (Jyrkämä 2013a, 95–96). Holma (1999, 18–19) käsittelee toimijuutta narratiivien kautta ja viittaa refleksioon tarpeellisuuteen, jotta yksilöllä olisi oman persoonan mukainen identiteetti. Jyrkämä (2007, 192–195) korostaa toimijuuden tarkoituksellisuutta eli valtaa toimia toisin.

Toimijuudella on aina jotain tekemistä energian ja valinnan kanssa (Marshall 2005, 59). Marshall (mts. 67) erottelee toimijuuden oleellisiksi elementeiksi 1) inhimillisen kapasiteetin tehdä aikomuksellisia valintoja, 2) yksilön omat tai hänen hallinnassaan olevat resurssit, joiden avulla hän käyttäytyy aikomuksellisesti, 3) yksilöiden käytöksen, joka heijastaa aikomuksia sekä 4) valintojen sosiaalisen ja fyysisen rakenteen. Kapasiteettien ja resurssien ajatus tuo perustelua sille, mistä toimijuuteen sisältyvät voimat ja vaikutusmahdollisuudet ovat peräisin. Ajateltaessa toimijuutta yksilön käytöksenä sosiaalisessa rakenteessa paljastuu käsitteen vuorovaikutuksellinen ja kytköksellinen luonne. Toimijuus on enemmän kuin yksilön erilaisiin taitoihin, motivaatioihin, velvollisuuksiin ja mahdollisuuksiin pohjautuva kudelma (kts. Hokkanen 2014, 61). Toimijuus ulottuu käsitteenä yksilön yli, ympäröivään sosiaaliseen rakenteeseen. Sosiaalinen rakenne puolestaan vaikuttaa yksilön mahdollisuuksiin toimia, esimerkiksi tehdä valintoja.

Toimijuuden käsite on muuttanut ikäihmisten palvelujen painopistettä. Pohdinnan kohteena ei enää ole mahdollinen tuleva toimintakyky, vaan jo nyt käytössä oleva toimintakyky, jota voidaan vahvistaa. Toimijuus ei tapahdu tyhjiössä eikä kyse ole yksilökohtaisesta taidosta, vaan sosiaalisesta ilmiökokonaisuudesta. (Jyrkämä 2007, 201).

Ikäihmisten toimijuutta on tutkittu hyödyntämällä semioottisesta sosiologiasta ja Greimasin aktanttimalista peräisin olevilla toimijuuden modaliteeteilla (kts. Sulkunen ja Törrönen 1997, 84–90). Modaalisuudessa on kyse asiantilan todennukaisuutta ja toteutumismahdollisuuksia koskevista arvioista sekä puhujan arvoista, näkökulmista ja vuorovaikutussuhteista toisiin nähden (Mykkänen 2010, 44). Pragmaattisen modaalisuuden peruslajeina pidetään osaamista, kykenemistä, tahtomista ja täytymistä (Sulkunen ja Törrönen 1997, 88–93 ja Koskinen 2011, 15). Jyrkämä (2007, 206–207) on määritellyt ikäihmisten toimijuuden modaliteetteihin kuuluviksi edellä mainittujen lisäksi haluamisen, tuntemisen ja voimisen. Osaaminen kuvaa pysyvää, usein itse hankittua kompetenssia, kykeneminen tilannekohtaista toimintakykyä, tahtominen halun ja päämäärätietoisuuden määrittämää tekemistä, täytyminen pakkoja ja rajoituksia, halu sisäistä motivaatiota ja valinnan mahdollisuutta, tunteminen arvottamista ja kokemista ja voiminen tilanteiden ja rakenteiden tuottamia mahdollisuuksia.

Edellä mainitut modaliteettien lajit ovat pragmaattisia eli ne tuottavat toiminnallisia valmiuksia ja ominaisuuksia. Enonsiatiiivinen modaalisuus tuottaa varmuutta ja uskottavuutta. (Mykkänen 2010, 45.)

Toimijuutta on tutkittu myös psykologian näkökulmasta. Yksilö tarkastellaan tavoitteellisena ja itseään tarkkailevana toimijana. Bandura (2008, 16–17) on luetellut neljä inhimillisen toimijuuden ominaisuutta. Ensimmäisenä hän mainitsi ihmisten muodostamat intentiot, jotka muodostuvat toimintasuunnitelmista ja strategioista. Intentioita jaetaan kollektiivisesti ja niistä tulee yhteisiä pyrkimyksiä. Toinen ominaisuus on ennakointi, jonka aikana ihmiset asettavat itselleen tavoitteita ja motivoituvat tulevaisuudessa realisoituvista, oletetuista toiminnan tuloksista. Kolmas ominaisuus on reaktiivisuus, joka ilmenee itsesäätelynä. Tässä prosessissa yksilöt omaksuvat henkilökohtaisia standardeja, rakentavat soveltuvia toimintamalleja, tarkkailevat, säännöstelevät ja arvottavat suorituksiaan. Neljäs ominaisuus, refleksio, erottaa Banduran mukaan inhimillisen toimijuuden muusta toimijuudesta. Refleksio merkitsee Banduralla metakognitiivista kykyä tarkkailla omaa toimintaa, pyrkimysten merkityksiä, omaa tehokkuutta sekä ajatusten ja toiminnan vakautta. Tapola-Haapala (2011, 6) lisää käsitteeseen kytköksen toiminnallisuuteen. Refleksiivisyyden ansiosta ihmiset pysyvät käymään sisäisiä keskusteluja, pohtimaan itselleen olennaisia huolenaiheita ja sitoumuksia ja muodostamaan näihin perustuvia toiminnallisia projekteja. Refleksio siis pitää sisällään toimijuuden ulottuvuuden eli se ei käsitteenä viittaa pelkkään tarkkailuun tai pohdintaan. Käytän refleksioon käsitettä tähän tapaan myös omassa tutkimuksessani.

Toimijuus-käsitteen nimissä voidaan yksilöitä myös aktivoida kyseenalaisella tavalla. Tällaista aktivoimista on ikäihmisten kohdalla nimitetty aktiivisuuskultiksi. Kun toimijuus samaistetaan toimintaan ja sitä vaaditaan ulkoapäin, ei ikäihmisellä enää ole oikeutta halutessaan rauhassa, tekemättä yhtään mitään. (Kaakinen ja Törmä, 28.) Aktiivisuuskulttia voisi nimittää myös toimijuuden vaateeksi, jollaisia Ronkainen (2006, 532) on löytänyt väkivallan uhrien elämää tutkiessaan. Väkivallan uhrille asetetaan tällöin vastuu valinnasta ja toisin toimimisesta.

Eurooppalaiselle hyvinvointivaltiokehitystä kritisoidussa ”New Public Management”-teoretisoinneissa nähdään, että kyky aktiiviseen toimintaan on yhä keskeisempi kansaliskelpoisuuden mittari. Samalla kun uudenlainen hallinnointitapa on merkinnyt

siirtymää byrokraattisista toimintatavoista joustavampiin ja käyttäjäystävällisempiin palvelumuotoihin, monopolistisuudesta markkinajohtoisuuteen, pakosta valintaan ja monipuolisuuteen, se on myös alkanut vaatia kansalaisilta aiempaa suurempaa itsenäisyyttä (Eräsaari 2006, 90). Iäkkäät ihmiset nähdään toisaalta taloudellisena kuormana, toisaalta aktiivisuuden ja autonomian imperatiivin kautta määrittyvinä, itsenäisiä valintoja tekevinä ja riskeistä vastaavina kansalaisina (Ray ja Seppänen, 244). Ikäihmisen toimijuuden kannalta on ratkaisevaa, voiko hän itse määrittellä, millainen itsenäisyys ja aktiivisuus hänelle itselleen on mahdollista.

Toimijuutta voi tarkastella myös tutkimalla, miten yksilö pystyy liikkumaan eri positioiden välillä. Toimijuus muuttuu, jos yksilö voi liikkua esimerkiksi voimattoman ”uhrin” positiosta välillä muihin, enemmän valtaa sisältäviin positiioihin (Keskinen 2005, 194). Position käsite kuvaa toimijan tilannekohtaista asemaa, joka tuotetaan vuorovaikutuksessa (Lundan 2009, 21) monikerroksisella tavalla, erilaisten tilanteiden mahdollistamissa ja havainnollistamissa puitteissa (Mykkänen 2010, 43). Yksilöt positioivat itseään joustavasti erilaisista tilanteista puhuessaan. Toimijuuden vaadetta voi vastustaa asettumalla uudentilanteisiin positiioihin. Silloin esillä oleva tilanne saa uudentilanteen merkityksen. Yksilön position voi sanoa muodostuvan dynamiikassa, johon vaikuttavat sekä ulkoiset että sisäiset toimintaedellytykset ja määrittelyt (Pekkarinen 2014, 224–229).

Vuorovaikutteisessa televisiopalvelussa aktiivisuuden vaatimus näkyy jo lähtökohtaisesti. Laitteen käyttö vaatii jonkin verran aktiivisia toimenpiteitä, jotta ohjelmat tulevat esiin ja erityisesti, jotta vuorovaikutusta muiden käyttäjien kanssa syntyisi. Aktiivisuuden vaatimus voi olla toimijuuden kannalta elvyttävää, mutta edellytykseen voi kuulua myös sudenkuoppa. Siihen voi kytkeytyä toimijuuden vaateita, oletuksia pärjäämisestä ilman apua tai toisaalta oletuksia todellisuutta vähäisemmästä toimintahalusta ja -kyvystä.

Toimijuuden vaateeseen liittyy vallankäyttöä. Osittain valta voi sulautua osaksi toimijan toimintaa niin, ettei hän edes ole tietoinen siitä. Jonkun toisen määrittelemä tavoiteltava toimintatapa vaikuttaa toimijassa, vaikka hän ajattelee toimivansa vain oman tahtonsa mukaisesti. Taustalla vaikuttaa inhimillisen toiminnan luontainen jäykkyys, jonka vuoksi ihmiset seuraavat vanhoja rutiinejaan eivätkä suinkaan kaiken aikaa pohdi, valitse ja

päätä. (Kotiranta ja Virkki 2011, 16.) Ihmisryhmien vastuullistaminen ja heidän valinnan tai toisin toimimisen mahdollisuutensa liittyvät materiaalsiin mahdollisuuksiin, yhteiskunnalliseen asemaan, normatiivisiin odotuksiin ja arvottamiseen (Ronkainen 2006, 532).

2.2. Ikäihmisen pieni toimijuus

Toimijuus-käsitteeseen mielletään arkipuheessa ajatuksia aktiivisesta, aikaansaavasta ja tavoitteellisesti toimivasta yksilöstä tai ryhmästä. Itsenäiset yksilöt voivat tehdä omaa etuaan palvelevia ratkaisuja ja päästä vaikka taistellen omaan tavoitteeseensa. Poliitiikan ja instituutioiden tutkimuksessa on käytetty valinnan teoriaa kuvaamaan tilanteita, joissa yksilön oletetaan tavoittelevan omaa etuaan tai ainakin olevan johdonmukainen (Lehtinen 2006, 216, Heiskala 2000, 25). Toimijuuden ihanteena pidetään rationaalisen valinnan teoriaa mukailleen yksilön kausaliteettitajua, riippumattomuutta ja omaehtoisuutta. Rationaalisen valinnan teorian mukainen vahva toimijuus vaikuttaisi olevan ihanteena myös kolmannen iän teoretisoinneissa. Kolmannen iän paradigmaa on moitittu jopa tyrannimaiseksi, koska kolmas ikä ei ole mahdollinen kaikille, ja koska malli tuntuu vaativan: ”ikäntyvä voi ja hänen pitää olla terveenä” (Jyrkämä 2013b, 109).

Uutta teknologiaa käyttäviä ikäihmisiä esitellään mediassa vahvoina, touhukkaina ja iloisina toimijoina, jotka valjastavat television välineeksi omien tavoitteiden saavuttamiselle. Vahvan, tavoitteitaan edistämään kykenevän toimijuuden ohella tulee esiin myös toisenlainen, pienemmällä volyymilla toimiva toimijuus. Se toimii aiempien toimintatapojen suuntaamana ja siihen liittyy luottamus, että nämä toimintatavat ovat hyväksytyjä, yhteisöllisesti koeteltuja ja tilanteeseen soveltuvimpia. (Hokkanen 2014, s. 58–59.) Esimerkiksi saattohoidossa olevan vanhuksen tapa käyttää vuorovaikutteista televisiota edustaa ulkoapäin katsottaessa pienempää toimijuutta. Kokijalleen se voi silti merkitä enemmän.

Toimijuuden vahvuus ja pienuus eivät ole toiminnan ääripäitä, vaan toimijuus voi olla samalla sekä vahvaa että pientä. (Hokkanen 2014, s. 58–59, Tedre 2007, 101.) Feministisessä tutkimuksessa on tuotu esiin käsityksiä hauraasta, tapaistuneesta, arkisesta, rituaalisesta ja sammutetusta toimijuudesta. Näitä yhdistää käsitys toimijuudesta, joka rakentuu tilassa ja vuorovaikutuksessa. (Ojala ja Pietilä 2009, 15.) Honkasalo (2013)

nimittää kolmea toiminnan muotoa – odottamista, sietämistä ja jäämistä – ”pieneksi”, sillä se näyttäytyy passiivisuutena. Silti ne täyttävät joitakin toiminnan kriteerejä. Odottaminen voi olla päämäärä itsessään sekä väline toisen päämäärän saavuttamiseksi ja se voi vaatia harjoittelua, eli on taito. Sietäminen puolestaan näyttäytyi Honkasalon aineistossa eettisenä valintana.

Rationaalisesta toimijäsitteestä katsottuna iäkkäät ihmiset ovat passiivisia, kun he eivät käytä vuorovaikutteista televisiota, vaikka voisivat. Heidän voidaan myös ajatella olevan vuorovaikutteisen television vallassa: ikäänkuin heille tuotetut ohjelmat sanelisivat heille, milloin television ääressä on oltava. Honkasalon (2013) mukaan sama kokemus, joka ulospäin näyttäytyy passiivisena, voi sisältää ihmisten välisten suhteiden, aloittamisten, valinnan ja vapauden ryppäitä sekä pyrkimystä niissä toimijuuden keskiöön ja liukumista siitä pois. Ryväs merkitsi Honkasalolle ihmisen toimintaan punoutuvia tapoja, suhteita, arvoja, jotka muodostavat toimintakokonaisuuksia ja toimintatyylejä.

Tedre (2007, 100) on havainnut, että suomalaisista vanhuskeskusteluista ei löydy avuttonta oman elämänsä toimijaa. Vanhuksista puhuttaessa puhutaan joko erinomaisen hyvin voivista tai erittäin huonosti voivista. Siellä missä ikääntynyt halutaan nähdä toimijana, puhutaan aktiivisista ja toimeliaista, omillaan ilman ulkopuolista apua pärjäävistä henkilöistä (Virkola 2014, 41). Toisena vaihtoehtona olisi ymmärtää sekä vahvuus että avuttomuus haurastuvan ihmisen ominaisuuksiksi (Tedre 2007, 101). Lääketieteelliseen normaalin ja patologisen (sairastumisen sisältävää) ikääntymisen käsitteisiin kytkeytyy pärjäämisen ja aktiivisen toimijuuden sekä heikon selviytymisen merkityksiä. (Kts. Kivelä jne. 1994, 89.) Vastakkainasettelua purkava ymmärrys on tarpeen, kun tutkitaan vuorovaikutteista televisiota käyttävän ikäihmisen toimijuutta. Ikäihminen voi hyvinkin huonokuntoisena kyetä yhä seurallisuuteen ja kaivata yhteyttä muihin ihmisiin.

Julkunen (2008, 30) huomauttaa, että aktiivisen ja onnistuneen ikääntymisen ideat imeytyvät osaksi sellaisia kilpailuyhteiskunnan rakenteita ja ideologioita, jotka itsessään rajoittavat ikääntymisen vaihtoehtoja. Ne voivat tuottaa myös hylkäämistä, ikääntymisen riskien yksilöllistämistä ja yksityistämistä. Aktiivisen ikääntymisen konsepti voi

Julkusen mukaan olla jopa sumuverho, jonka puitteissa palveluja ja sosiaalietuuksia puretaan.

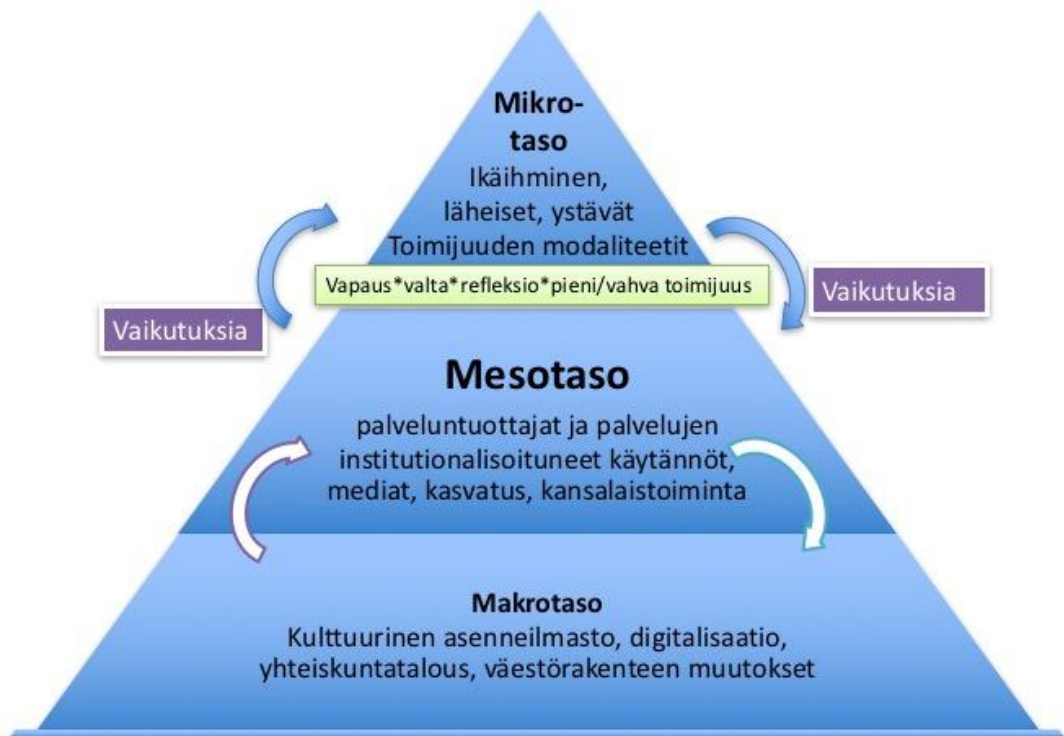
2.3. Toimijuus yhteiskunnallisissa rakenteissa

Ikäihmisen toimijuuden tarkastelussa on otettava huomioon sekä yksilö että ne yhteiskunnalliset rakenteet, joihin hän on sidoksissa. Anthony Giddensin (1984, 2) rakenteistumisen teorian mukaan yhteiskuntatieteen tutkimuskohteiksi eivät sovi sen enempää yksilöiden kokemukset kuin sosiaaliset kokonaisuudetkaan. Oleellisia ovat sosiaaliset käytännöt, jotka tapahtuvat tietyssä tilassa ja ajassa. Rakenteistumisen teorian ydinajatus on, että rakenteet sekä rajoittavat toiminnan mahdollisuutta että ovat sen resurssi (Kotiranta ja Virkki 2011, 115). Teoriaa on kritisoitu muun muassa siitä, että sen mukaisesti oletetaan, että rakenteita ei varsinaisesti ole olemassa, on vain toimintakäytännöistä koostuvien sosiaalisten järjestelmien rakenteellisia ominaisuuksia. Ihmiset kuitenkin teorian mukaan uusintavat ne päivittäisillä toiminnoillaan, ja tämä edellyttää, että rakenteet olisivat olemassa. (Jyrkämä 2007, 191.) Vuorovaikutteista televisiota käyttävä ikäihminen näyttäytyy giddensiläisittäin käytäntöön sijoittuvana yhteiskunnallisen rakenteen uusintajana, jossa suhde palvelusta päättävien ja sitä tuottavien tahojen ja palvelun käyttäjien välillä uusintuu ja muokkautuu jatkuvasti.

Rakennäkökulma on tunnistettavissa toimijuuden jaottelussa makro-, meso- ja mikrotasolle. Makrotasolla voidaan kysyä, millaista kulttuurista asenneilmastoa diskurssit tuottavat toimijuudelle – esimerkiksi sitä, millainen toimijuus on sisäänrakennettuna julkiseen keskusteluun digitalisaatiosta vastauksena ikääntyneiden aiheuttamalle kansantaloudelliselle riskille. Mesotasolla voidaan tarkastella institutionaalisia käytäntöjä ja yhteisöjen dynamiikkaa – esimerkiksi sitä, millaisia paikkoja toimijuudelle syntyy, kun vuorovaikutteisen television käyttöönotosta kunnassa tai organisaatiossa päätetään. Toimijuuden mikrotaso näkyy siinä, miten ikäihmiset itse voivat, osaavat, joutuvat ja haluavat eri tilanteissa toimia. (Ojala jne. 2009, 16.)

Olen vetänyt yhteen toimijuutta koskevista tutkimuksista käsitteitä pyramidiksi. Kuvion avulla koetan havainnollistaa, millainen käsite toimijuus sosiaalisena ilmiökokonaisuutena ja rakenteellisena ilmiönä on.

Toimijuuden modaliteetit rakenteessa



Toimijuuden käsittepyramidin ylimpään osaan sijoittuu mikrotaso, jota voisi nimetä myös yksityisen elämän alueeksi. Toimijuuden modaliteetit ovat osaaminen, kykeneminen, voiminen, täytyminen, tahtominen ja tunteminen. Kutakin niistä voi tarkastella erikseen siltä osin, miten niissä ilmenee vapautta, valtaa (myös valtaa valita), refleksiota ja pientä tai vahvaa toimijuutta. Mesotasolla ilmenevät astetta julkisemmat, institutionalisoituneet vanhuspalvelujen käytännöt sekä muut makrotason ilmiöitä välittävät rakenteet. Vasen nuoli kuvaa mesotasolta mikrotasolle siirtyviä odotuksia, määritelmiä ja toimijuudelle annettua tukea tai tuen puutetta. Oikea nuoli kuvaa mikrotasolta mesotasolle nousevaa vaikuttamista.

Alimpana on makrotaso, joka sisältää kulttuurista asenneilmastoa ja laajoja yhteiskunnallisia prosesseja kuten digitalisaatiota, taloutta ja väestörakenteen muutoksia. Makrotaso ja mesotaso muokkaavat toisiaan vuorovaikutuksessa. Mesotason ja mikrotason välimaastossa toimijuus sellaisena, kuin tässä tutkimuksessani käsitettä käytän, on

tärkeässä asemassa muun muassa siksi, että se avaa mahdollisuuden toimia toisin kuin vaikkapa kulttuuri-ilmastossa olisi suotavaa.

2.4. Ikäihmisen toimijuus perinteisissä yhteisöissä ja verkkoyhteisöissä

2.4.1. Sosiaalisuuden käsite

Sosiaalisuutta voi englannin kielellä lähetyä kahden käsitteen kautta. ”Sociality” viittaa pyrkimykseen elää yhteiskunnassa muut huomioon ottaen ja hyviä asioita toisille tehden. Se viittaa myös yhteiskunnassa elävien yksilöiden risteäviin suhteisiin ja vuorovaikutuksiin. Toinen käsite, ”sociability”, painottaa sosiaalisuutta kykynä. Sociability-termini sisältyy positiivinen, hyväntahtoisuuteen liittyvä merkitys, mutta siihen sisältyy myös mahdollisuus käyttäytyä vastoin yleistä etua. (Fortunati, Taipale ja Luca 2013, 4–6.)

”Sociality” on Amiroun (1989, 117–118) mukaan perustavan laatuista sosiaalisuutta, jota voisi kutsua esimerkiksi kollektiiviseksi sieluksi. ”Sociality” on ikään kuin sociability-käsitteiden kristallisoitunut tuotos. ”Sociability” ilmenee huomaavaisuudessa, kohteliaisuudessa, viettelyssä, konflikteissa, toivioretkissä, vieraanvaraisuudessa ja monissa muissa, tiettyjä alkuperiä ja merkityksiä kantavissa sosiaalisissa tavoissa. ”Sociability” on myös se havaittavissa oleva hetki, jolloin ”sociality” paljastaa itsensä. ”Sociabilityn” alla olevana rakenteena on myös konfliktien kontrolli, elämistiedon tuoma sanaton ymmärrys, joka tuo vakautta sosiaaliseen elämään. Jatkossa käytän ”sosiaalisuus” -termiä viitaten nimenomaan ”sociability” -käsitteeseen eli hetkiin, joissa ”sociality” paljastaa itsensä. Yksi tällainen paljastumistilanne tapahtuu silloin, kun ihminen kokee olevansa osa yhteisöä ja yhteisö tunnustaa yksilön jäsenekseen. Käsittelem yhteisöllisyyttä sosiaalisuuden yhtenä ilmentymänä.

2.4.2. Yhteisöllisyyden muodot vuorovaikutteisen television käytössä

Vuorovaikutteiseen televisioon liittyvä yhteisöllisyys voidaan jakaa erilaisiin muotoihin. Ensinnäkin niitä voi tarkastella sopimuksellisina yhteisöinä tai esimerkkeinä modernista sosiaalisesta järjestyksestä tai posttraditionaalista yhteisöstä. Kaikki lähestymistavat korostavat nykysosiaalisuuden yksilöllistä luonnetta. Sopimuksellisessa yhteisössä toimijat ovat yksilöitä, eivät yhteisöjä kuten perinteisemmässä status- tai su-

kuyhteisössä. Sopimuksesta voi sanoutua irti, toisin kuin erilaisiin veljeys- ja avunanto-suhteisiin velvoittavasta statusjäsenyydestä, puhumattakaan suvusta sukuyhteiskunnassa. (Lehtonen H. 1990.)

Modernissa sosiaalisessa järjestyksessä ihminen kuuluu moniin ryhmittymiin, ja tästä syystä hän toden teolla kehittää tietoisuutta omasta yksilöllisyydestään. Ryhmittymien välinen rajanveto on löyhempää kuin aiemmin. Ryhmätasoinen yksilöityminen heikenee ja yksilötasoinen vahvistuu. (Kemppainen 2012.) Posttraditionaaliset yhteisöt ovat yksilön itsensä omien halujen perusteella valittavissa olevia, kevyesti kollektiivisia tukipuita, jotka tarjoavat uudenlaisia sosiaalisen yhteyden muotoja. Niihin ei synnytä, niitä ei tarvita eikä niihin sitouduta iäksi. Posttraditionaaliseen yhteisöön kuuluu myös oma, kohteellinen puhetapansa eli diskurssinsa. (Noro 1991, 235–239.) Yksilöllisyys ei enää ole uhka, postraditionaalisen teorian piirissä yksilöllisyys on osa yhteisöllisyyttä (Malinen 2016, 23).

Verkkoyhteisöllisyys on yksi sopimuksellisten yhteisöjen, modernien sosiaalisten järjestysten ja postraditionaalisten yhteisöjen uusi muoto. Vuorovaikutteisen television perusedellytyksissä ja toiminnassa on paljon samaa kuin esimerkiksi internetissä toimivan peliyhteisön toiminnassa. Vuorovaikutteinen televisio vaatii nettiyhteyden toimiakseen, sen avulla voi solmia kontakteja ennalta tuntemattomien ihmisten kanssa riippumatta heidän sijainneistaan, osallistua ryhmäkeskusteluihin ja ryhmätoimintoihin omilla kasvoilla ja reaaliaikaisen videoyhteyden avulla. Niin vuorovaikutteisen television ryhmäistunnossa kuin myös netin keskusteluryhmissä osanottajat voivat olla näkyvissä ruudulla pienissä kuvissa koko keskustelun ajan.

Erottaviakin tekijöitä on. Vuorovaikutteisen television käyttäjälle eivät ole tarjolla internetin kaikki maailmanlaajuiset eri aiheisiin sitoutuneet yhteisöt. Sen kaltaisella vuorovaikutteisella televisiolla, jota tutkimuskessani käsittelen, ei ole myöskään sosiaaliselle medialle tyypillisiä seuraajia, seurattavia eikä esimerkiksi mahdollisuutta linkittää keskusteluihin videoita tai kuvia toisilta nettisivuilta.

Vuorovaikutteisen television käyttö siis noudattaa samaa logiikkaa kuin internetin yleinen käyttö, mutta käytössä ei ole kaikkia internettiin kuuluvia yhteydenpitotapoja. Toisaalta on paljon verkkoyhteisöjä, joissa ryhmät eivät vuorovaikutteisen televisiopal-

velun tapaan voi keskustella reaaliaikaisen videoneuvottelutyypissä reaaliaikaisessa kuva- ja ääniyhteydessä. Verkkoyhteisöjen yleisempi toimintatapa on teksteihin perustuva chat.

Verkkoyhteisöjen on tulkittu heijastavan kaipuuta länsimaisesta yhteiskunnasta ympäristöön, jossa ainoastaan käyttäjän verkkoidentiteetti käyttäytymisineen vaikuttaisi muiden suhtautumiseen. Tällöin ei sukupuolella, iällä, ihonvärillä, koulutuksella tai varallisuudella ole merkitystä. (Hintikka 2011, 117.) Vuorovaikutteisessa television videoyhteydessä sukupuoli ja ihonväri ja puhetaakin ovat esillä ja ne voivat antaa vihteitä myös iästä, koulutuksesta ja jopa varallisuudesta.

Verkkoyhteisö pohjautuu omiin ydinkontakteihin, palvelun käyttötapaan liittyviin kontakteihin, palvelun käyttöä hyödyttäviin kontakteihin sekä seuraajiin (mts. 121). Vuorovaikutteisessa televisiossa nämä ryhmät voisi nimetä niin, että läheisimmiksi tulleet ystävät ovat ydinkontakteja, hyödyllisiä kontakteja ovat kaikki muut keskustelukumppanit ja palvelun käyttötapaan liittyviä kontakteja ovat ohjelmien tuotannosta ja televisiopalvelun toimivuudesta vastaavat henkilöt. Seuraajiksi voisi nimetä niitä televisiopalvelun käyttäjiä, jotka tulevat kuuntelemaan ryhmätilanteita, mutta eivät halua tulla näkyviin tai puhua itse. Seuraajat onkin nimetty sosiaalisen median verkostossa verkoston keskeiseksi osaksi, koska heistä voi myöhemmin kehittyä aktiivisia kontakteja (mts. 134).

Luottamus on oleellinen asia yhteisöllisyydessä. Gabarron (1990, 82–85) mukaan itsestä kertominen on tärkeä vaihe luottamuksellisen suhteen syntymisessä. Kun henkilöt ilmaisevat vuorovaikutuksessa henkilökohtaisempiakin asioita, heidän on helpompaa ennustaa toistensa reaktioita tulevissa tilanteissa. Mitä suurempi keskinäinen avoimuus suhteessa on, sitä enemmän kumppanista tiedetään. Mitä laajempi tietopohja on, sitä helpompaa osapuolten on ennustaa toistensa reaktioita. Mikäli henkilöt eivät halua paljastaa henkilökohtaisia asioitaan, kaksi henkilöä voi oppia tuntemaan toisensa paremmin myös toistuvien vuorovaikutustilanteiden avulla. Samalla he oppivat ennustamaan toistensa reaktioita.

Nettiyhteisöjä tutkittaessa on perinteisesti jaoteltu ympäristöjä todellisiin ja virtuaalisiin. Toinen tapa on ollut puhua kasvokkaisista ja virtuaaliyhteisöistä, koska virtuaaliyhteis-

sökin on todellinen. (Marila ja Ylinen 2002, 3.) Vuorovaikutteinen televisio ei tässä mielessä sijoitu virtuaaliyhteisöksi, sillä sekä ruudulla selkeästi näkyvät kasvot että mahdollisesti non-verbaalinenkin, näkemiseen perustuva kommunikaatio ovat tärkeässä osassa. Television käyttäjien liikkuminen tilassa, asennot, fyysiset reaktiot voivat tulla kommunikaation osaksi. Esimerkiksi tuolijumppaa ohjaava saattaa nähdä, hengästykö ja hikoileeko osanottaja ja tällä tiedolla voi olla vaikutusta hänen omaan toimintaansa. Puuttumaan jäävät vain näkö- ja kuuloaistien ulkopuoliset havainnot, kuten koskettaminen, hajut ja maut. Tällaisessa virtuaaliyhteisössä on piirteitä body-to-body-sosiaalisuudesta (Fortunati jne. 2013, 3), jossa sanojen, ilmeiden ja eleiden lisäksi koko keho ja siihen sisältyvä non-verbaalinen kielenkäyttö on oleellista.

Body-to-body-sosiaalisuutta on kuitenkin tarjolla verkkoyhteisöissäkin. Esimerkiksi Etelä-Koreassa toimivassa ruokailukaveri-palvelussa kenenkään ei tarvitse syödä yksin. Sovelluksen avulla saa seuraksi reaaliaikaisella videoyhteydellä lounasseuralaisen, joka myös syö ja osoittaa ilmeillään ja eleillään ruoan maistuvuutta (Yle Teema 2015).

2.4.3. Sosiaaliseen kontekstiin kuuluvat artefaktit

Artefakti filosofisena käsitteenä tarkoittaa tekot tuotteita eli ihmisen työllään tuottamia entiteettejä. Ne on suunniteltu ja toteutettu inhimillisten päämäärien saavuttamiseksi. Vaikkapa polkupyörä, televisio tai saviruukku ovat artefakteja. (Siipi 2014.) Artefakteilla on kaksinainen luonne. Yhtäältä ne ovat fysikaalisia objekteja, rakenteineen ja ominaisuuksineen. Toisaalta ne liittyvät toiminnan ja käytön maailmaan, jossa niitä käytetään tarkoituksenmukaisesti. Artefaktit ovat kulttuurisia objekteja ja niiden käyttö tapahtuu sosiaalisessa kontekstissa. Siispä esimerkiksi uuden teknologian tuottamista tulee ajatella laajemmin kuin vain fysikaalisten laitteiden ja prosessien tuottamisena. (Pohjola 2007, 140.)

Artefaktiin sisältyy inhimillisiä tavoitteita. Bruno Latour käyttää esimerkkinä korotettuja suojateitä. Töyssy ei ole tehty pelkästä materiaalista, vaan se sisältää myös insinöörien tahtoa hidastaa autoilijoiden vauhtia. Heidän tahtonsa on sekoittunut betonin ja asfaltin ”tahtoon”. Näin synnytetty uusi toimija on inhimillisen ja ei-inhimillisen elementin sekoitus, artefakti. Artefaktit eli ihmisen tekemät tuotteet kuuluvat kommunikaatioon. Ne vaikuttavat kommunikaatiosuhteen luonteeseen esimerkiksi tuomalla

lisätietoa kommunikaation kantajista eli lisäämällä itsestä kertomista. (Lehtonen T-K 2008, 24–25.)

Kommunikaatio ei tapahdu koskaan pelkästään persoonien välillä, vaan artefaktit ovat erottamaton kommunikaation osa. Toimija voi saada kommunikaatiotilanteessa tietoa päätelmiinsä havainnoimalla ihmisten, artefaktien ja muiden ulkoisten toimijoiden toimintaa. Elektronisessa kommunikaatiossa on läsnä kuulemiseen, tuntoaistiin ja näköön perustuvia esittämisen tapoja. (Schiffer 2002, 31–33.)

Verkkoyhteisöjen digitaaliset artefaktit ovat esimerkiksi kuvia ja videoita, joita jaetaan toisille ja jotka monistuvat (Malinen 2016, 3). Ne ovat ihmisten tekemiä tuotteita, jotka vaikuttavat kommunikaatiosuhteeseen vuorovaikutteisen televisionkin käyttäjillä. Myös vaatteet ovat artefakteja. Kukkakimppukin on artefakti, vaikka se alun perin on peräisin luonnosta. Kimpuksi sen tekivät vasta ihmisen kädet.

Vuorovaikutteisen televisiopalvelun digitaalisissa artefakteissa olennaista on niiden sosiaalinen ja toimijuutta ilmentävä käyttö. Ilahduttavien esineiden antaminen ja näyttäminen toisille ihmisille on mahdollista vain, jos ikäihmisellä on resursseja toimia antajana, subjektina, ei pelkästään avun vastaanottajana objekti-asemassa. Antamisessa ja jakamisessa on kyse sosiaalisuudessa olennaisesta ilmiöstä, vastavuoroisuudesta ja symmetrisestä vaihdosta.

2.4.4. Seurallisuus ja elämäntyylit verkkovälitteisissä yhteisöissä

Sosiaalisuuteen tiiviissä suhteessa on Georg Simmelin seurallisuuden käsite. ”Geselligkeit” esiintyy hänellä sosiaalisuuden supermuotona, joka sisältää kaikki muut sosiaalisuuden muodot. Simmelille yhteiskunta itse tarkoittaa hyvin yleisesti ottaen yksilöiden välistä vuorovaikutusta. Eurooppalaisissa kielissä yhteiskunta tarkoittaaakin juuri seurallista yhdessäoloa (das gesellige Zusammensein). Hän kiinnittää huomiota leikkeihin, seurapeleihin ja sellaisiin keskustelutilanteisiin, joissa vuorovaikutus, ei niinkään jokin tietty asia, on toiminnan tavoite. Ulkoisten eriarvoisuuden merkkien sijasta näissä tilanteissa esiinnyttään tasa-arvoisina ja keveästi seurustellen. (Simmel 1999, 123–125.)

Toisaalta verkkovälitteisissä yhteisöissä, joihin vuorovaikutteinen televisiokin yhtenä toimintamuotona kuuluu, korostuu nimenomaan tietty elämäntyyli tai aihe, jonka ympärille kokoonnutaan. Vuorovaikutteisessa televisiossa se voi olla ikääntyminen yleensä, mutta se voisi olla myös esimerkiksi ikäihmisen omat harrastukset tai mielenkiinnon kohteet. Tällöin tarvittaisiin jo laajempaa yhteisöjen valikoimaa, joista valita. Verkkovälitteisiä yhteisöjä tutkittaessa on huomattu, että niihin syntyy jäsenyys yhteisten kokemusten, kiintymyksen ja lojaalisuuden sekä henkilökohtaisten intressien nojalla. Muodollisen auktoriteetin ja rationaalisten intressien merkitys on vähäinen. Juuri tämän valinnanvapauden vuoksi verkkovälitteinen yhteisö voi parhaimmillaan olla jopa merkityksellisempi ja autenttisempi kuin fyysinen, sijaintiriippuvainen yhteisö. (Malinen 2016, 26–27.)

Sosiaalisuuden epämuodollisia ulottuvuuksia ovat Fortunatin ja kumppaneiden mukaan (2013, 8) ystävien ja sukulaisten tapaamiset, meneminen ”ulos” esimerkiksi elokuvaan tai taidenäyttelyyn tai meneminen ulos tekemään itse jotain, esimerkiksi syömään tai tanssimaan, ostoksille tai urheilutapahtumaan. Sosiaalisuuden muodollinen ulottuvuus tulee ilmi osallistumisissa kerhoihin, uskonnollisiin ja poliittisten yhteisöjen toimintaan. Tutkimukset eivät ole osoittaneet selkeää, yhdenlinjaista teknologoitumisen vaikutusta sosiaalisuuteen. Internetin ja television yleistymisellä on ollut niin negatiivista kuin positiivistakin vaikutusta ihmisten sosiaalisiin suhteisiin. On myös saatu tutkimustuloksia, joiden mukaan internet, television yleistyminen ja ihmisten kokema sosiaalisuus eivät vaikuta toisiinsa.

Vuorovaikutteiseen televisiopalveluun liittyy paradoksi. Palvelua perustellaan sillä, että se tuo asiakkaiden elämään sosiaalisia suhteita. Palvelua myös vastustetaan sillä perusteella, että sosiaaliset suhteet voivat jopa heikentyä palvelun ansiosta. Kritiikki perustuu siihen, että aivan kuten älypuhelimeen tai sosiaaliseen mediaan, vuorovaikutteisen television käyttöön voi syntyä riippuvuus. Yleisesti on havaittu, että kommunikaatio älyruuduilla voi yksilöillä tulla intensiivisemmäksi ja kasvaa määrällisesti hyvinkin paljon, mutta samalla ihmiset voivat jäädä tai jopa muuttua yhä eristyneemmäksi kasvokkaiseen läsnäoloon perustuvasta vuorovaikutuksesta. Turklen (2011, 155) kotikaduilla Brooklynissa lapset eivät enää hypi ruutua ulkona ollessaan vaan tuijottavat kukin omaa puhelintaan.

Käyttäjän paikalliskulttuurilla ja sosiaalisilla verkostoilla on suuri vaikutus vuorovaikutteiseen televisioon liittyvälle yhteisöllisyydelle. Ihmissuhteet eivät ole kovin helposti irtisanottavissa, jos palvelua käytetään pienellä kylällä, jossa kaikki tuntevat kaikki.

Myös palvelun projektiluonne vaikuttaa vuorovaikutteista televisiopalvelua käyttävien yhteisöllisyysmuotoon. Mikäli vuorovaikutteista televisiopalvelua saadaan määräaikaiseksi suunnitellussa projektissa, ovat yhteisö tietenkin olemassa vain niin pitkään kuin projektikin. Mikäli ikäihminen haluaisi olla yhteisössä pidempään, hänen on kuitenkin lähdettävä eli lähdöstä tulee pakko. Vapaaehtoisesti hän voi lähteä vain projektin aikana. Tässä mielessä vuorovaikutteisessa televisiossa on kyse posttraditionaalisen sijasta ennemminkin traditionaalista yhteisöstä. Palveluun pääsee mukaan valintaprosessin kautta, kuten H. Lehtosen (1990) mainitsemiin status- tai sopimusyhteisöihin. Yhteisön jäsenet eivät kuitenkaan voi itse, kuten Simmelin (Noro 1989, 183) ”vaeltaja”, liikkua vapaasti ryhmästä sisään ja ulos omien intressien mukaisesti.

2.5. Toimijuus yksityisessä ja julkisessa tilassa

2.5.1. Koti ikäihmisen erityisenä ympäristönä

Kotiympäristö nähdään tavoiteltavaksi ympäristöksi ikääntyneille. Suomen kansallinen laatusuositus esittää, että 92 prosenttia 75 vuotta täyttäneistä henkilöistä tulisi asua kotona vuoteen 2017 mennessä. Tavoitteen saavuttaminen ei vaikuta mahdottomalta, sillä 90 prosenttia tämän ikäisistä henkilöistä asui kodeissaan jo vuonna 2012. Osassa kuntia 75-vuotta täyttäneistä kotona asui tuolloin jo 92 prosenttia. Iäkkäiden laitoshoidon halutaan Suomen hallituksen rakennepoliittinen linjauksessa vähentää yhteensä 300 miljoonaa euroa, jotta kustannuksia saataisiin hillittyä. (Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisuja 2013, 39.)

Ikäihmisten olisi hyvä asua mahdollisimman pitkään kotonaan, todetaan monissa vanhuspalveluja koskevissa strategioissa (kts. esim. Kinnunen ja Koivisto 2016, 7). Tämä tavoite saa perusteluja sekä ikäihmisen omasta että palvelujärjestelmän suunnasta. Ikäihminen saattaa selittää omaa hyvinvointiaan mahdollisuudella asua omassa kodissa, omien tuttujen askareiden ja läheisten ihmisten parissa. Toisaalta hänen asuinkuntansa sosiaali- ja terveysbudjetin kannalta kotona asuminen on toivottavaa, kunhan kotiin tuotavat palvelut eivät maksa enemmän kuin palveluasumispaikka maksaisi. Kustannukset

on huomioitava myös pitemmällä aikajänteellä. Kotona asuminen voi pitää ikäihmisten toimintakykyisempänä kuin liian aikaisin aloitettu, mahdollisesti passivoivia käytäntöjä sisältävä hoiva-asuminen. Näin säästyä kustannuksia myös tulevana voisina.

Ikääntyneen pysyminen mahdollisimman pitkään kotiympäristössä poissa raskaammista palvelumuodoista liittyy siis sekä Suomen perustuslaissa nimettyihin henkilökohtaisen vapauden perusoikeuksiin (Suomen perustuslaki 1999) että julkisen talouden säästötarpeisiin. Kotona asumiseen liittyviä perusoikeuksia voidaan loukata kahdesta suunnasta. Henkilökohtainen vapaus kyseenalaistuu, jos vanhusta painostetaan muuttamaan kotonaan palveluasumiseen ilmoittamalla kotihoidon käyvän palveluntuottajalle liian kalliiksi. Toinen perusoikeus – oikeus turvaan – kyseenalaistuu, jos huonosti kotona pärjäävältä vanhukselta evätään pääsy kodin ulkopuolisten hoivapalvelujen piiriin.

Ympäristögerontologinen tutkimussuuntaus kiinnittää huomiota kotiin tilana ja paikkana sekä paikanvaihdon merkityksiin ikäihmiselle itselleen. Tila merkitsee puhdasta sijaintia ilman merkityksiä, kun taas käsite ”paikka” kantaa asumisprosessien ja elämäkokemusten merkityksiä ja vahvistaa yksilöllisiä ja ryhmiin liittyviä identiteettejä. (Rowles and Bernard 2013, 11.) Tilassa olemisen muutokset merkitsevät suurimman osan ajasta kotona viettäville ikääntyneille monimutkaista prosessia, jonka ulottuvuuksia ovat tilan käyttö, tietoisuus ja emootiot. Heidän täytyy synnyttää uusi tilassa olemisen tapa, ”paikkasuhde”. Jos asuintilan muutoksia on paljon, paikkasuhdetta ei ehdi syntyä ja ikääntynyt voi kokea vieraantumisen tunnetta ja stressaantua. (Mts. 14–17.) Mahdollisuus asua mahdollisimman pitkään kotiympäristössä voi siis olla ikäihmiselle stressittömämpi vaihtoehto kuin muutto palvelukotiin, vaikka siellä olisikin tarjolla enemmän hoivaa.

Vuorovaikutteisia televisioita on sijoitettu Suomessa sekä yksityisiin koteihin että palvelutalojen julkisiin tiloihin. Kuvaavan esimerkin television suhteesta yksityiseen ja julkiseen tilaan sain erään palvelukodin työntekijältä, kun etsin tutkimusaineistooni sopivia haastateltavia (puhelu 7.1.2015). Hän kertoi, että heillä vuorovaikutteinen televisio oli sijoitettu yleisiin tiloihin. Aukkaat eivät kuitenkaan ryhtyneet käyttämään sitä ja syyksi työntekijä arvioi sen, että ”kameran silmässä oleminen tuntui asukkaista vieraalta”. Aukkaat olivat työntekijän mukaan toivoneet ohjaajaa paikalle television käyttötilanteisiin, mutta palvelukodilla ei ollut tehtävään tarjolla työntekijää.

Pitkään, kenties vuosikymmeniä eri elämänvaiheissa omana kotina ollut koti on vuorovaikutteista televisiota käytettäessä toisenlainen tila kuin palvelukodin yleinen tila. Rowlesin ja Bernardin (2013, 11) mainitsevat asumisprosessit, elämäkokemukset ja oma identiteetti tuovat palvelun käyttöönkin omat sävynsä.

Kotona asumista halutaan turvata kotiin tuotavilla palveluilla. Sosiaalipalveluihin ei kuitenkaan ikääntyneillä ole subjektiivista oikeutta, vaan ne ovat nykyisessä vanhuspalvelulaissa määritelty määrärahasidonnaisiksi kunnan tarjoamiksi palveluiksi (kts. esim. THL 2013). Määrärahaerusteisuudesta on saatu huonoja kokemuksia. Kaisa Yli-Korpela (2014, 91) arvioi, että perustuslaissa turvattu itsemääräämisoikeus näyttää vanhusten asumiseen liittyen tarkoittavan ennemminkin oikeutta kieltäytyä tarjotusta avusta kuin valita haluamansa palvelut.

Kotona asuvat iäkkäät eivät voi aina hyvin. Kahdenlaisessa kuntaryhmässä asuvien, 75 vuotta täyttäneiden asiakkaiden elämänlaatua RAI-mittariston avulla selvittäneet tutkijat saivat aiheesta huolestuttavaa tietoa. Joka kymmenes kotihoidossa oleva potee alavireisyyttä, joka neljäs yksinäisyyttä ja joka kolmas käyttää sairaalapoliklinikan ja puolet sairaalaosastojen palveluja. (Mäkelä jne. 2014, Tietoa Rai-järjestelmästä.)

Yksinäisyyden havaittiin kasvaneen myös tutkimuksessa, jossa selvitettiin suomalaisten ikääntyneiden elämänlaatua vertaamalla vuoden 1998 tilannetta vuoden 2004 tilanteeseen. Yksinäisyydestä oli tullut erityisesti kotona asuvien, 80 vuotta täyttäneiden naisten ja 85 vuotta täyttäneiden miesten ongelma. 45 prosenttia 75 vuotta täyttäneistä naisista koki yksinäisyyttä joskus. 9,3 prosenttia 85 vuotta täyttäneistä miehistä tuntee itsensä koko ajan yksinäiseksi. (Vaarama, Luoma ja Ylönen 2006, 115.) Vuonna 2013 toteutetun tutkimuksen perusteella todettiin, että yksin asuminen lisäsi erityisesti 80 vuotta täyttäneiden miesten yksinäisyyttä. Heistä noin kolmasosa koki yksinäisyyttä usein tai koko ajan. Saman ikäisillä naisilla vastaava osuus oli kymmenesosa (Vaarama ym. 2014, 48). 80 vuotta täyttäneet naiset asuvat yleensä yksin (mt. 53). Vaikka yksinäisyys ei ole vuodesta 2004 yleistynyt, se vaikuttaa ja heikentää etenkin 85 vuotta täyttäneiden elämänlaatua. Etsivää gerontologista sosiaalityötä, terveyttä edistäviä kotikäyntejä ja yksinäisyyttä lieventäviä palveluja tulisi kohdistaa erityisesti yksin asuville iäkkäille ja etenkin 85 vuotta täyttäneille (mt. 55).

2.5.2. Mahdollisuus yksityisyyteen

Kotia ja kodin ulkopuolista maailmaa voi luonnehtia yksityisen ja julkisen alueen käsitteillä. Kodin voi nähdä edustavan vapautta ja intiimisyyttä ja jo kodin perustamisen voi nähdä päätöksenä, jossa tehdään rajanveto yksityisen ja julkisen välille (Ojakangas 1999, 236). ”Yksityinen” -sana merkitsee henkilökohtaista, omakohtaista, yksilöllistä, subjektiivista ja privaattia. Yksityisyys liittyy toimijuuteen erityisesti omakohtaisuuden ja yksilöllisyyden kautta. Toimijuus on omakohtaista, koska se nousee motivaatiosta ja mahdollisuudesta valintaan. Toimijuus toteutuu, jos henkilö voi halutessaan valita yksityisyyden toiminnalleen.

Nippert-Engin (2010, 4–5) viittaa teoksessaan *Islands of Privacy* Zerubavelin (1979) ideaalityyppiseen janaan, jonka toinen ääripää on yksityisyys ja toinen julkisuus. Täydelliseen yksityisyyteen liittyy puhdas saavuttamattomuuden määre ja täydellisessä julkisuudessa kaikki on saavutettavissa ja avointa. Tosielämässä kuitenkin yksityisyys esiintyy aina suhteellisena, joten käytännön tilanteissa on aina jonkin verran yksityisyyttä, jonkin verran julkisuutta. Lisäksi niissä on jonkin verran salaamista, jonkin verran paljastamista, jonkin verran toisilta pääsyn kieltämistä ja jonkin verran toisille pääsyn sallimista.

Kytö (2013, 16) totesi äänitilojen yksityisyyttä ja julkisuutta tutkiessaan, että salaamisen tai piilottamisen tarkoituksen lisäksi yksityisyyttä peräänkuulutetaan myös silloin, kun halutaan toteuttaa omaehtoisuutta ja tuntoa, ettei olla tarkkailun alaisina. Teknologiaa ikäihmisten itsenäisen suoriutumisen apuna käytettäessä voidaan joutua tekemään valintoja yksityisyyden suojan ja turvallisuuden välillä, mutta silloinkin tulee kiinnittää huomiota yksityisyyteen. Ikonen ja Leikas (2014, 161–162) ovat luetteloineet asiat, jotka teknologisissa turvallisuuspalveluissa on syytä ottaa huomioon: 1) Käyttäjistä kerätään vain se tieto, mitä varmasti tarvitaan. 2) Käyttäjän on mahdollista tarkistaa itseään koskevat tiedot ja hänelle kerrotaan tiedon säilytysajan pituus. 3) Käyttäjälle kerrotaan, mitä jälkiä hänestä jää ja kuinka kertyvää tietoa käytetään. 4) Käyttäjän on pystyttävä helposti peruuttamaan suostumuksensa häntä koskevan tiedon keruusta ja käytöstä. 5) Käyttäjistä saatua tietoa ei käytetä muuhun tarkoitukseen ilman lupaa. 6) Palvelun käytöstä karttuvaa tietoa pidetään luottamuksellisena.

Ikäihmisen oikeus yksityisyyteen nousee esille silloin, kun kotihoidossa käytetään kameravalvontaa. Tällainen ominaisuus on mahdollista sovitusti kytkeä vuorovaikutteiseen televisioon turvallisuuden ja inhimillisyyden perusteella. Jos ikäihmisellä on ollut tapana öisin kaatuilla, voidaan tarvita öisiä tarkistuskäyntejä. On järkevämpää avata kotihoidon palvelutoimistossa huomaamaton tilanteen tarkistava kamerayhteys kaukana sivukylällä asuvan ikäihmisen kotiin, kuin ajaa autolla pitkä matka ja herättää talon asukkaita tarkistuskäynnin vuoksi. Kameran asentamisesta voi kuitenkin aiheutua toisenlainen tietosuojariski, jos kameran ovatkin asentaneet omaiset. Tällaista tilannetta selvitti Tietosuojavaltuutettu vuonna 2010. Kotihoidon työntekijät joutuvat kuvatuiksi asiakaskäynneillään ja pitivät tallenteita oman yksityisyytensä kannalta epäilyttävinä. Kotihoidon työntekijöiden ottivat yhteyttä ammattiliittoonsa asiasta. Tietosuojavaltuutettu totesi lausunnossaan, että asiakkaalla on itsellään oikeus nauhoittaa toimintaa, johon hän itse on osallinen. Jos taas tallentamista toteuttaa joku muu, esimerkiksi omainen, voidaan toimintaa pitää salakatseluna. Kameratallenteita muille näytävä voi lisäksi syyllistyä toisten kunnian loukkaamiseen, yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämiseen tai salassa pidettävän tiedon paljastamiseen. (Tietosuojavaltuutettu 2010.)

Kamera voi myös toimia vain eräänlaisena kurkistusluukkuna ilman tallennustoimintoa. Tähän liittyvää tapahtumasarjaa puitiin, kun Helsingin Sanomien toimittaja epäili sairaaloiden potilashuoneiden kameroiden laillisuutta. Esillä olevan organisaation oma tietosuojavastaava puolusti toimintaa sillä, että potilailta on kysytty lupa kameran käyttöön eikä kamera tallenna mitään. Se toimii vain lisäsilmänä hoitajalle, joka voi tämän avulla useammin tarkistaa tarkkailussa olevan potilaan vointia. Hoitajan ei myöskään tarvitse infektiopotilasta hoitaessaan kameran ansiosta altistaa itseään infektion tarttumiselle niin paljon kuin ilman kameraa pitäisi. (Terve.fi.)

Kameravalvontaa koskevan kysymyksen esiintulo paljastaa, miten perustavanlaatuisia, yllättäviäkin ratkaistavia näkökohtia uusiin teknologioihin voi sisältyä. Yksityisyyden uhkat ovat uhkia toimijuudelle. On syytä pohtia, milloin turvallisuus on tärkeämpää kuin yksityisyys ja miten yksityisyyttä rajoittavat toimet voitaisiin tehdä sopimuksellisesti henkilön toimijuutta ja vapaata valinnan oikeutta kunnioittaen. Ei voi olla

perusteltua, että ikäihmisen yksityisyys omassa kodissaan olisi vähemmän merkityksellinen asia kuin työtään tekevien kotihoidon ammattilaisten yksityisyys.

2.5.3. Pääsy julkisiin tiloihin

Yksityisyyden mahdollisuuden lisäksi ikäihmisen toimijuudelle on oleellista, että hän voi halutessaan vapaasti astua julkiseen tilaan. Käsitän julkisen tilan käsitteen sekä fyysisenä että sosiaalisena. Silloin se tarkoittaa paitsi mahdollisuutta liikkua esteettömästi tiloissa, joissa muutkin liikkuvat, myös mahdollisuutta osallistua sosiaaliin tilanteisiin ja julkisiin keskusteluihin oman kodin ulkopuolella vaikkapa virtuaalisesti.

Esteettömyyden voi jakaa kolmeen käsitteeseen: saavutettavuus (accessibility), käytettävyys (usability) ja universaali muotoilu (universal design). Saavutettavuus-käsitettä on jaoteltu fyysiseen ympäristöön, tietoon ja sosiaaliin aktiviteetteihin ja palveluihin. Käytettävyyden synonyymeja ovat ”sopii käyttötarkoitukseen, toimii, kunnossa, pätevä”. Käytettävyys selittää yksilön ja ympäristön välisestä suhdetta ja tukee toimijuutta ja toimintaa. Sen aikaansaamiseen tarvitaan tietoa yksilöiden tarpeista. Universaali muotoilu viittaa käsitykseen yhdestä populaatiosta, joka koostuu yksilöllisistä yksilöistä. Näin on tuotettu inkluusiivinen, käyttäjiä leimaamaton, kaikille sopiva design. (Iwarsson, S ja Ståhl, A 2003, 59–61.)

Vuorovaikutteisen television yhteydessä esteetön liikkuminen voidaan käsittää sosiaalisiksi esteettömyydeksi, sillä verkkovälitteisyys uudistaa tilan ja paikan käsitteitä. Vuorovaikutteisen television avulla voi liittyä seuraan, vaikkei voisikaan lähteä ulos ja liikkua kylänraiteilla, kahviloissa, palvelurakennuksissa ja virastotaloissa. Liikkuminen ”ulos” hyvinvointitelevisiion avulla ei tietenkään sisällä fyysistä paikanvaihdon elementtiä. Silti tähän vuorovaikutukseen saadaan paljon elementtejä body-to-body-sosiaalisuudesta (Fortunati ym. 2013, 3).

Peace (2013, 29) jaottelee julkisia tiloja iän suhteen integroituneiksi sekä segregoituneiksi. Ikä-integroituja tiloja ovat esimerkiksi kaupunkien keskustat ja ikä-segregoituja kaupunginosat, joissa asuu enimmäkseen eläkeläisiä. Näiden lisäksi on suuri määrä olosuhteita, jotka johtavat inkluusion ja eksklusion prosesseihin sekä sukupolvien välisiin suhteisiin. Eräs eksklusioprosessi tapahtuu, kun iäkäs kokee olonsa epävarmaksi julkisessa tilassa. Peace (mt. 32) kertoo lontoalaisesta 81-vuotiaasta Helenistä, joka

pelästyttyään pimeällä kujalla perässään kulkenutta nuorta miestä ei enää uskaltanut liikkua kävellen yksin ulkona laisinkaan. Tarina kertoo siitä, miten omistajuuden, turvallisuuden, sääntöjen ja oikeuksien käsitteet muokkaavat sosiaalista vuorovaikutusta. Julkinen tila sisältää paikkoja, joiden suunnittelussa ei useinkaan huomioida rakenteiden ja olosuhteiden vaikutusta ihmisten toimintaan.

Eräs esimerkki tilaratkaisusta, jolla pyritään lisäämään ikäihmisten mahdollisuutta toteuttaa toimijuuttaan julkisissa, iän suhteen integroituneissa tiloissa, löytyy suomalaisista kauppakeskuksista. Lielahden kauppakeskuksessa Tampereella on ikäihmisille järjestetty kävelyitä, joissa on mukana jumppavetäjiä ja muusikoita. Talossa toimivat myös kirjasto ja terveysasema. (Tampere.fi.) Suunnittelemalla ostoskeskukset universal design -periaatteen mukaisesti voidaan vaikuttaa asuinalueen iäkkäiden henkilöiden terveydentilaan ja hyvinvointiin. Sama tila, jota kaikki ikäryhmät käyttävät ostoksiin ja ajanviettoon, sopii erityisen hyvin myös ikääntyneille. Kauppakeskuksen sisätiloissa ei ole liukastumisen, paleltumisen tai eksymisen riskiä ja liikkumista on helpotettu hisseillä ja liukuportailla. Vuorovaikutteista televisiota voisi tarkastella myös iän suhteen integroituna ratkaisuna silloin, kun se helpottaa ikäihmisen yhteydenpitoa kaikenikäisiin ystäviinsä ja omaisiinsa. Teknologian käyttö häivyttää käyttäjän iän samalla tavalla kuin liukuportaat kauppakeskuksessa.

Universal design ei kuitenkaan päde enää, kun ”ikäntyneet kauppakeskuksessa” otetaan käsittelyyn julkisuudessa tai ilmiöstä puhutaan kampanjana tai tempauksena. Silloin he erottuvat erikoisuuksina suhteessa tavallisiin kaupassa kävijöihin. Samalla tavoin myös vuorovaikutteisen television erityisyys tulee jatkuvasti esiin lehtijutuissa, joissa sen käyttäjät erottuvat erikoisuuksina suhteessa tavallisiin sosiaalisen median aktiivikäyttäjiin.

2.6. Toimijuus geronteknologiassa ja ikätekniologiassa

Ajatuksen ikäihmisen toimijuuden vahvistamisen tarpeesta voi nähdä vaikuttaneen taustalla, kun Hollannissa 1980-luvun lopussa kehitettiin yhdistelmä käsitteistä gerontologia ja teknologia. Syntyi geronteknologia, jonka perustelut kyseenalaistivat vallinneen ideologian ikääntyneiden hoidosta. Graafmans ja Taipale (1998, 4–5) muotoilivat vanhentuneeksi aikakauden, jolloin teknologia on merkinnyt vain apuvälineitä. Apuvä-

line-aikakauden teknologialla ikääntyneitä autettiin pysyttelemään jotakuinkin ”samalla viivalla” nuorempien kanssa. Geronteknologiasta haluttiin luoda yhteiskunnallinen liike, jossa painopiste on ikääntyneiden omassa kokemuksessa. Geronteknologia avaa ikäihmisille uusia näköaloja, voimaannuttaa ja jopa parantaa heidän taitojaan aiempaa paremmalle tasolle.

Geronteknologian tehtäviksi määriteltiin ehkäistä vanhuuden tuomaa heikentymistä, parantaa henkilöiden kykyä ratkaista itse ongelmia, kompensoida mahdollisuuksien menetystä, lisätä hoivaa, tukea omaisia ja hoitajia sekä tuoda ikääntymistä sekä tuotteiden kehittämistä koskevaa tutkimustietoa (mts. 6–7, 13).

Tutkimusalalla oli vahvat yhteydet käytäntöön, sillä tutkimuksen tuli palvella muotoilua, valmistusta ja markkinointia (mts. 3). Geronteknologia määriteltiin muiden tunnettujen tieteenalojen lohkoksi, joita se soveltaa omaan kohteeseensa. Liikkumisteknologian, tietoteknologian, biomedikaalisen ja terveyteen liittyvän teknologian lisäksi haluttiin mukaan kaupallista tuotteenkehitystä sekä yhteistyötä yhteiskunnallisten päättäjien kanssa. (Bouma 1994, 20–22.) Teknologiasta uskottiin saatavan lähivuosikymmeninä yhteiskunnallisesti merkittävää taloudellista hyötyä (Kivelä 1994, 196).

1990-luvulla geronteknologia nousi kansainväliseksi tutkimusalueeksi ja vuonna 1997 perustettiin Gerontechnology Education Network in Europe. Suomeen geronteknologiset tutkimusprojektit saapuivat 1990-luvun alussa. Tutkimus- ja kehittämishankkeita tehtiin muun muassa Oulun yliopistossa (Kaakinen ja Törmä, 32). Suomen Akatemian, Tekesin ja Sitran ikääntymisen tutkimusohjelma käynnisti vuosituhannen vaihteessa Suomessa geronteknologista tutkimusta, tuotekehittelyä ja tuotti markkinatutkimuksen kaltaista tietoa (Leppälahti 2005).

Teknologian käytön eettiset kysymykset tulivat esille geronteknologia-liikkeen ja tutkimussuunnan alkuvaiheessa. Geronteknologiaa muistisairautta potevien ikääntyneiden kannalta tutkineen Mary Marshallin (1994, 201–203) kysymyspatteristo on mielenkiintoinen toimijuuden kannalta. Marshallin kuusi kysymystä olivat: 1. Onko muistisairailta ja heidän hoitajillaan tasa-arvoinen pääsy teknologian pariin? 2. Kuka hyötyy teknologiasta? 3. Käytetäänkö teknologiaa korvaamaan ammattitaitoista ja riittävästi

resursoitua hoitoa? 4. Korvaako teknologia huonoa ympäristön suunnittelua? 5. Onko turvallisuus tärkeämpää kuin yksityisyys? 6. Mistä tiedetään, suostuuko dementiaa sairastava käyttämään teknologiaa?

Mikäli teknologian pariin ei ole tasa-arvoista pääsyä, ei toimijuudellekaan ole tasa-arvoisia edellytyksiä. Toisaalta palvelujen teknologisoitumisessa on kyse suuresta toimintakulttuurin muutoksesta, joka julkishallinnossa ei voi tapahtua samalla kertaa kaikkialla. Kokeiluista saadaan perusteltua tietoa jatkokehittämiselle ja kenties lopulta palvelun ottamisesta laajaan ja pysyvään käyttöön. Vasta silloin se saattaa palvella tasa-arvoisesti kaikkia ikääntyneitä. Teknologian käyttöönottoa ei siis välttämättä voi torjua sillä perusteella, että sen käyttöön ei kaikilla tällä hetkellä ole tasa-arvoista mahdollisuutta.

Asiakasta ei välttämättä ole kuultu laisinkaan, jos Marshallin toiseen kysymykseen siitä, kuka hyötyy palvelusta, ei vastata ”asiakas”. Mikäli teknologialla korvataan hyvälaatuista hoitoa tai huonoa suunnittelua, eivät asiakkaan tarpeet myöskään ole olleet lähtökohtina. Sama pätee tilanteeseen, jossa ympäristöä ei viitsitä suunnitella kunnolla ja sen sijaan korjataan puute teknologisella välineellä. ”Kunnolla suunnitteleminen” pitää yleensä sisällään eri osapuolien kuuntelemisen ja uudistuksen seurausten arvioimisen. Tähän tulkintaan tarvittaisiin erityisesti tietoa palvelun käyttäjiltä. Asiakkaiden toimijuudelle on olennaista, että asiakkaan ääntä kuullaan ja he ovat mukana määrittelemässä palvelun laatukriteereitä.

Marshallin viides kysymys, onko turvallisuus tärkeämpää kuin yksityisyys, on haaste toimijuudelle. Olennaista sen pohtimisessa on, että mikäli turvallisuutta pitää parantaa yksityisyyttä heikentämällä, asiakkaan oma tahto on merkittävä ja hänen tulee tietää, mistä hän sopimusta tehdessään sopii. Käsittelin yksityisyyttä tarkemmin luvussa 2.5.2.

Kuudes kysymys siitä, miten voidaan tulkita muistisairaana omaa tahtoa, on merkittävä toimijuudelle. Muistisairaana ovat varmasti se ryhmä, joiden toimijuutta useimmiten ohitetaan ikäihmisten palveluissa. Se tapahtuu helposti, jos muistisairaana omaa tahtoa ei pysähdytä edes pohtimaan kuuntelemalla hänen läheisiään tai seuraamalla hänen reaktioitaan. Silti on myönnettävä, että usein on kyse tulkinnasta, ja oltava avoimia tulkinnan muuttamiselle.

2010-luvulla geronteknologian käsite vaihtui suomalaisessa keskustelussa ikäteknologiaksi. Geronteknologia-käsite oli vakiintunut merkitsemään pelkkää tieteellistä tutkimusta (Ikäteknologiasanasto 2014). Ikäteknologia määriteltiin laajemmin teknologiaksi, jonka tavoitteena on tutkia ja kehittää hyvän ikääntymisen tukemiseen suunnattuja laitteita, palveluja ja ympäristöjä. (Forsberg, Intosalmi, Nordlund ja Suho-
nen 2014, 13.)

Jyrki Jyrkämän (2011) mukaan ikäteknologian käytöllä on sekä tarkoitettuja että tarkoitamattomia seurauksia, joilla on vaikutusta myös toimijuuden toteutumiseen. Esimerkiksi turvapuhelimien on havaittu vähentävän ikääntyneiden ja heidän lastensa välistä yhteydenpitoa ja ateria-automaatti voi korvata päivän ainoan ihmiskontaktin. Toimijuudelle on paremmat mahdollisuudet, jos ikäihminen voi antaa informoidun suostumuksen hoitoonsa liittyvän teknologian käyttöön ja hänellä on oikeus päättää laitteiden päälläolosta ja sulkemisesta sekä mahdollisuus kieltäytyä laitteen käytöstä. Topo (Kokousselostukset 2005) kritisoi sellaista teknologian käyttöä, joka asettaa muistihäiriöitä potevat potilaat objektin asemaan. Muistisairaalta potilaalta voi kysyä asioita, jotka liittyvät häneen itseensä – myös teknologiaan liittyen.

Tähän kysymiseen lähtökohtaa tarjoaa elämälähtöinen suunnittelu, joka tuo esiin ikäihmisen oman elämänmuodon ja toimijuuden. Ihmisen toiminnan näkökulmaa valaiseva suunnittelu toimii valmistavana vaiheena ja tietopohjana varsinaiselle konseptisuunnittelulle. Tuotteiden ja palvelujen kehittämisen lähtökohtana tulisi olla ymmärrys siitä, miten ihmiset voivat ja haluavat toimia suhteessa teknologiaan. (Leikas 2009, 9 sekä 2014, 103–119.)

Aivan viime vuosina ikäteknologia näyttää sulautuneen osaksi yleiseksi digitalisaatiota koskevaa keskustelua. Sosiaali- ja terveystaloudissa pohditaan, mitä vaikutuksia älykällä järjestelmillä ja digitaalisilla alustoilla on tulevaisuuden palvelujärjestelmään. Hallituksen ikäihmisten kotihoitoa koskevan kärkihankkeen hankesuunnitelmassa todetaan, että julkisten palvelujen digitalisointi on kärkihankkeen läpileikkaava teema (STM 2016, 11). Suomen Akatemian (2015b) ”Teknologiamurrokset ja muuttuvat instituutiot”-ohjelmassa tutkimuskohteena on teknologiamurros laajasti, monen tyyppisistä robottisovelluksista yhteiskunnallisiin ilmiöihin, kuten hyvinvointivaltion tulevaisuuteen.

Toimijuuden tarkastelu on tärkeä osa-alue tässä kehityksessä, sillä asiakaslähtöisyys on myös tärkeä digitalisaatiokeskustelussa esiin tuotu vaatimus.

3 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tutkimukseni idea, ikäihmisten vuorovaikutteinen televisio, sai alkunsa kiinnostuksestani teknologian käytön yleistymiseen sosiaalialan palveluissa. Taustalla oli myös tieto Suomen väestön ikääntymisen vaikutuksesta sosiaalialan palveluihin tulevana vuosikymmeninä. Tutkimussuunnitelmassani kirjoitin, että halusin selvittää ilmiötä sekä ikäihmisten itsensä että palvelun tuottajien näkökulmasta. Halusin tuottaa tietoa, josta olisi hyötyä palvelujen kehittämisessä. Samalla toivoin sen tuovan erityisesti esiin asiakkaiden omaa näkökulmaa. Aluksi pohdin tutkimusaiheeksi teknologisia välineitä yleisemmin, mutta päädyin rajaamaan tutkimusaiheeksi vuorovaikutteisen televisiopalvelun. Perusteena oli, että sillä pyritään vaikuttamaan osallisuuteen ja sosiaalisiin kontakteihin. Koin tällaisen palvelun mielenkiintoisemmaksi kuin esimerkiksi turvallisuuden parantamiseen tai ruokahuollon toimivuuteen pyrkivän teknologisen palvelun.

3.1. Tutkimusprosessi

3.1.1. Tutkimuksen suunnittelu ja aineiston kuvaus

Pro gradu -tutkimukseni käynnistyi keväällä 2015 haastateltavien etsinnällä. Ensimmäiseksi vaihtoehdoksi tuli Kuopion yliopiston yhteydessä, yhteistyössä Kuopion kaupungin kanssa meneillään oleva Sener-hanke (Skön, Kinni, Raatikainen ja Kolehmainen 2014). Kyseisessä hankkeessa kokeiltiin laajasti yhteistyössä Kuopion kaupungin kanssa ikäihmisille turvallisuutta, terveyttä ja omatoimisuutta tukevia teknologisia välineitä. Näiden joukossa ei kuitenkaan tuolloin ollut vuorovaikutteista välinettä, joten jatkoin etsintää.

Nettihakujen ja lukuisten puhelinsoittojen jälkeen löysin kaksi organisaatiota, joista sain puhelimen päähän vuorovaikutteisesta televisiopalvelusta käytännön kannalta vastaavat työntekijät. Ensimmäistä organisaatiota nimitän jatkossa nimellä Kaupunki. Kaupungissa vuorovaikutteinen televisio oli ollut käytössä hiukan alle viisi vuotta, mutta siitä oli

juuri luovuttu. Kaupunki on maaseutumainen, alle 8000 asukkaan kaupunki. Toisessa organisaatiossa, jota nimitän jatkossa nimellä Palvelukeskus, vuorovaikutteinen televisio oli ollut käytössä eri muodoissaan kahdeksan vuotta ja palvelu jatkui yhä. Palvelukeskus on ikäihmisten kuntoutusta useilla paikkakunnille sijoituvissa yksiköissä järjestävä yhtiö.

Haastateltavakseni järjestyi yhteyshenkilöiden avustuksella neljä ikäihmistä Kaupungista ja neljä ikäihmistä Palvelukeskuksesta. He olivat 60- ja 68-vuotiasta työkyvyttömyyseläkeläistä lukuunottamatta 80–92-vuotiaita. Korkeasta iästään huolimatta lähes kaikki haastattelemiini henkilöt vaikuttivat siltä, että he elivät vielä niin sanottua kolmatta ikäänsä tai olivat vasta siirtymässä neljänteen ikään. Laslettin (1989, 16–17, 77 ja 154, Jyrkämä 2013b, 92 ja 108.) ”kolmas ikä” on kehittyneiden yhteiskuntien uusi rakennepiirre. Kyse on hyväkuntoisuuden ajanjaksosta ja kulttuurisesta tilasta, johon liittyy näkymiä riippumattomuudesta, vapaudesta, itsensä toteuttamisesta ja elämästä ilman velvollisuuksia. Subjekttiivisen iän merkitys nousee tärkeämmäksi, samoin käyttäytyminen, jonka avulla neljännen iän raihnaisuuden kauden alkua voidaan lykätä. Haastateltavieni ”nuorekkuutta” selitti jonkin verran se, että palveluntuottajat olivat pyyntöni perusteella valinneet haastateltavakseni nimenomaan sellaisia ikäihmisiä, jotka ovat olleet melko aktiivisia vuorovaikutteisen television käyttäjiä. Heiltä oletin kuulevani tutkimuksen kannalta hedelmällisiä näkemyksiä ja pohdintoja enemmän kuin sellaisilta ikäihmisiltä, jotka eivät ole palvelumuodosta erityisemmin innostuneet.

Toinen osa aineistoani koostuu palveluntuottajien haastatteluista. Pyysin haastateltavakseni sosiaalipalveluissa johtavassa asemassa olevaa työntekijää sekä työntekijää, joka organisoii vuorovaikutteisen television palvelua asiakkaille käytännössä. Ajatukseni oli, että johtavassa asemassa olevalla työntekijällä olisi kerrottavaa palvelun hankkimiseen ja siitä luopumiseen liittyvistä asioista ja koordinoivaa työtä tekevällä siitä, millaisia käytännön kysymyksiä vuorovaikutteisen televisiopalvelun järjestämisessä tulee eteen.

Aineistoni on siis peräisin kahdesta erilaisesta organisaatiosta ja kummassakin organisaatiossa on kahdenlaisia haastateltavia. Oletin näin saavani monipuolisesti tietoa toimijuudesta suhteessa vuorovaikutteisen televisiopalvelun tuottamiseen. Koska oleellista tutkimusaiheessani on toimijuus televisiopalvelua käytettäessä, eivät erilaiset organisaatiot, tuotantotavat ja tuotannon vaiheet olleetkaan häiriöksi aineistossani. Näin

sain kuulla myös sellaisista toimijuuden tukemisen tavoista, jotka ovat yleisempiä tiettyssä tuotantomuodossa tai tiettyjen resurssien avulla ja vähemmän yleisiä toisaalla. Vertailunäkökulma jäi kuitenkin tutkimukseni edetessä tutkimuskysymyksen ulkopuolelle. Myös vastaajien kahtalaisuus – ikäihmiset ja palvelun tuottajat – rikastavat näkökulmillaan aineistoa. Analyysin teoreettisena taustana ja analyysin välineenä oleva ikäihmisen toimijuus on eri aineistomuotoja yhdistävä tekijä. Toimijuuden käsite pysyy samana, määrittelevät sen ilmenemistä ikäihmisten elämässä ikäihmiset itse tai palvelun tuottajat sille erityisiä paikkoja antaen.

Kaupungissa vuorovaikutteinen televisio oli käytössä vuoden 2010 keväästä vuoden 2015 alkuun saakka. Televisioon liitettiin yhteys rannehälyttimeen. Kyseessä on Laurea-ammattikorkeakoulun ja yritysten kehittämä tuote, jonka käyttöönoton kaupungin sosiaalilautakunta päätti syksyllä 2009 hyväksyä. Palvelu rahoitettiin varakkaan kaupunkilaisen jättämästä testamenttirahastosta. Laurea tuotti ohjelmasisällöt pääosin opiskelijaprojekteina lähetyksstudiossaan Otaniemessä. Samoissa ohjelmissa oli mukana myös palvelun käyttäjiä muualta päin Suomea. (Lehto ja Leskelä 2011, 137.) Vuorovaikutteinen televisio maksoi Kaupungin asiakkaille 25 euroa kuukaudessa. Osalle käyttäjistä kytkettiin palveluun turvapuhelin, joka hälytyksen yhteydessä avasi automaattisesti kamerayhteyden vanhuksen kotiin. Hälytyksen vastaanottanut työntekijä saattoi kameran välityksellä keskustella hälytyksen antaneen ikäihmisen kanssa kasvotusten.

Haastattelut Kaupungissa tapahtuivat huhtikuussa 2015. Tuolloin palvelun päättymisestä oli kulunut noin 3,5 kuukautta. Kaupungissa oli ollut käytössä noin 20 vuorovaikutteista televisiolaitetta. Haastateltujen ikäihmisten iät olivat 84, 94, 68 ja 60 vuotta. Nuorimmat, 68 ja 60-vuotiaat olivat olleet jo pidempään työkyvyttömyyseläkkeellä. Kaikista haastatteluista on olemassa tarkat muistiinpanot. Kahdessa tapauksessa nauhoitus epäonnistui. Toisessa näistä oli kyse kahden henkilön yhteishaastattelusta, joten litteroitua aineistoa minulla on Kaupungista vain yhdeltä ikäihmiseltä. Käytän nauhoitukseltaan epäonnistuneiden haastattelujen muistiinpanoja aineistona rajatusti, lisäinformaatiota antamassa. Kaupungin palveluntuottajien haastattelut tapahtuivat saman haastattelumatkan yhteydessä. Haastattelin sosiaali- ja terveystalouksissa johtavassa asemassa olevaa henkilöä sekä henkilöä, joka oli vastannut televisiopalvelun järjestämi-

sestä ikäihmisille käytännössä. Palveluntuottajien haastattelut on nauhoitettu ja litteroitu.

Palvelukeskuksessa vuorovaikutteinen televisiopalvelu oli aloitettu vuonna 2008 kokeiluna. Toiminta muuttui pysyväksi käytännöksi ja palvelua tarjotaan nykyään sotainvalideille ja heidän leskilleen myös Palvelukeskuksen muissa yksiköissä eri puolilla maata. Laitteita oli keväällä 2015 Palvelukeskuksessa käytössä yhteensä 54. Rahoitus tulee sotainvalidien sotilasvammalakiin perustuvaan kuntoutukseen tarkoitettuista varoista Valtionkonttorilta ja se myönnetään kunakin vuonna erikseen. Palvelukeskuksen vuorovaikutteiseen televisioon tuotetaan ohjelmat talon sisällä. Työntekijät kuvaavat joka-aamuiset fysioterapeutin puolen tunnin mittaiset jumpat itse ja ne välitetään yli viidellekymmenelle televisionkäyttäjälle heidän omiin koteihinsa. Talo tuottaa myös monipuolista kulttuuri-, harrastus- ja tiedotusohjelmia niin kuvaamalla itse kuin etäyhteyksien avulla vaikkapa verotoimistosta. Palvelu oli käyttäjille maksuton.

Haastattelin Palvelukeskuksen vuorovaikutteista televisiopalvelua käyttäviä ikäihmisiä myös huhtikuussa 2015. Heidän ikänsä olivat 92, 90, 89 ja 83 vuotta. Haastatteluista on olemassa nauhoitustiedosto sekä nauhoitusten litteroinnit, lukuun ottamatta yhden ikäihmisen haastattelun loppuosaa. Tämä jäi tallentumatta muistikortin huomaamattani täytyttyä uudessa tallenninlaitteessa, jota en vielä osannut riittävän hyvin käyttää. Tämänkin haastattelun loppuosasta on olemassa tarkat muistiinpanot. Loppuosa toimii lisäinformaation antajana. Palveluntuottajien näkökulmaa Palvelukeskuksessa kertoivat hankkeiden suunnittelusta ja johtamisesta vastaava työntekijä sekä työntekijä, joka organisoii vuorovaikutteisen television palvelua asiakkaille käytännössä.

Sekä ikäihmisten että palveluntuottajien haastattelujen runkokysymykset löytyvät liitteestä 1. Koska kyseessä oli teemahaastattelu, rungossa mainitut kysymykset olivat vain lähtökohta. Haastateltavan omat painotukset vaikuttivat siihen, millaisista kysymyksistä kussakin haastattelussa sain eniten tietoa.

3.1.2. Haastattelututkimuksen luonne ja haastattelujen kulku

Keräsin tutkimusaineistoni laadullisten haastattelujen avulla. Laadulliselle haastattelulle tunnusomaista on, että haastateltavien omille näkökannoille annetaan painoa ja alkupeäinen tutkimusidea voi olla yleisluontoinen. Rönsyily on sallittua ja tärkeääkin, mikäli

haastateltava näkee sen olennaiseksi. Haastattelija voi poiketa suunnitelmastaan ja kysyä uusia, haastatellun aiempiin vastauksiin pohjautuvia kysymyksiä. (Bryman 2012, 470.) Aineistoa tarkastellaan usein kokonaisuutena ja sen ajatellaan valottavan jonkin singulaariseksi ymmärretyn, sisäisesti loogisen kokonaisuuden rakennetta. Kaikki luotettavina pidetyt ja selvittävään mysteeriin kuuluviksi katsotut seikat tulee kyetä selvittämään siten, että ne eivät ole ristiriidassa esitetyn tulkinnan kanssa. (Alasuutari 2012, 38.)

Näen haastattelut vuorovaikutustilanteena, joka on sinänsä jo yhteiskunnallinen institutio. Voin pohtia, mitä kertoo se, että ihmiset käyttäytyvät haastattelussa tietyllä tavalla ja mitä johtopäätöksiä voin tehdä heidän elämästään ja sosiaalisesta todellisuudestaan. On syytä huomata myös, milloin side haastateltavan kanssa muuttuu henkilökohtaiseksi ja mitä se merkitsee haastattelun kululle (Bryman 2012, 405 ja Lumme-Sandt 2005, 113). Haastattelutilanteessa pyrin tiedostamaan oman tapani esittää kysymyksiä ja muotoilemaan kysymykseni avoimiksi ja neutraaleiksi. Nauhoitusten perusteella vaikutti siltä, että usein onnistuinkin tässä tehtävässä. Joissakin kohdissa kuitenkin kysymysteni sanavalinnat olivat harkitsemattomia ja ohjailivat vastaajaa tiettyyn suuntaan. Mielenkiintoista oli myös havaita, miten haastateltava ei lähtenytäkään ohjailemaani suuntaan, vaan selvensi jatkolauseella sitä, mitä alun perin oli tarkoittanut. Joskus ”puolueellinen” kysymys voi provosoida haastateltavan perustelemaan tarkemmin ja selvemmin oman näkökulmansa. Tällaiseen haastattelutekniikkaan en kuitenkaan tietoisesti pyrkinyt.

Vuorovaikutteista televisiota käyttävien ikäihmisten haastatteleminen on käyttökelpoinen tapa sen selvittämiseen, miten ikäihmiset itse kokevat ilmiön. Palvelun käyttäjien oma näkökulma on tärkeää, sillä vanhuspalvelujen alalla on pitkään ollut vallalla puolesta puhumisen tapa (Tedre 2007, 100). Koska ikäihmisten toimijuus ei tapahdu sosiaalisessa tyhjiössä, on myös palveluntuottajien haastattelu oleellista. Heidän näkökantojaan kuulemalla valottuu ikäihmisten institutionaalinen ympäristö ja se, millaisen paikan toimijuus näissä institutionalisoituneissa käytännöissä saa. Tämä tieto antaa ikäihmisten toimijuuteen uuden näkökulman, koska se tuo esiin ikäihmisiin ulkoa päin kohdistuvia odotuksia ja määritelmiä. Autetuksi tuleminen liittyy väistämättä autettavaksi positioitumiseen. Sekä auttamisen tapa että henkilön omat kyvyt tehdä valintoja,

päätöksiä ja hyödyntää resursseja vaikuttavat siihen, millainen toimijuus tässä vuorovaikutuksessa kehittyi.

Valitsin tutkimusmenetelmäkseni haastattelut, koska en löytänyt muualta tällä tavalla kerättyä ja analysoitua tietoa omasta tutkimuskohteestani. Teemahaastattelujen avulla minun oli mahdollista saada tulkin kannalta syvempää aineistoa kuin esimerkiksi strukturoiduilla kyselylomakkeilla, koska vastaajat voivat vastata kysymyksiin persoonallisilla tavoillaan ja voin myös esittää lisäkysymyksiä. Halusin selvittää ikäihmisten toimijuutta vuorovaikutteisen television käytössä enkä voinut etukäteen tietää, millaisia yhteyksiä asiasta paljastuu. Halusin myös korostaa ikäihmisten subjektiasemaa. Tiesin etukäteen, että aihe tuottaa moniin suuntiin viittaavia vastauksia ja tiedon saantia helpottaa, kun voin haastattelun aikana esittää syventäviä kysymyksiä. (Hirsjärvi ja Hurme 2015, 35.)

Tavoittelen tutkimukselleni autonomista roolia, jossa toimivan on mahdollista yhteiskunnallisen järjenkäytön avulla tehdä yhteiskuntaa demokraattisemmaksi. Jotta tutkimusongelma olisi yhteiskuntatieteellinen, sen tulee olla itsenäinen suhteessa hallintokäytäntöihin ja esimerkiksi kansantaloudellisiin tavoitteisiin. Toimijuuden, sosiaalisuuden ja kommunikaation toteutuminen ei välttämättä ole keskiössä silloin, kun kunnan sosiaalipalvelujen budjetista vastaavat tahot päättävät ikäihmisille tarjottavista palveluista. Kuitenkin tätä tietoa tarvitaan, jotta vanhuspalveluissa voidaan toimia niin kuin niiden sanotaan toimivan eli voidaan tukea ikäihmisten kotona pärjäämistä ja toimintakykyä.

Aloitin ikäihmisten haastattelut kertomalla mahdollisimman selkeästi, että olen tullut heitä haastattelemaan heillä käytössä olleen tai olevan vuorovaikutteiseen televisioon liittyen. Pyysin heitä allekirjoittamaan tutkimusluvan ja pyysin luvan nauhoitukselle. Tutkimuslupakaavake on liitteessä 2. Tein kannettavalla tietokoneellani haastattelun aikana mahdollisimman tarkat muistiinpanot haastateltavan sanomisista kymmensormitekniikalla. Muutama haastateltavista kiinnitti huomiota siihen, ettei minun tarvitse katsoa näppäimiä kirjoittaessani, vaan pystyin olemaan haastateltavan kanssa katsekontaktissa samalla kun kirjoitin. Työskentelytavasta on tullut aiemmassa työelämässäni rutiinia ja olen huomannut, että tällä tavoin pystyy hälventämään tietokoneen mahdollisesti haastateltavalle aiheuttamaa vaivautumista.

Äänitalennin oli pöydällä haastattelijan ja haastateltavan välissä. Vaikutti siltä, että haastateltavat eivät välittäneet sen läsnäolosta. Yhden haastateltavan kohdalla kuitenkin huomasin, että vaikkei laite tunnu häiritsevän ja haastateltava puhuu hyvin vapautuneesti pitkiä aikoja, ei hän silti unohtanut sen läsnäoloa. Tämä kävi ilmi, kun puhelin soi. Haastateltava pyysi heti, että pysäyttäisin tallentimen puhelun ajaksi.

Ikäihmisten haastattelut olivat erityisiä kohtaamisia, sillä moni heistä innostui kertomaan laajemminkin elämäntarinaansa. Elämäkokemus toimii nykyhetken tulkintaresurssina ja auttaa haastatteliijaakin ymmärtämään, millaisiin taustoihin ikäihmisten nykyinen arki, kuten vuorovaikutteisen television käyttö, liittyy. (Lumme-Sandt 2005, 115.)

Haastattelut tapahtuivat kodeissa, joiden sisustuksessa oli näkyvissä paljon eri elämäntapavaiheisiin liittyviä kuvia ja esineitä. Koin, että haastatelluksi tuleminen oli haastateltaville mieluisaa. Haastattelujen aikana naurettiin paljon, mutta niissä puhuttiin myös surullisia tunteita herättävistä asioista. Lähtiessäni sain monelta haastateltavalta halauksen.

Kun intensiivinen, 1–2 tuntia kestänyt keskustelu oli ohi ja palasin autoni hiljaisuuteen, mietin, millainen kokemus tutkijan vastaanottaminen vanhukselle on. Miltä mahtaa tuntua, kun ensin puhuu tuntemattoman henkilön kanssa luottamuksellisesti ja avoimesti pitkään omasta elämästään ja menneisyydestäänkin, ja kohta tuo henkilö sulkee oven, emmekä ehkä koskaan enää tapaa uudelleen. Haastattelumuotoinen keskustelu ikäihmisteen kanssa tuntui minusta usein siltä, kuin henkilökohtainen vaihto olisi jäänyt vajaaksi. Itse en tietenkään tilanteessa kovin paljon omasta elämästäni heille kertonut. Luottamuksen rakentaminen haastattelutilanteessa on menetelmäkirjallisuudessakin todettu monimutkaiseksi asiaksi. Sitä voi kuvata esimerkiksi tasapainotteluksi yhtäältä empatian osoittamisen ja yhteisyyden rakentamisen, toisaalta haastattelutilanteen tehtävän ja roolijaon välillä (Ruusuvuori ja Tiittula 2005, 34). Silloin kun oli luontevaa, esimerkiksi kahvikupin ääressä haastattelun jälkeen, kerroin haastateltaville myös omista perhesuhteistani ja opiskeluistani.

Palveluntuottajien haastatteluista kaksi oli yhden hengen haastatteluja ja yhdessä haastattelussa olivat molemmat työntekijät yhtä aikaa. Tällä oli vaikutusta

haastattelutilanteeseen. Kun haastateltava on haastateltavana yksin, hän pystyy kertomaan syventyneesti juuri omaan toimenkuvaan liittyvistä asioista. Jos taas haastateltavana on paljon yhteistyötä tekevä työpari, haastattelussa voi saada kollektiivisiin prosesseihin liittyvää tietoa. Haastattelutilanteeseen voi tulla esimerkiksi yhteistä muistelemista, jossa kumpikin täydentää kuvaukseen omaa näkökulmaansa ja tuloksena on monipuolinen selostus tapahtuman kulusta. Koin työntekijöiden haastattelut antoisiksi ja mielenkiintoisiksi ja haastattelutilanteet myönteisiksi. Myös työntekijöiltä pyysin tutkimusluvut. Lomake on liitteessä 3.

3.2. Tutkimusanalyysi

3.2.1. Teoreettinen viitekehys ja tutkimusmenetelmä

Omaan tutkimukseeni olen valinnut toimijuuden modaliteeteiksi osaamisen, kykenemisen, tahtomisen, täytymisen, haluamisen, voimisen ja tuntemisen. Modaliteeteille on yhteistä, että ne kaikki kuvaavat pragmaattisia mahdollisuuksia. Ne kuvaavat kompetensseja ja toimintakykyä, taustalla vaikuttavia tietoisuuden laatuja ja sisäsyntyistä motivaatiota sekä sitä, miten henkilö kokee ja arvottaa asioita.

Yksi modaliteeteista, täytyminen, on olemukseltaan erilainen kuin muut. Sen voisi ajatella toimivan ainoastaan toimijuuden rajoitteena, mitä se tietenkin voi tehdä. Pakkojen ja rajoitusten kokeminen johtaa kuitenkin usein myös yksilölliseen pohdintaan siitä, mikä on tärkeintä itselle ja millä tavoin tärkeitä tavoitteita käsillä olevassa tilanteessa voi tavoitella. Tätä kautta, toimijan oman tulkinnan myötä, nekin ovat yhteydessä mahdollisuuksiin (kts. myös Juvonen 2015, 46). Mahdollisuuksien rakentuminen tilanteiden ja rakenteiden kautta on myös osa modaliteettianalyysiä.

Alla oleva taulukko kuvaa tarkemmin, millaisia toimijuuteen liittyviä mahdollisuuksia erityyppiset modaliteetit näkemykseni mukaan mahdollistavat. Viimeisen sarakkeen otsikon voisi muuttaa myös muotoon ”modaliteettilajin puute aiheuttaa puutteen mahdollisuudessa”.

Modaliteetin laji	Ominaisuus	Antaa mahdollisuuden
Osaaminen	Pysyvä, itse hankittu kompetenssi	...toimia
Kykeneminen	Tilannekohtainen toimintakyky	...toimia
Tahtominen	Halun ja päämäärätietoisuuden värittämä tekeminen	...kokea mielekkyyttä ja tyytyväisyyttä
Täytyminen	Pakkoja ja rajoituksia	...yksilölliseen pohdintaan
Halu	Sisäinen motivaatio, valinnan mahdollisuus	...kokea mielekkyyttä ja tyytyväisyyttä
Voiminen	Tilanteiden ja rakenteiden tuottamia mahdollisuuksia	...kokea luottamusta ja mielekkyyttä
Tunteminen	Arvottamista ja kokemista	...kokea elämyksiä

Taulukko 1

Esitin luvussa 2.1. eri toimijuusteorioita havainnollistaakseni pyramidikuvion, johon yhdistin toimijuusmääritelmiä mikro-, meso- ja makrotasolle. Omaa tutkimustani varten olen kehittänyt pyramidia edelleen ja muotoillut sen käsitekarttana toimivaksi pallokuvioksi. Analyysivälineeksi muotoilemani kuvio kuvaa sitä, miten käytän muiden tuottamia käsitteitä omassa tutkimuksessani.



Kuvio 2

Jaottelin kuviooni toimijuuden modaliteetit eri alueille. En kuitenkaan tällä tarkoita, että esimerkiksi osaaminen, kykeneminen ja tahtominen modaliteetteina vaikuta myös henkilön yksityisellä alueella tai etteikö tuntemista ilmenisi julkisella alueella. Tein jaottelun korostaakseni kullekin alueelle keskeisiä modaliteetteja.

Toimijuus ilmenee mikrotasolla, ikäihmisen yksityisellä elämänalueella, erityisesti mahdollisuuksina halua ja tuntea. Mikrotason ytimessä on myös pieni toimijuus (kts. esim. Honkasalo 2013) ja refleksio, jonka määrittelen tutkimuksessani Jyrkämän (kts. esim. Jyrkämä 2013a, 95) tapaan oman toiminnan ja pyrkimysten merkitysten tarkkailuksi. Tärkeää on myös se, mitä refleksio mahdollistaa, kun se sisältää pohdintoja itselle olennaisista huolenaiheista ja näihin perustuvia toiminnallisia projekteja (Taipale-Haapala 2011, 5). Käsite kuvaa siis enempää kuin pelkkää sisäänpäin suuntautunutta pohdintaa, sillä on kytkös toimijuuteen. Mikrotason merkitys tutkimuksessani on henkilön oman kokemuksen alue.

Sijoitin kuviossa modaliteetit ”osaaminen”, ”kykeneminen”, ”tahtominen” nuoleen, joka osoittaa vaikutussuhdetta yksityisen suunnasta julkiselle alueelle. Nämä modaliteetit

ovat keskeisiä silloin, kun ikäihmisten haluaa vaikuttaa yksityisen alueen ulkopuolelle ja toteuttaa esteettömyyttään. Osatessaan, kyetessään ja tahtoessaan ikäihmiset voivat vaikuttaa palvelujärjestelmään ja ympäröivään yhteiskuntaan. Kyse on vallan ja vapauden värittämästä vahvasta toimijuudesta.

Nuoli, joka osoittaa mesotasolta mikrotasolle suuntautuvassa vaikuttamisessa oleellisia ovat toimijuuden modaliteetit ”voiminen” ja ”täytyminen”. Voiminen viittaa tilanteiden ja rakenteiden tuottamiin mahdollisuuksiin. Juuri tämän toimijuuden modaliteetin mukaisesti mahdollistajina toimiessaan palveluntuottajat voivat tukea ikäihmisten toimijuutta. Täytyminen viittaa rajoituksiin ja pakkoihin, jotka voivat tulla ihmisen omien rutiinien osaksi niinkin, ettei hän ole tietoinen toimintaan sulautuneesta vallasta (kts. Kotiranta ja Virkki 2011, 16).

Mesotasolle olennaisia käsitteitä ovat julkinen alue, esteettömyys sekä institutionalisoituneet käytännöt, joita ikäihmisten palveluissa työskentelevät henkilöt työnsä puolesta edustavat.

Makrotasoa ei tutkimuksessani käsitellä, joten se on jäänyt kuviosta pois.

Vaikka ikäihminen toimii yksityisellä elämänalueella, hänen toimijuutensa on sosiaalinen ilmiökokonaisuus. Sosiaalisuuden käsitän tutkimuksessani ”sociability”-käsitteenä, jolloin se painottaa sosiaalisuutta kykynä. Tarkastelen toimijuuden sosiaalisuutta myös yhteisöllisyyden muotojen, seurallisuuden sekä kommunikaatioon kuuluvien ihmisten tekemien esineiden, artefaktien, kannalta.

Tutkimusmenetelmäni on sisällönanalyysi, jossa tutkimusaineisto kuvaa tutkittavaa ilmiötä ja analyysi pyrkii luomaan selkeän kuvauksen tutkimuskysymyksen kohteena olevasta ilmiöstä. Tarkoituksena on lisätä informaatioarvoa luomalla hajanaisesta aineistosta selkeämpi ja yhtenäisempi kokonaisuus loogisen päättelyn ja tulkinnan avulla. (Tuomi jne. 2009, 108.) Sisällönanalyysiä menetelmäni on siltä osin, että tutkimuksen aluksi jaottelen laadullista aineistoani teemoihin ja täsmennän tutkimustehtävää sekä käsitteitä sen jälkeen (kts. Metsämuuronen 2006, 124). Analyysivaiheessa hyödynnän kuitenkin Jyrkämän (kts. esim. 2013a) ikäihmisten toimijuuden tutkimukseen kehittämää modaliteettianalyysiä. Analyysissäni on teoreettisia kytkentöjä, mutta se ei suoraan nouse teoriasta tai pohjaudu teoriaan (Eskola 2007, 162–166). Tuomen ja Sarajärven

(2009, 95–97, 117) jaottelussa kytkös teoriaan on määritelty niin, että analyysiyksiköt valitaan aineistosta, mutta aikaisempi tieto ohjaa ja auttaa analyysiä. Teoreettiset käsitteet tuodaan analyysiin valmiina, ilmiöstä ”jo tiedettyinä”. Omassa tutkimuksessani teoreettiset käsitteet tiedetään toimijuudesta, sosiaalisuudesta ja kommunikaatiosta.

Sen, kuinka luonnollisesti ”tiedetyt” teoreettiset käsitteet sopivat tutkimani aineiston käsitteilyyn vai käytäntö pakkoa tai puolipakkoa (mts. 97), tulisi näkyä analyysiosiooni sisältyvistä teoreettisten viitteiden perusteluista. Lähtökohtani on, että kyseiset käsitteet on lukuisissa tieteellisissä yhteyksissä testattu ja työhöni siksi kelvollisia työkaluja. Lisäksi tiedostan analyysissäni mahdollisuuden, että uuden aineiston valossa nämäkin teoreettiset käsitteet voivat saada uutta sisältöä tai kyseenalaistua.

Teoriasidonnaisessa analyysissä on usein kyse abduktiivisesta päättelymenetelmästä. Se eroaa induktiivisesta (yksittäisestä yleiseen) ja deduktiivisesta (yleisestä yksittäiseen) päättelystä siinä, että tutkija yhdistelee aineistolähtöisyyttä ja valmiita malleja. Mitä nopeammin analyysin alussa tutkija ottaa teorian ohjaamaan päättelyä, sitä lähempänä deduktiivista päättelyä ollaan. Mitä lähempänä päättelyn loppua ollaan, ennen kuin tutkija ottaa teorian päättelyään ohjaamaan, sitä lähempänä induktiivista päättelyä ollaan. (Mts. 97 ja 99–100.)

Teoreettiset kokeilut (sampling) sisältävät Silvermanin (2005, 131–133) mukaan oman teorian mukaisten tapausten valintaa, poikkeavien tapausten valintoja sekä näytteen koon muuttamista tutkimuksen kuluessa. Teoreettisesti määritelty kokonaisuus tekee jotkut kokeiluvalinnat järkevämmiksi ja merkityksellisemmiksi kuin toiset. Teoreettisen pohdinnan pohjaksi voi myös ottaa poikkeavan tapauksen ja tarkastella kokonaisuutta sen antaman tiedon valossa. Oman tutkimukseni toinen organisaatio on poikkeava, sillä siinä vuorovaikutteisesta televisiosta oli luovuttu. Poikkeavan tapauksen mukaan tuominen on perusteltua siksi, että haastatellut saattoivat itsekkin huomata television merkityksen sen jälkeen, kun he käyttöön jo totuttuaan joutuivatkin siitä luopumaan. Poikkeavassa tapauksessa palveluntuottajilta saadaan myös tietoa siitä, miten palveluorganisaatio voi ottaa huomioon ikäihmisen toimijuuden kun palvelu päättyy. Kolmas peruste poikkeavalle tapaukselle oli, että vuorovaikutteinen televisio on koko olemassaolonsa ajan ollut hyvin yleisesti projektiluontoinen palvelu eli käyttäjät ovat yleensäkin siitä joutuneet jossain vaiheessa luopumaan.

Toimijuus on, kuten sanakin ilmaisee, lähellä toimintaa. Toimijuutta voidaan kuitenkin analysoida sieltäkin, missä ei ole varsinaista toimintaa vaan toimijuudelle määriteltyjä ”paikkoja”. Toimijuuden paikka voi löytyä myös esimerkiksi valtaa koskevissa, ikään-tyneiden suhdetta muuhun yhteiskuntaan muuttavissa käsitteissä. Teschin (1992, 60) mukaan raja toiminnan tai tekstin merkityksen ymmärtämisen ja säännönmukaisuuksien etsimisen välillä on häilyvä, mutta määriteltävissä. Toiminnan merkitystä ymmärtävässä tutkimuksessa etsitään analyysin avulla teemoja, säännönmukaisuuksia etsivässä puolestaan keskitytään ilmiöiden välisten suhteiden analysointiin. Oma tutkimukseni hakee ennemmin merkityksiä kuin ilmiöiden välisiä yhteyksiä. Jo aineiston pienuus asettaa rajat säännönmukaisuuksien löytämiselle.

3.2.2. Analyysivaihe

Aloitin tutkimukseni analyysin lukemalla litteroituja haastatteluja ja muistiinpanoja ja etsimällä sieltä kiinnostavia teemoja. Sellaisia olivat esimerkiksi ilmaisut, joissa toiminnan motiiviksi nimettiin yksilön oma halu vastakohtana ympäristön odotuksille sekä ilmaisut, joissa vuorovaikutteisen television käyttäjistä näytti muodostuvan toisistaan oleellisesti poikkeavia ryhmiä. Tyypittelin alustavia teemoja alustaviksi luokiksi.

Vasta tässä vaiheessa, ajankäytöllisesti ennen aineistoanalyysin puoliväliä, ryhdyin käsittelemään aineistoani valitsemieni teoreettisten käsitteiden valossa. Etsin ikäihmisten aineistosta ilmaisuja, jotka liittyivät osaamiseen, kykenemiseen, tahtomiseen, täytymiseen, haluun, voimiseen ja tuntemiseen. Ne ilmenivät muun muassa mainintoina itse hankitusta osaamisesta, päämäärien tavoittelusta, tilannekohtaisesta toimintakyvystä ja sisäisestä motivaatiosta. Ne kuvasivat toimijuutta rajoittavia pakkoja ja toisaalta tilanteiden ja rakenteiden tuottamia mahdollisuuksia. Etsin mainintoja, joista välittyi ikäihmisten omia arvoja ja kokemuksia. Otin analyysiin myös mainintoja sellaisesta ikäihmisten toimijuudesta, joka on vuorovaikutuksessa mesotasolla sijaitsevan palvelujen tuotannon kanssa.

Palveluntuottajien aineistosta etsin erityisesti mainintoja, jotka liittyivät tilanteiden ja rakenteiden ikäihmisille tuottamiin mahdollisuuksiin sekä toisaalta pakkoihin ja rajoituksiin. Palveluntuottajien puhuessa ikäihmisten osaamisesta, kykenemisestä, tahtomisesta, haluista ja tunteista kyse on toisen käden tiedosta. Siispä analyysissä näitä

mainintoja tulkitsin nimenomaan palveluntuottajan näkemyksinä, en ikäihmisten toimijuuden kuvaajina. Tarkastelin palveluntuottajien erilaisia tapoja tukea ikäihmisten toimijuutta vuorovaikutteisen television avulla sekä heidän positiotaan toiminnan riskien ja taloudellisten tavoitteiden hallinnassa. Lisäksi analysoin palveluntuottajien haastattelupuheessa ilmaisemia vastuun ja odotusten paikkoja. Tarkastelin myös, miten vuorovaikutteisen television avulla vaikutettiin mesotason käytäntöihin ja miten ne heijastuivat ikäihmisten toimijuuteen mikrotasolla.

Varsinaisen toimijuusanalyysi tapahtui kirjoittamalla. Lähdin kirjoittamaan vuorovaikutteisesta televisiosta saatavasta hyödystä toimijuuden tukena, sijoitin tekstiin aineistotteita ja tulkitsin niitä analyysivälineeni, toimijuuskuvion, avulla. Ikäihmisiltä saadun aineiston perusteella muotoilin toimijuutta ja yhteisöllisyyttä eri näkökulmista tarkastelevia lukuja tulkintoihini ja teoriakytköksineen. Palveluntuottajilta saadun aineiston perusteella muotoilin luvut, jotka käsittelevät ikäihmisten toimijuuden suhdetta turvallisuuteen, toimijuuden tukemista, seurallisuutta ja vastuun jakoa eri toimijatahoille. Tutkimuksen tulokset esitän yhteenvetoluvussa.

3.3. Tutkimusetiikka

Tutkimuksen etiikkaa on perinteisesti tarkasteltu tutkimukseen tulevien informoimisen, menetelmien luotettavuuden, anonymiteettiongelmien ja tutkimustulosten esittämistavan kautta. Voidaan myös valita laajempi katsanto ja ajatella, että kaikki tutkimuksessa tehdyt valinnat, myös tutkimusaiheen valinta, ovat moraalisia valintoja. (Tuomi ja Sarajärvi 2008, 128.)

Valitsin oman aiheeni, ikäihmisten vuorovaikutteisen television toimijuuden ja kotona asumisen edistäjänä, laajemmasta mahdollisten aiheiden joukosta. Alun perin ajatukseni oli tutkia jotain sosiaalipalvelujen ja digitalisaation välistä suhdetta valaisevaa aihetta. Päädyin tutkimaan sitä yhden palvelukonseptin muodossa, koska saatoin näin ottaa käsitteeseen myös vuorovaikutuksen ja sosiaalisuuden sekä ikäihmisten oman näkökulman asiaan. Tutkimusaiheen valintani nojaa käsitykseen ikäihmisten ihmisarvosta sekä sen toteutumista uhkaavista ja edistävästä tekijöistä. Aineistonkeruumenetelmäni, haastattelut, oli mahdollista toteuttaa niin, että ketään ei pakoteta tai painosteta haastatteluun. Selvitin haastattelujen alussa haastateltaville, että haastattelut ovat osa sosiaalityön

opiskeluun liittyvää opinnäytetyötä ja aikanaan työ julkaistaan myös internetissä. Tarkoitukseni on työn valmistuttua käydä, jos asia Palvelukeskukselle sopii, esittelemässä vuorovaikutteisessa televisiossa kaikille palvelun käyttäjille. Toisessa tutkimusorganisaatiossani Kaupungissa haastattelemani ikäihmiset voisivat tavata, mikäli käynti heille sopii, esimerkiksi kerhossa, johon haastateltavat osallistuvat muutenkin ja johon heidät voisi tämän perusteella erityisesti kutsua. Näin saisin vielä tilaisuuden kiittää haastatteluun osallistuneita.

Eettisiä pulmia tutkimuksessani on silti useita. Ensinnäkin, kuinka voin huolehtia haastateltavien anonymiteetistä, kun heitä on niin vähän ja he kertovat asioista, joiden perusteella ainakin heidän omissa palveluorganisaatioissa työskentelevät heidät tunnistavat? Tämän mahdollisuuden olen ottanut huomioon analyysiosiota kirjoittaessani anonymisoimalla sellaiset asiat, joista haastatellun voisi tunnistaa. Käytän ikäihmisistä muutettuja nimiä, mutta heidän ikänsä ovat todenmukaisia. Jos haastatellulla on jokin tunnistamista aiheuttava asia – esimerkiksi asuminen aiemmin tietyllä toisella paikkakunnalla – olen muuttanut sen toiseksi. Ikäihmiset eivät kuitenkaan puhuneet haastatteluissa sellaisia asioita, joita he eivät olisi voineet kertoa myös palveluntuottajille. Tunnistetuksi tuleminen omassa organisaatiossa ei siis todennäköisesti tuota haastatelluille harmia. Tunnistetuksi tuleminen laajemmin, esimerkiksi omaisten tai tuttavien keskuudessa on mahdollista myös, koska opinnäytetyöni on julkinen. Senkään ei lähtökohtaisesti voisi olettaa olevan haastatellulle haittaa tuottavaa. Anonymiteetistä tulee kuitenkin varmuuden vuoksi pitää huolta.

Työntekijöiden kohdalla tunnistetuksi tuleminen voi hiukan todennäköisemmin olla ongelma. Tutkijanahan en voi tietää, mitkä asiat työyhteisössä keskustelua ja kenties ristiriitajakin herättävät ja millaisista tulkinnoista voisi olla haastatellulle haittaa työssään. Haastateltavan pitäisi kuitenkin voida puhua vapaasti tutkimushaastattelussa. Pysin kirjoitustavallani ilmaisemaan organisaation toimintaan liittyvät osuudet yleisellä tasolla, henkilöimistä välttäen. Nimitän haastattelemani palveluntuottajan edustajia nimillä ”palveluntuottaja” 1, 2, 3 ja 4 niin, ettei analyysissä käy ilmi, kummastako organisaatiosta palveluntuottaja puhuu. Lisäksi päädyin myös siihen, etten mainitse kaupunkia ja palvelukeskusta nimeltä. Sisällön perusteella organisaatiot pystytään kyllä päättelemään, mutta koska kaupungin ja palvelukeskuksen nimeä ei mainita tekstissä, ei

siihen voi päätyä niiden pelkällä nimellä tehdyn nettihaun perusteella vaan haun tekijän täytyy olla tietoinen julkaisun olemassaolosta ja tekijästä tai julkaisupaikasta. Lähetän työn luettavaksi haastattemilleni työntekijöille, kun se on valmis.

En tutkimuksellani ota kantaa siihen, tulisiko vuorovaikutteista televisiota tarjota ikäihmisille nykyistä enemmän. Tekemäni tutkimuksen tuloksista on kuitenkin hyötyä ikäihmisille teknologisia palveluja suunnitteleville tahoille, mikäli he haluavat työsssänsä edistää asiakkaiden toimijuutta ja sitä kautta vahvistaa heidän hyvinvointiaan ja pärjäämistään kotiympäristössä. On vaikea kuvitella, että tutkimustani käytettäisiin esimerkiksi tämän palvelumuodon lakkauttamisen perusteena ja että tutkimus sitä kautta aiheuttaisi harmia palvelun saajille.

4 IKÄIHMISTEN TOIMIJUUS VUOROVAIKUTTEISTA TELEVISIOTA KÄYTETTÄESSÄ IKÄIHMISTEN KERTOMUKSISSA

Ikäihmiset kertoivat haastatteluissa, miksi he halusivat vuorovaikutteisen television ja mihin he sitä käyttävät arjessaan ja miten heidän arkensa muuten muotoutuu. Puhuessaan näistä asioista he samalla ilmaisivat halujaan, tunteitaan, täytymisiään, osaamistaan, kykenemistään, tahtomistaan sekä sitä, miten he hyödyntävät tilanteiden ja rakenteiden tuottamia mahdollisuuksia. Tulkinnan kohteena on, millaista toimijuutta ikäihmiset puheissaan ilmensivät ja mitä näistä ilmenemisistä voi päätellä.

4.1. Toimijuus arkisissa käytännöissä

4.1.1. Vuorovaikutteisesta televisiopalvelusta saatava hyöty toimijuuden tukena

Ei ole itsestään selvää, että ikäihminen haluaisi kotiinsa uudenlaista, internet-teknologiaa hyödyntävän isokokoisen laitteen. Vuorovaikutteisen television sisältämä kamerayhteys voi tuntua oudolta ja palveluun kenties liittyvä vaatimus osallistua säännöllisesti television ohjelmanumeroihin voi arveluttaa. Lisäksi kodista pitäisi löytää tila melko suurelle esineelle, vaikka siellä on yleensä myös toinen, tavallinen televisiolaite. Vuorovaikutteisen televisiolaitteen hyväksyminen osaksi kotia edellyttää, että se koetaan kuuluvaksi arkeen, sillä se on koko ajan esillä ja vaatii oman tilansa.

Hyväksyminen viittaa käsitteenä prosessiin, jossa edeltävänä vaiheena on harkinta. Molemmat vaiheet kuuluvat valinnan mahdollisuuteen, joka on oleellinen osa toimijuutta.

Haastatteluissa pyysin ikäihmisiä muistelemaan, millaisia vaiheita käytiin läpi, ennen kuin vuorovaikutteinen televisio heidän kotiinsa tuli. Tällöin sain kuulla eri tyyppisiä laitteen hyödyllisyyteen liittyviä pohdintoja. Televisiopalvelusta saatavaan hyötyyn palattiin haastattelussa muissakin yhteyksissä, kun esimerkiksi pohdittiin syitä jatkaa palvelun käyttöä tai sitä, millä tavalla palvelun käyttäminen on vaikuttanut ikäihmisen elämään.

Yksi esille tuotu hyöty oli, että vuorovaikutteisesta televisiosta oli apua kunnossa pysymiseen. Palvelukeskus lähetti joka aamu vuorovaikutteisen jumppatuokion palvelun käyttäjille eli tässä osassa aineistoani palvelun käyttäjillä oli eniten kokemuksia juuri tämän tyyppisestä ohjelmasta ja sen tuomasta hyödystä. Kaupungissa käytössä olleeseen vuorovaikutteiseen televisioon sisältyi myös jumppatuokioita, mutta haastatellut eivät puhuneet niistä siellä niin paljon kuin Palvelukeskuksessa.

Liikuntakyvyn ylläpitäminen ja maksuttomuus olivat Veikolle peruste sille, miksi hän ylipäänsä päätti ottaa vuorovaikutteisen televisiopalvelun käyttöönsä.

Jalmari, 92 vuotta: No se tuli ihan niinku yllättäen. Minä kun luulin että se on maksullinen, epäröin sitä vastaanottaa. Mutta tuota niin. Ne sano että se on ihan ilimanen, että se ei maksa mitään. Niin minä sanoin että mikäs siinä sitten. Otetaan sitten, jos siitä on kerran jonniinlaista hyötyä ja apua kuntoutukseen.

Laitetta koskeva hyväksyntä ilmoitettiin aineistossani usein siitä itselle saatavan hyödyn kautta eli hyöty oli harkinnassa painavin peruste. Jalmari on innokas liikkuja ja sosiaalisesti aktiivinen, eikä kokenut tarvitsevansa televisiota sosiaalisena virikkeenä. Jalmari tarkastelee refleksiivisesti omia aiempia luulojaan ja kuvaa tilanteen tarkkailuvaihetta, joka alkoi yllätyksellä. Televisiopalvelu ”tuli ihan niinku yllättäen” ja Jalmari ”epäröi”. (Kts. esim. Ylilahti 2013, 16.) Myönteinen päätös syntyi vasta sitten, kun hän kuuli, ettei palvelusta tarvitse maksaa. Pienikin hyöty tai apu tuo siis arkeen lisäarvoa. Koska tuo hyöty vielä koski kunnossa pysymistä, joka hänelle itselleen oli omakohtaisesti tärkeää, päätös oli helppo tehdä. Refleksioon vaikutti erityisesti julkisella alueella ilmenevä va-

paus valita. Jalmari määritteli tilanteen niin, että hän itse päätti, ottaako välineen vastaan vai ei. ”Hyötyä tai apua kuntoutukseen” liittyy tuntemiseen, sillä kuntoutuminen tuntuu omassa kehossa jaksamisena. Tässä Jalmari ilmentää pienempää toimijuutta. Myöntäessään, että hän tarvitsee apukeinoja hyvinvointiinsa, hän osoitti tarvitsevuutta ja halua saada apua.

Vuorovaikutteisen television tuoma hyöty näyttäytyy erityisen kirkkaasti silloin, kun vuosia käytössä olleesta laitteesta on hiljakkoin joutunut luopumaan. Vieno kertoo aluksi kaivanneensa laitetta kovasti ja ikävöineensä ihmisiä, jotka olivat sen kautta tulleet osaksi hänen elämäänsä. Vähän myöhemmin haastattelun aikana hän kuitenkin suhteutti televisiosta saatavaa hyötyä rahaan ja omaan terveydentilaansa, joka oli heikentynyt.

Vieno, 84 vuotta: Mutta en minä oisi nyt sen perrään. En oikeestaan kun mäni tämä terveys. Voi olla yks kaunis päivä, että minä jouvun sairaalaan, jotta minä en nyt ennee oikeestaan. Oisin pitäny sen sillä kaksikymmentäkaheksalla eurolla ja maksanu sen. Mutta en sitten niitä isompia summia ois maksanu. Tämä maksaa kanssa nyt sen 28 euroa (näyttää turvapuuhelinranneketta).

Vieno olisi jatkanut vuorovaikutteisen television käyttämistä, jos hän pystyisi terveydentilansa puolesta asumaan kotona ja palvelun hinta pysyisi ennallaan. Vienon puheessa kuuluu täytyminen. Hänen täytyisi luopua vuorovaikutteisesta televisiosta joka tapauksessa, jos hänen terveydentilansa heikkenisi niin, että hän tarvitsisi sairaalahoitoa. Taustalla on oletus, että televisiopalvelua ei voi saada sairaalaan. Tämä rajaus on hänelle niin itsestään selvä, ettei hän kyseenalaista tai arvostelee sitä. Sen sijaan hän siirtyy joustavasti toimimaan uusissa ehdoissa, joihin mahdollinen sairaalaan joutuminen kuuluu erottamattomasti. Uusiin elämänehtoihinkin kuuluu harkinta, joka edeltää valintaa. Se kuuluu selkeinä minä-muotoisina rahallisina ehtoina, kun Vieno ilmoittaa kuinka paljon olisi palvelusta ollut valmis maksamaan. Sitaatissa kuuluu myös tunteminen: ”en minä oisi nyt sen perrään”. ”Perään oleminen” tarkoittaa Savon murteessa tunteenomaista mielitekoa ja nyt tuo mieliteko oli Vienolta hävinnyt. Samalla lause kertoo, että mieliteko aiemmin oli olemassa – eli vuorovaikutteiseen televisioon oli aiemmin rakentunut jonkinlainen tunnesuhde.

Teknologia voi toimia imperatiivina (Mäki-Kulmala 2012), jolloin se sisällyttää ehtoja, täytymisiä, jotka vaikuttavat ylitsepääsemättömiltä. Imperatiivi käskää, että palvelukonseptiin on vain sopeuduttava. Sopeutumiselle on paremmat mahdollisuudet, jos yksilön ja viranomaisen välillä on luottamusta. Mikäli kansalainen tuntee, että viranomainen pyrkii edistämään kansalaisen hyvää ja etsii yhdessä hänen kanssaan hänelle hyödyllisiä palvelumuotoja, voi auktoriteetinkin hyväksyä. Reflektoivan valitsijan rooli voidaan antaa myös itsen ulkopuolelle, jolloin kuunnellaan neuvonantajaa. Silloin kun turvaranneke ja vuorovaikutteinen televisio on yhdistetty yhdeksi paketiksi, palvelulla pystyttiin parantamaan sivukylillä asuvien ikäihmisten turvallisuuttakin samalla, kun heille tarjottiin mahdollisuus päästä ”ihmisten ilmoille”.

Vieno, 84 vuotta: Sirpa (työntekijä) se sitä suositteli minulle. Kun minä en paljo pystyny käymään tuolla ihmisten ilmoilla. Mänössä. Ja kyllähän minä sitten otin sen. Kun hän sanoi, että et sua tuotakaan ranneketta, jos et ota sitä teeveetä.

Vienon ja työntekijä Sirpan välinen luottamus oli ehtinyt kasvaa jo pidemmän ajan kuluessa, sillä pienellä paikkakunnalla ja pysyvien työsuhteiden kunnassa viranomainen ja asiakas pystyvät pitkäaikaiseen vuorovaikutukseen, jossa luottamus vahvistuu, vaikkei henkilökohtaista asioista toiselle avauduttaisikaan (Gabarro 1990). Vaikka Vieno hyväksyi itsensä ulkopuolelta tulevan suosittelun ja totesi oman kykenemisen puutteensakin, hän kuitenkin pysyi toimijana todetessaan minä-muotoisesti ”ja kyllähän minä sitten otin sen”. Toimijuuden modaaliteettien suhteen hän oli heikoilla kykenemisessä, koska ei ”pystyny käymään tuolla ihmisten ilmoilla”. Viimeinen lainauksen lause tuo toimijuuteen jännitettä, sillä Vieno ei kerro, olisiko hän alkuvaiheessa ottanut televisiota, jos olisi saanut rannekkeen ilmankin sitä. Tekijäksi, ehtojen sanelijaksi, tulee palvelujärjestelmä ja Vienon oma tahtominen häviää näkyvistä.

Vuorovaikutteinen televisio hyödytti palvelun käyttäjiä myös kannustamalla heitä tekemään asioita, joihin heidän oma toimijuutensa ei riittäisi. Tällaisen personal trainer -tyyppisen ulkopuolisen tsemppaajan toimintatapaan kuuluu tietty ulkoapäin ohjaaminen, koska kunnan kasvattamiseen tarvitaan kuria. Kuri on täytymistä, pakkoa ja rajoittamista. Vuorovaikutteisen television käyttäjälle myös nämä modaaliteetit voivat toimia perusteluina sille, miksi palvelu on hyödyllinen ja miksi sitä kannattaa käyttää.

Seija, 90 vuotta: Se oli semmonen pelastus mulle. Kun minä menin ensin. Tietysti jäsenet meni vähän kipeeks, mutta kun menin, niin mä tunsin, että ihan mä oisin liidellyt tuolla ulkona. Kun **sai** voimistella. Ja kun niin hullua on, kun mulla on niska kippee, niin tätä pitäis tehdä (näyttää voimisteluliikettä). Niin elä luule, että sie teet sitä. (...) Sie teet vaan, kun sitä sanotaan tuolla ja sie meet sinne (osoittaa televisiohuonetta) joka aamu.

Televisiopalvelun jumppaohjaajat, jotka ”sanovat sitä tuolla”, näyttävät toimivan lopulta yksilön hyvinvoinnin hyväksi. Seija kuvaa kaksijakoista tunnetta omaan hyvinvointiinsa liittyen. Toimijuuden modaliteetti ”pitää” näkyy sisäistettynä velvollisuudentunteena tehdä voimisteluliikkeitä, mutta toinen modaliteetti ”kykeneminen” on niin vaillinainen, että tarpeellinen voimistelu jää tekemättä. Avuksi tilanteeseen, jossa päätöksen tekeminen on vaikeaa, tulevat vuorovaikutteisen television jumppaohjaajat. Tällöin toimijuus näyttäisi sijaitsevan Seijan ulkopuolella. Seija kuitenkin ottaa tarinan kuvauksen haltuunsa yleisinhimillistämällä tilanteen ”sinä”-ilmausten avulla. Hän kertoo inhimillisesti katsoen hyvin yleisestä tilanteesta, jossa ihminen ei toimi omaksi parhaakseen, vaikka tietää kyllä, mitä pitäisi tehdä. Tarvitaan liikunnanohjaaja, jolle toimijuus joksikin aikaa siirtyy ja joka sanoo, mitä pitää tehdä. Liikkujan tarvitsee tehdä päätös vain siitä, että tulee paikalle, loput päätökset tekee liikuttaja. Tärkein hyöty, mikä vuorovaikutteisesta televisiosta Seijalle koitui, konkretisoitui tuntemisen modaliteettina. Kipeiltä tuntuneet jäsenet muuttuvat niin kevyiksi, että niiden käyttäminen alkoi tuntua liitelemiseltä eikä voimistelukaan enää ollut täytymistä, vaan hän ”sai” eli modaliteettien kielellä ”tilanteiden ja rakenteiden mahdollistamana voi” voimistella.

4.1.2. Pieni toimijuus television käyttöön liittyen

Pieni toimijuus tarkoittaa toimijuutta, joka ei ole näkyvässä, mikäli toimintaa katsotaan pelkästä rationaalisesta vahvan toimijan käsitteestä. Siinä toimijuuden ihanteena pidetään yksilön kykyä edistää tavoitteitaan syitä ja seurauksia ymmärtämällä, toimia riippumattomasti ja omaehtoisesti. Pieni toimijuus on toisenlaista, mutta kyse ei ole toiminnan ääripäistä vaan toimijuus voi olla samalla sekä vahvaa että pientä. Esimerkiksi odottamisesta tai sietämisestä tulee toimintaa silloin, kun se on päämäärä itsestään tai väline toisen päämäärän saavuttamiseksi (Honkasalo 2013).

Vuorovaikutteisen television ohjelmiin osallistuminen on valinta. Pienessä, vuorovaikutuksessa ja tilassa syntyneessä, mutta päämääriä sisältävässä toimijuudessa valinnanvaraa on vain vähän. Esimerkiksi oma terveydentila voi asettaa raamit valitsemiselle ja sisältää täytymistä, rajoituksia ja pakkoa. Seija kertoo, miksi hänen täytyy sijoittaa asiointimensa juuri siihen kellonaikaan, kun vuorovaikutteisessa televisiossa tulisi iltapäiväohjelmia.

Seija, 90 vuotta: Mie olen aamulla ihan toinen ihminen, kun mulla on tää tasapainohäiriö. Niin minun pitää ensistään maata tuossa sängyssä selälläni ja pikkuhiljalleen nousta ylös ja kattoo, että minkälainen päivä tästä tulee. Ja että mä otan aina nää lääkäri- ja kaikki semmoset kello kahdentoista jälkeen. Ja sit se (vuorovaikutteisen television) ylimääräinen ohjelma tulee aina kello kahdentoista jälkeen.

Seija sanoutuu irti toimijuuden vaateesta ja tuo esiin ehdot, joiden vallitessa hän voi toimijuuttaan toteuttaa. Määrävässä asemassa on ”tasapainohäiriö”, joka asettaa Seijan aamuisin ottamaan hyvin rauhallisesti ja tynesti tutkailemaan, ”minkälainen päivä tästä tulee”. Toimijuuden modaliteettina on tunteminen, sillä tasapainohäiriö tuntuu kehossa ja mielessä. Seija ei puhu rationaalisen päämäärätietoisuutta ilmentävän toimijuuden nimissä vapaudesta päättää, miten päivä otetaan haltuun. Hän asettuu kuulolle, odottamaan ja sietämään, päämääränä on ”pikkuhiljalleen nousta”. Hänen myös täytyy tehdä niin.

Pienen toimijuuden tavoin tämä odottaminen ja sietäminen ei kuitenkaan ole passiivista ja sisällötöntä vaan siihen sisältyy ymmärrys aikaperspektiivin vaikutuksesta. Iltapäivällä Seija pystyy itse vahvempaan toimijuuteen, rakentamaan päivänsä kulkua. Toimijuutta sisältyy myös Seijan ”mä otan nää lääkäri- ja kaikki semmoset kello kahdentoista jälkeen” -kommenttiin. Tietoisella suunnittelulla hän voi muokata päivänsä sellaiseksi, kuin hänen vointinsa vaatii.

Tietoista tahtomista ja vapautta valita omat prioriteetit hän toteuttaa tällöin myös suhteessa vuorovaikutteiseen televisioon, vaikka ilmaiseekin sen vain väistämättömänä tilanteen kuvauksena sanoen ”sit se ylimääräinen ohjelma tulee aina kello kahdentoista jälkeen”. Seija kuvaa samassa sitaatissa sekä pientä että vahvaa toimijuutta toisiinsa sekoittuneina. Hän myöntää heikkoutensa, pienen toimijuuden, ja asettaa juuri

heikkoutensa perusteeksi sille, että hän valitsee iltapäiväajat terveystalvuuilleen ja muille menoilleen. Vuorovaikutteisen television ylimääräinen ohjelma jää sivuun luonnollisesti, koska se sattuu tulemaan myös juuri iltapäivisin.

Vieno pohti suhdettaan vuorovaikutteiseen televisioon itseironiseen, refleksioon eli oman toiminnan tarkkailun värittämään sävyyn. Ulkoilun vähenemiselle löytyi muitakin syitä kuin televisioon syntynyt riippuvuus. Televisiosta voi tulla myös tekosyy.

Arja: No mites sitten, kun sanoit sitä että, että saatto jäähä siellä ulkona käymättä vaikka kun oli se telkkari. Niin tuleeko nyt käytyä enemmän ulkona kuin ennen?

Vieno, 84 vuotta: No ee oikeestaan tule. Se loppujen lopuksi oli vuan tekosyy (nauraa), että nyt sitä ei joutuna käämään ulkona kuleksimassa. Ja tuota, nyttii on ollu niin paljo huonoja säitä ja minäkii mielukkaammin lähen tuonne syrjätielle. Ja se **aina** on huonossa kunnossa se tie, **aina**. Oli se kesä tai talvi, niin se upottaa. Kyllä se ihan keskikesällä taitaa olla kuiva. Ja silloin pystyy. Niin tuota en, en joka päivä oo nyt käänny lähellekkään.

Pieneen toimijuuteen voi nähdä kuuluvaksi sen, että ihminen voi halutessaan tyytyä vähempään aktiivisuuteen ja keksiä hiljaiselolleen vaikka tekosyitä. Refleksion avulla Vieno tarkkailee omia ajatuksiaan ja toimintojaan, kuviteltua vuorovaikutteisen television aikaansaamaa aikapulaa ja ironisoi sitä.

Hän jatkaa kuitenkin totisempaan sävyyn kertomalla siitä, millainen vaikutus eräästä mesotason käytännöstä – pienen sivutaajaman kevyen liikenteen väylien puuttumisesta – on toimijuudelle. Omaan toimijuuteen liittyvä tekijä, halu, näkyy sanavalinnassa ”mielukkaammin”. Lähtö kävelemään ei ole selkeästi ja vain epämiellyttävä asia, jota mukavuuden halun vuoksi jättää tekemättä. Kävelyretkessä on sävyjä. Osa kävelyjen sisällöistä on Vienolle mieleisiä, osa vähemmän mieleisiä. Autotie, jossa ei ole kevyen liikenteen väylää, ei sovi kävelyreitiksi. Miellyttävän metsä- ja peltomaisemaan sijoittuvan kävelytien miinuksena on sen kunto. Hän puhuu tunteesta, kun hän puhuu tien upottavuudesta. Jalkojen uppoaminen alustaan täytyy olla hyvin raskasta sellaiselle, jonka käveleminen muutenkin on vaikeaa. Tunteeseen liittyy lisäksi jonkin verran turhautumista, kun upottavuudesta ei pääse eroon kesällä eikä talvella.

Vieno ottaa olosuhteet annettuina, eikä kyseenalaista mesotason käytäntöjä tai sitä, mihin verorahoja Suomessa käytetään. Hän tekee valinnan, eli päättää että ei käy ulkoilemassa läheskään joka päivä. Mielenkiintoista tulkinnan kannalta on, että sen sijaan että Vieno sanoisi, että hän käy ulkoilemassa monta kertaa viikossa, hän ilmaisee asian negaation kautta, ”ei läheskään joka päivä”. Vaikuttaa siltä, että jokin saa Vienon kokemaan, että hänen täytyisi tehdä enemmän kuin mihin hän kykenee ja voi.

4.1.3. Mesotasolle suuntautuva ikäihmisen toimijuus

Jalmarille vuorovaikutteinen televisio toimii paitsi jumppaohjauksena, myös perinteisen lähettäjävastaanottajakommunikaatiomallin mukaisena tiedotuskanavana. Tällaisen yhteiskunnallisen tiedon vastaanottamisen haastatteleman ikäihmiset kokivat yksimielisesti hyödyllisenä. Tähän funktioon ei ikäihmisillä liittynyt ilmauksia ”koulutumisesta” ja ne koettiin mielenkiintoisiksi ja antoisiksi.

Jalmari, 92 vuotta: Muuta hyvää ohjelmaa. Lakitietoutta.

Arja: Millasia oot kattonu?

Jalmari: Eläkejuttuihin liittyviä. Niitä on tuota, että lakitietoutta. Tietää, minkälaisia on kansaneläkkeet sun muuta. Sosiaalipohjaisia ohjelmia, joista suap sosiaalista tietoa. On palvelutietoja. Mitä palveluja on saata-vissa. Sellaisia.

Jalmari pitää hyvinä lakitietoa, sosiaalipalveluista, eläkeasioista kertovia vuorovaikutteisen television ohjelmia. Jalmarilla toimijuuden painopiste oli osaamisen, kykenemisen, tahtomisen, vahvan toimijuuden, vapauden, jopa vallan ominaisuuksissa. Hän kertoi haastattelun nauhoittamattomassa osuudessa tilanteesta, jossa hän ei ollut tyytyväinen saamaansa palveluun kuntoutusjaksolla ollessaan. Hän valitti kirjelmällä vastaaville tahoille ja sai lopulta päätöksen, että kuntoutus voidaan hänelle järjestää kotiin. Vuorovaikutteisen television informatiiviset ohjelmat osuivat hänen modaaliteettirakenteeseensa paremmin, kuin pienempään toimijuuteen, haluun, täytymiseen ja refleksioon viittaavat keskustelu- ja seuranpito-ohjelmat. Jalmari ilmoitti, ettei häntä kiinnosta soitella tuntemattomille.

Jalmari, 92 vuotta: En oo kiinnostunut ollut. Voishan sitä kiinnostua, jos siinä olis tuttuja. Mutta siinä männöö aika. Pittää lähtee lenkille. Ei pysy pirteenä, jos näitä jläpi ihmettelemmään. Sanoin sille (palveluneuvojal-

le), että kesäaikana en kato paljonkaan vehettä. Mänen kesämökille kalastelemaan. Talaven aikana eri juttu sitten.

Jalmari valitsee kesäaikana kesämökin ja kalastelun eli ilmoittaa selvästi omat prioriteettinsa suhteessa vuorovaikutteiseen televisioon. Hän määrittelee selvästi oman tahtonsa mukaisen tärkeysjärjestyksen ja sen kohdan elämässään, jossa hänellä on tilaa vuorovaikutteiselle televisiolle.

Kerrostaloasunnossa asuva leskirouva Maria sai vuorovaikutteisen television ohjelmasta, jossa kerrottiin kotitalousvähennyksestä, vinkin arkensa helpottamiseen.

Maria, 83 vuotta: No kyllä se osas, kun minullakkaa nyt ei ollut sitä apua sellasta, millonkaa, että olis sitä kotivähennystä siitä sitten suanu. Mutta kyllä minä siitä selevän sain, että kaikki hommat kuulus vähennyskeleposiin silloin, jos mitä tietää tässä kotona.

Arja: Niin! Tuliko siitä ihan ideaa että jotain teettäisikin?

Maria: No olenhan minä ajatellut, jos minä ottasin siivousapua vähän nyt kevväällä noijen ikkunoijen takia ja ja muutenkii. Minä yhen kerran sain ilimasen siivouksen tältä paikalliselta invalidiosastolta niin sen minä käytin viime vuonna. Mutta kun siitei tarvinna maksaa mittään, niin ei minulla mittään kokemusta sitten siitä. Mutta jos tänä vuonna käyttäs siivoojaa parikin kertoo, niin koettas opetella käyttämään niitä.

Jalmarin ja Airin haastattelusitaateista piirtyy esiin tiedottavan ohjelman sisältämä käsitys vastaanottajasta. Mikäli ohjelmassa kerrotaan lakikiemuroista ja verovähennysten tekemisestä, oletetaan vastaanottaja hyvinkin kykeneväksi hoitamaan omia talous- ja kotiasioitaan järkevällä tavalla ja hänelle annetaan tietoa ja eväitä tähän. Tulkintani mukaan tämä asennoituminen tukee vuorovaikutteisen television käyttäjän toimijuutta ja näen, että juuri tästä syystä haastateltavat puhuvatkin näistä ohjelmista erityisellä myönteisellä tavalla.

Yhteiskunnallinen vaikuttaminen tuottaa kaksisuuntaista kommunikaatiota. Mikrotasolla toimiva eläkeläisaktiivit antavat resurssinsa hyötykäyttöön, panokseksi palvelujen kehittämiseen. Vastapainoksi mesotasolta – palvelujärjestelmistä ja yrityksistä – tarjotaan heille paikkoja, joissa he voivat toteuttaa toimijuuttaan ja tuoda näkemyksiään esiin. Määritelmä vanhuudesta viisautena, jota nuorempien kannattaa kuunnella, tukee toimijuutta. Veikko ja hänen vaimonsa ovat innokkaita järjestötoimijoita ja vapaaehtois-

työntekijöitä, joiden allakassa seuraavalla viikollakin oli jo kaksi päivää varattuna. Veikon ja hänen vaimonsa kotona oli ollut ennen vuorovaikutteista televisiota myös toisen yhtiön kehitysvaiheessa oleva apuväline, jonka tarkoitus oli tuoda apua kotona asuville ikäihmisille. Veikko sai olla kokeilukäyttäjä.

Veikko, 89 vuotta: Minä oon mukana aina kun jottain uutta suunnitellaan. Hyvä peli, kun saahaan se kehitettyä, että invalidit pystyy käyttämään. Sillain se, että mitä kaikkia vielä pitää. Ja insinöörit oli tyytyväisiä, kun minä niin monta kohtaa siellä hajin.

Toimiminen teknisten palvelujen kehittämisen parissa merkitsi Veikolle kommunikaation ja aktiivisen, rationaalisen toiminnan mahdollisuutta. Kommunikointi teknologiaa suunnittelevien insinöörien kanssa on kaikkien etu. Silloin invalidit pystyvät käyttämään laitetta ja insinööritkin ovat tyytyväisiä. Veikko määrittelee olevansa mukana ”aina, kun jotain uutta suunnitellaan”, ja sijoittaa itsensä yhdeksi palvelujen kehittäjäksi passiivista me-muotoa käyttäen, ”kun saahaan se kehitettyä”. Näin tieto palvelunkäyttäjän kokemuksesta leviää palvelun suunnittelijalle.

Vuorovaikutteisen televisiolaitteen tuominen kotiin on konkreettinen tilanne, jossa mesotason toiminta kohtaa mikrotason. Ikäihminen on jo käsitellyt palvelun hankkimista ja saanut kokemusta mesotason käytännöistä, mutta vasta nyt laite tulee kotiin ja se pitäisi sijoittaa johonkin ja sitä rueta käyttämään. Tilanne on merkityksellinen luottamuksen ja yhteistyön syntymiselle jatkossa. Mesotaso näyttäytyy tällöin ikäihmiselle toimijuutta tukevana, mahdollisuuksia antavana, vapautta ja valtaa tarjoavana tai se voi näyttäytyä myös toimijuutta rajoittavana tai sitä heikentävänä. Yhdellä ikäihmisellä, nauhoittumattomassa haastattelussa, juuri tämä vaihe meni hänen mukaansa pieleen ja laite asennettiin hänen kodissaan puhelinpistokkeiden sijainnin määräämään paikkaan, joka ei ollut hänelle käytön kannalta hyvä. Marian kokemus on esimerkki toisesta ääripäästä, hänen oli helppo ottaa vuorovaikutteinen televisio osaksi arkista elämää.

Maria, 83 vuotta: Kyllä minä siihen tutustuin hyvin äkkiä. Että se ol helppo opetella. Että yhen kerranhan, silloin kun ne toe sen, niin sillonhan ne neuvvo sitä, mitenkä se laetetaan päälle ja miten se katkastaan poikki. Ja mistä tulee sitten se katkasu siihen, että ee kuulu tiältäpäen mittään ääniä eekä muuta, että sitten on selevempi siellä, selevempi siellä ohjaajan ääni kun ei kuulu tiältä muualta mittään.

Marian oli helppo hyödyntää saamaansa palvelua alusta alkaen. Hän koki saavansa laitteen asentajilta hyvät neuvot eikä television sijaintipaikkaakaan tarvinnut sen kummemmin miettiä. Asiaa helpotti varmastikin myös se, että hänen edesmenneellä so-tainvalidi-puolisollaan oli ollut samanlainen laite. Opetteleminen, joka merkitsee toimijuuteen liittyvän kykenemisen ja osaamisen kerryttämistä, oli hänelle helppoa. Osaamiseen liittyy syyn ja seurauksen ymmärrys. Maria kertookin tietävänsä, miksi tietystä napista painamalla pitää tietyissä tilanteissa sulkea oman kodin äänet lähetyksen ulkopuolelle. Napin painaminen on paitsi täytymistä huomaavaisuuden nimissä, koska ”sitten on selevempi siellä se ohjaajan ääni”, myös vapautta pitää huolta omasta yksityisyydestä. Ääniyhteyden katkaisunapin painamisessa on vahvaa toimijuutta, vapautta ja valtaa, sillä pienellä toimenpiteellä Maria sulkee äänet omasta kodistaan yhteyden ulkopuolelle.

4.1.4. Riippumattomuus ja irtisanoutuminen tarvitsevuudesta

94-vuotias Kalle kertoo nauhoittumatta jääneessä haastattelussa, että vuorovaikutteisen television menettäminen ei haittaa häntä, koska hän ei tarvitse sitä. Sukulaiset asuvat lähellä, tulevat kylään ja heille voi soittaa ja liikuntaa hän osaa harrastaa ilman televisiotakin. Hän toi esiin riippumattomuutta laitteesta. Samankaltaista ajatusta toistivat monet muutkin haastateltavat. Riippumattomuuden korostus on hiukan yllättävä ilmiö, kun haastattelun aiheena on palvelumuoto, jonka tarkoitus on antaa iloa ja virikkeitä ikäihmisten arkipäivään. Miksi vuorovaikutteisesta televisiosta täytyy ikään kuin sanoutua irti, vaikka palvelua käyttäisikin? Miksi siihen suhtaudutaan jotenkin erityisellä tavalla? Miksi vaikuttaa ikään kuin sen käyttämiseen liittyisi jotain sellaista, mitä osa haastatelluista eivät halua itseensä liitettävän?

Haastateltavat kertoivat osallistuvansa säännöllisesti vuorovaikutteisen television jogaamuisiin jumppatuokioihin, mutta lisäksi myös muista liikuntaharrastuksistaan, esimerkiksi päivittäin kävelyistä kilometrimääristä. Eräs tapa ilmaista riippumattomuutta vuorovaikutteisesta televisiosta on kertoa, että vaikka jumppa on hyvä, samat asiat tapahtuisivat ilmankin tuota laitetta.

Jalmari, 92 vuotta: Että tuota, aika paljon sieltä tulloo semmosia niinku, tärkeitä ohjelmia, nämä on kaikki.

Arja: Niin. Mitkä itelles on tärkeimpiä? Minkä tyyppiset?

Jalmari: Tämä jumppa ja kuntoutusohjelma, tämä se on tärkein. Vaikka minähän sanoin niille silloin, että ilman sitä vehetäkkii. Kun minä tien joka aamu, kun minä nousen ylös. Tien jumppahommat jo sängynlajjalta istuen.

Jalmarin vahvaa toimijuutta ei voi epäillä, koska ”ilman sitä vehetäkkii” hän jumppaa joka aamu ennen kävelyllä lähtemistään. Jalmari käytti myös haastattelussa useampaan kertaan sanoja ”minähän sanoin niille silloin”, kun hän kertoi asioista, joita hän oli vuorovaikutteista televisiota hänelle tarjonneille ihmisille sanonut. Nämä asiat – Jalmari viettää kesät kesämökillä kalastellen ja on aina liikkunut paljon – viittasivat siihen, ettei hän oikeastaan tarvitse vuorovaikutteista televisiosta ja on sen myös palvelua vastaanottaessaan ääneen sanonut. Ja jostain syystä hän on silti palvelun vastaanottanut ja se on hänelle järjestetty.

Veikko piti jumppatuokioita tärkeinä, mutta hän teki selväksi, ettei hänellä ole tarvetta osallistua vuorovaikutteisen television keskustelutuokioihin. Käyttäjät tulevat linjoille noin puoli tuntia ennen aamujumpan alkamista, kello 9.30. He voivat jutella keskenään niin pitkään, kunnes jumppa alkaa. Juttelua voi jatkaa puoli tuntia jumpan jälkeenkin. Näissä keskusteluissa on mukana useita henkilöitä.

Veikko, 89 vuotta: Minä oon semmonen kuuntelija ollu. Siellä on ne naiset, kun ne pääsee alakuun, ei sinne miehet sovi. (Naurahtaa.)

Kun olin haastattelemassa Veikkoa, oli jumppatuokio alkamassa ja sitä edelsi keskustelutuokio. Eniten äänessä oli tosiaan naishenkilö, mutta kommentoijina oli useita miehiäkin. Veikon kommentin voi nähdä jumppa- ja aktiivisuuskorostuksien vuoksi heijastavan miehistä toiminnallisuutta ja välineellisyyttä vastakohtana naisten ilmaisullisuudelle ja tunnepuheelle (kts. esim. Virtanen 2013, 232). Hän irtisanoutuu paitsi seuran tarvitsemisesta, myös naisille tyypillisestä puheenpulputuksesta. Sukupuolinäkökulma olisi kiinnostava, mutta aineistoni on kuitenkin sen pohdintaan liian pieni. Oletettavasti vuorovaikutteisen television keskusteluryhmät saattavat suorastaan vetää

puoleensa sellaisia miehiä miehiä, jotka ”naistyyppisesti” pitävät henkilökohtaisten asioiden puhumisesta, pohtimisesta ja ilmaisullisuudesta.

Jalmari totesi, että riippuvuutta voisi syntyä, jos juuttuisi vuorovaikutteisen television keskusteluryhmiin. Hän nimitti nauhoittumatta jääneessä haastatteluosuudessa ”rampiintumiseksi” tilaa, johon hän saattaisi juuttua, jos istuisi liikaa vuorovaikutteisen television ääressä. Silloin ei tulisi enää lähdettyä kävelemään ja tapaamaan tuttuja kaupungin raitille ja vakiokahvilaan sekä kyläilemään elämän varrella tutuiksi tulleiden ihmisten luona.

Vieno kertoi tykkäneensä televisiosta, mutta huomanneensa, että sen käyttäminen alkoi viedä aikaa ulkoilulta ja omasta kodista huolehtimiselta. Hän nimitti tätä tilaa koukuttumiseksi.

Vieno, 84 vuotta: Minä tykkäsin. Se ol, ihan tosiaan. Mutta siihennii koukuttuu. Sitten jäi ulukona kävely vähemmälle. (...) Sittä ei ulos kerkiä eikä nuita töitään tekemään, hias immeinen. (naurua).

Arja: Mitä töitä sinulla täällä on?

Vieno: Yritän pittee vähän puhtaana tätä huushollian ja pesen pyykit ja tien lauantaisiivouksen, mutta tytär tekköö sitten tuon suursiivouksen.

Vieno kertoo tykkäämisen tunteesta, jota seurasi nopeasti riippuvuuden riski. Hän piti sitä riippuvuutena, koska vei aikaa asioilta, joita hänen täytyi tehdä eli ulkoilulta ja kodista huolehtimiselta. Kykenemisen puute tulee esiin Vienon humoristisessa tavassa tarkastella itseään refleksion avulla sanavalinnassa ”hias immeinen”. Pieni toimijuus näkyy sanoissa ”yritän pittee vähän puhtaana”, sillä yrittäminen kertoo enemmän halusta ja tahtomisesta, mutta se pitää sisällään myös epäonnistumisen mahdollisuuden. Silti tärkeää on minämuotoisuus eli hänen itsensä valitsema pyrkimys ja se, että huusholli pysyy edes ”vähän” puhtaana. Vieno on sinut kykenemisen puutteen kanssa, tarvitsevuus on hänelle olemassa oleva tosiasia, eikä hän kieltäydy tyttären tai pojan tarjoamasta avusta.

Marian puutarhatyöt kesämökillä olivat hiukan samalla tavalla kuin Vienon kotityöt kytköksissä täytymiseen. Mariakin pani muut menot tärkeämpään asemaan kuin vuorovaikutteisen television ohjelmien seuraamisen. Hänellä ei kuitenkaan ollut tarvetta irtisanoutua televisiosta eikä hän kokenut sitä riippuvuutta aiheuttavana.

Maria, 83 vuotta: Kyllä sieltä (vuorovaikutteisesta televisiosta) tulee muutakin ohjelmaa aina. Aina kerran pari viikossa. On aina muutakii ohjelmaa, ja olen minä niitäkii kahtonu aina. Ne tulee vähän iltapäivällä sitten, että ussein on sittä muutakin menoa. Mutta silloin kun olen paikalla niin aina katon.

Maria kuvaa päiväjärjestystään passiivimuotoisesti kertoen, että ”on sittä muutakin menoa” sen sijaan, että kertoisi minämuotoisesti menevänsä ja tulevansa. Ne ovat tekemistä, joka vain *on*, niitä hän ei ole itse valinnut tai tahtonut. Ilmaus ei kannata merkityksiä siitä, haluaako vai täytyykö Marian toimia näiden menojen vaatimalla tavalla ja kuinka voimakasta tai millaista tämä vaatimus on. Maria kertoi boccia-harrastuksestaan ja seurakunnan monipuolisesta toiminnasta. Nämä virkistävät hänen mieltään, eli kyse on tuntemisesta. Mökki eli maatila, jossa Maria puolisoineen ja lapsineen asui ennen ikääntymisvaihetta ja kirkonkylälle muuttoa, merkitsee väistämättä myös jonkin verran täytymistä, sillä ylläpitotyöt siellä ovat fyysisestikin raskaita.

Maria, 83 vuotta: Kun meillä on oma mökkikii vielä tuolla Kärkölässä (muutettu). Ja siellä olen käänä sitten. Yrittänä pittee sitä vähän kunnossa. Että silloinkii, kun pojatkii aina tulee, niin ne siellä sitten oovat yötä mielellään ja saunoovat ja. Niin minä oon sitä koittanu pittee sit semmosessa kunnossa, että siellä nyt sitten viihtyyvät sen aekoo.

Marian kohdalla raskaat puutarhatyöt mökillä saattoivat heijastaa sekä halua että täytymistä. Hänellä oli halua saada pidettyä perheelle merkityksellinen kotipaikka kunnossa, mikä varmasti vaatii fyysisiä koitoksia välillä silloinkin, kun halua ei olisi. Tärkeänä pontimena oli halu ilahduttaa mökille tulevia poikia, heidän ilonsa ja viihtymisensä on myös Marian ilo. Hän kuvaa motiivejaan kuitenkin minä-muotoisena tekemisenä sanoessaan ”minä oon sitä koittanu pittee sit semmosessa kunnossa”. Seuraavassa sitaatissa hän kertoo, mikä vuorovaikutteisen television asema erilaisten menojen keskellä on.

Maria, 83 vuotta: Kyllä siihen (vuorovaikutteiseen televisioon) on tottunna niin että, kyllähän niitä muita asioitaan järjestää sittä aina, silla lailla, niin että siihen pääsis joka päivä. Että kyllä minä katon sen aika tärkeeks.

Marian tapa järjestellä aikaansa omien lähtökohtien mukaisesti heijastaa tulkintani mukaan riippumattomuutta vuorovaikutteisesta televisiosta. Vahvan toimijuuden nimissä hänellä on vapautta ja valtaa järjestellä itse päivänsä kulun itse asettamiensa priorisointien mukaisesti ja asettaa kullekin toiminnalle sen tärkeysarvo.

4.2. Toimijuus yhteisöissä

Aineistooni kuuluvissa vuorovaikutteisen televisiopalvelun muodoissa olivat tärkeässä osassa sekä toimintakyvyn ylläpitäminen erilaisten virikeohjelmien avulla että sosiaalisen vuorovaikutuksen tuominen kotona asuvien ikäihmisten ulottuville. Sosiaalisuuden ja seurallisuuden käsitteet tulevat tässä vaiheessa mukaan toimijuuden tarkastelun rinnalle.

4.2.1. Asemat tiiviissä, lämpimässä yhteisössä

Osa vuorovaikutteisen television ohjelmista toimii kuten tavallinen televisio eli yksisuuntaisesti. Esimerkiksi juhlia taltioitaessa ei ole syytäkään ottaa käyttöön vuorovaikutteisen television keskustelua mahdollistavaa ominaisuutta. Silloin käyttäjäs-tä tulee enemmän vastaanottaja. Erona tavalliseen televisioon kuitenkin on, että ohjelmat ovat kotikutoisempia. Ne on tehty ikäihmisten tarpeisiin ja esiintyjinä ovat tavalliset ihmiset viihdetähtien ja ammattimaisten televisioesiintyjien sijasta. Television esiintyjät ja katsojat ovat ikään kuin ”Gemeinschaft” -tyylisen yhteisöllisyyden yhteen tuomia. Tätä Ferdinand Tönniesin (Lehtonen H 1990, 21–22) yhteisö-käsitystä luonnehtivat perheen ja kylän harmonia ja lämpimät ihmissuhteet, jotka vielä korostuvat vertailussa egoistiseen ja kylmän laskelmoivaan Gesellschaftiin. Gesellschaft-piirteitä voisi nähdä mainonnan ja liike-elämän kyllästävässä tavallisessa televisiossa – elämän-alueilla, joissa toimijuuden tulee olla vahvaa, rationaalista ja päämäärätietoista tullakseen tunnistetuksi. Marian mukaan vuorovaikutteinen televisiopalvelu onnistuu luomaan tavallista televisiota epävirallisemmän ja läheisemmän sosiaalisen ilmapiirin. Tämä näkyi esimerkiksi silloin, kun studioon tuodaan päiväkodin lapset esiintymään.

Arja: No tuntuuko sitä, jos kattoo vaikka, kun lapset esiintyy siellä Palvelukeskuksen teeveessä, niin, ja sitten vertaa tuota jos tavallisessa teeveessä tulis jottain lasten esityksiä. Onko siinä eroa, kumpako sitä mieluummin kattoo? Sitä Palvelukeskuksen televisiota ja niitä lapsia, vaiko jottain tuolta (vuorovaikutteisesta televisiosta) tulevia?

Maria, 83 vuotta: No kyllähän ne niin luonnollisia on siellä Palvelukeskuksessa ne pienet päiväkotilaiset. Kun ne on niin pieniä vielä. Että harvoinhan sitä televisiossa on sellasta. Niin pieniltä sitä ohjelmaa.

Arja: Niinpä. Että eipä sitä ookkaan, joo. Siinä aidot luonnolliset lapset...

Maria: Niin. Luonnolliset lapset esiintyy. Ja sitten niillä on niitä omia toilauksia siinä välissä (yhdessä naurua). (...) No ne on vapaammin siellä ja kuka istuu ja kuka seisoo siellä. Se ei ole niin virallista, kun nuo on jo isompia, mitä tuolla (tavallisessa televisiossa) joskus. Ne on jo ihan niinku esiintymässä siellä.

Maria huvittuu ”luonnollisten, pienten, epävirallisten” lasten katselemisesta ja kokee, ettei tavallisessa televisiossa niin pieniä lapsia yleensä ole näkyvillä. Tavallisen television lapset ovat isompia ja he esiintyvät muodollisemmin. Vuorovaikutteisen television lapset puhuvat samaa murretta ja asuvat Marialle tutussa asuinympäristössä. Heidän katselemisellaan näyttää Marialle olevan eri merkitys kuin vaikkapa lapsitähtikilpailujen seuraamisella tai studioon sijoitettujen näyttelevien lasten seuraamisella. Maria ilahtuu heidän omaehtoisesta toimijuudestaan, joka nousee vapaudesta ja ”omista toilauksista”. Vuorovaikutteisen television esiintyjälapset ovat Marian puheessa vahvoja, vapaita ja tahtovia toimijoita, joita ei edes pyritä sopeuttamaan täytymisillä ja pakoilla.

Gemeinschaft-tyyppisestä yhteisöllisyydestä on tässä tilanteessa kyse myös paikallisuuden perusteella. Vuorovaikutteisen television tehtävä on tästä näkökulmasta toimia kuten paikallismedia, jolloin se luo paikallisuuteen perustuvaa identiteettiä. Suuri osa esiintyjistä on tuttuja ja heitä tavataan muissakin yhteyksissä kuin televisiossa. Kanavalla puhutaan tuttua murretta ja elämän monimuotoisuus, rosoisuus ja raihnaisuuskin kuuluu esitettävien asioiden joukkoon – toisin kuin tyylytelymmissä valtakunnan ja maailman medioissa.

Yhteisöteorioissa nimetyt perinteisimmät yhteisöt, sukuyhteisöt (kts. esim. Lehtola 1990), eivät haastatteluaineistossani olleet kovin merkittävässä osassa. Suurin osa haastattelimistani vanhuksista ei käyttänyt vuorovaikutteista televisiota yhteydenpitoon sukulaisten kanssa, vaikka siihen olisi omaisliittymän avulla ollut mahdollisuus. Siihen oli kaksi syytä. Yhtäältä haastatellut eivät tienneet, mitä edellytyksiä omaisliittymän käyttö heidän sukulaisiltaan olisi vaatinut. Moni heistä oletti, että myös omaisella pitäisi

olla kokonainen oma televisiolaitekin käytössä, vaikka heidän osaltaan olisi riittänyt pelkkä nettiyhteyden käyttö omalla tietokoneella. Toisaalta moni heistä sanoi, etteivät he haluakaan käyttää televisiota keskusteluihin niiden kanssa, joiden kanssa he ovat tottuneet puhumaan tavallisella puhelimella tai tapaamaan kasvotusten.

Vuorovaikutteisella televisiolla oli neljälle haastattelemalleni ikäihmiselle selvää merkitystä sosiaalisten kontaktien lisääjänä. He hyödynsivät vuorovaikutteista televisiota tuttavaverkostonsa laajentamiseen ja sosiaalisen vuorovaikutuksen lisäämiseen. Ne, joille vuorovaikutteinen televisio ei ollut niin paljon tällaisessa käytössä, saattoivat osallistua keskusteluryhmiin ikään kuin reunalla sijaitsevasta positioista eli asemasta. Vuorovaikutus on silloin yksisuuntaista. Yksilö voi kuunnella, seurata, huvittua tai ärsyyntyäkin, mutta jättää omat reaktiot omaksi tiedokseen eikä anna muille mahdollisuutta reagoida hänen reaktioihinsa. Tällainen asetelma syntyy helposti silloin, kun seuraan liittyy uusi tulokas ja muut ovat tuttuja jo usean vuoden ajalta.

Vuorovaikutteinen televisio mahdollistaa tällaisen sivustaseuraajan roolin paremmin kuin kasvokkain tapaavat ihmisryhmät, sillä keskustelua voi seurata myös niin, ettei oma läsnäolo näy muille. Vaikkei seuraaja osallistuisi vuorovaikutukseen, seuraaja kuuluu ryhmän sosiaalisuuden piiriin, koska ei ole sen ulkopuolellakaan. Liittyminen mukaan, ryhmän jäseneksi ryhtyminen, voi kuitenkin alkaa houkutellessa. Mikäli oman läsnäolonsa paljastaa avaamalla oman liittymänsä, jolloin ruudussa näkyy oma nimi, tapahtuu ryhmässä usein sama sosiaalinen ilmiö, mikä kasvokkaisessakin ryhmässä voi tapahtua. Ryhmä ryhtyy helpottamaan tulokkaan sisäänpääsyä toivottamalla hänet tervetulleeksi ja ilmoittamalla, että hänet on huomattu.

Seija, 90 vuotta: Yksinäisille ihmisille se on kauheen ihana. Sieltä saa uutta seuraa. Minä olen huomannu, että siellä tulee uutta seuraa, tulee uusia ihmisiä, ne rupee keskenään puhumaan. Siihen (vuorovaikutteisen television ruutuun) tulee nimi. Niin minä meen heti pois tästä huoneesta. Ja mä oon joskus kuullu, että ne huutaa että **hei Seija** (huhuilee).

Verkkovälitteisiä yhteisöjä tutkittaessa on todettu, että nekin, jotka osallistuvat yhteisöön passiivisesti, esimerkiksi kuuntelemalla tai lukemalla, ovat tärkeässä asemassa yhteisön kannalta. He saattavat myös olla yhteisöstään jopa enemmän kiinnostuneita, kuin aktiiviset jäsenet, joten heillä on yhteisön koostumukselle oma merkityksensä.

(Malinen 2016, 72–73.) Voidaan puhua myös sosiaalisessa mediassa käytössä olevasta seuraamisen käsitteestä. Seija on seuraaja, joka tekee huomioita siitä, mitä ryhmän keskusteluissa tapahtuu ja on niistä kiinnostunut. Tällainen ryhmän reunalle sijoittavan seuraajan positio kuvaa Seijan suhdetta vuorovaikutteisen television muihin käyttäjiin ja ryhmätilanteisiin. Tässä positiossa hänen toimijuutensa on siinä mielessä pientä, että hän ei voi vaikuttaa mitenkään ryhmässä tapahtuviin keskusteluihin eli hänellä ei ole valtaa ryhmän jäsenenä. Toisaalta hän ei myöskään joudu ottamaan seuran pidossa epäonnistumisen riskiä. Seuraileminen on myös viihdettä ja ajankulua ja sellaisena toiminnan lajina oma valinta eli se ilmentää toimijuutta. Vuorovaikutteisen television keskusteluryhmien seuraileminen on silloin todennäköisesti kuitenkin palkitsevampaa, kuin jokin muu mahdollinen askare.

Maria kuvasi ryhmäkeskustelun seuraamisen mahdollisuudeksi, jota voi hyödyntää.

Arja: Että eiks se voi olla silläkin tavalla että kattoo niitä, mutta pistää ittensä näkymättömäks niin?

Maria, 83 vuotta: Niin. Kyllähän siinä voi olla mukana silläviisiin.

Arja: Mitenkä ite tykkäät, haluatko olla niinku äänessä ja esiintyä siellä vai katotko mieluummin?

Maria: No en minä nyt kovin paljoo. En minä oekeen puheliasta sorttia ole että en minä hirveesti niijen kanssa puhu. Mutta kyllähän sieltä voi ihan puhelinkaveriakin ottaa. Sieltä saes valita semmosiakii ystäviä, joille soittas ja se ei sitten muka maksa mitään ja. Niin yks ihminen Hirvimäessä on, jolle olen aina soittanu.

Arja: Ai jaa! Ja tutustunu ihan television kautta...?

Maria: Tutustunu television kautta.

Marian keskustelupositio ei sijaitse varsinaisesti ryhmittymän reunalla, sillä vaikka hän ”ei ole oekeen puheliasta sorttia”, hän kuitenkin on mukana keskusteluissa. Ryhmässä keskustelun sijasta hän on hyödyntänyt enemmän vuorovaikutteisen television antaman mahdollisuutta soittaa ystäville maksutta. Marian toimijuus on vahvaa, sillä hänellä on valta valita televisioruudun kuvakkeista itselleen ystävä, jolle hän soittaa, eikä rajoitteena ole edes puhelinlasku. Vuorovaikutteinen televisio on mahdollistanut hänelle lähteminen mikrotason tiiviin ja lämpimän yhteisön ulkopuolelle oman tahtomisensa ja osaamisensa voimalla.

4.2.2. Ryhmäjäsennyden vaatimuksina pukeutuminen ja puhetyyli

Sosiaalisuuden perusmuotoihin liittyy asettautuminen tiettyyn kuosiin pukeutumalla ja omaksumalla tietty sosiaalisesti hyväksyttävä tyyli. Seurallisuudessa keskustelu on päämäärä sinänsä. Vienon kuvaus vuorovaikutteisen television sosiaalisuuden piiriin astumisesta ilmentää tätä, samalla piiryy esiin yksityisen ja julkisen raja.

Vieno, 84 vuotta: Ja sittä. Pittäähän sitä olla aeka siististi siinä. Puettava vähäsen.

Arja: Niin! Joskus siinä ollaan sillä tavalla kun...

Vieno: Niin.

Arja: ...oltas sillä tavalla toisen seurassa ihan ja.

Vieno: Kyllä, kyllä.

Arja: Julkisessa tilaisuudessa.

Vieno: Niin minä kyllä alakuun aattelin, että ihanhan, että ihanhan se männöö oma suoja.

Arja: Niin, niin.

Vieno: Suoja siitä. Mutta eehän se kun niin pieneltä alalta ottaa huushollista.

Vieno kuvaa siistiytymistä ja pukeutumista seuraan astumisen edellytyksenä. Seurallisuuteen kuuluu asettua tyyliä pidettynä ja tietyssä mielessä pidättynä. Simmel (1990, 122) vertasi ”entisten aikojen” seremoniallista ja yksilön ulkopuolelta säädeltä seurallisuuden luonnetta ”moderniin”. Moderni seurallisuuteen kuuluu leikki, jossa toimitaan niin kuin kaikki aivan erityisesti kunnioittaisivat kutakin toista. Epäsiisti ulkoasu osoittaisi, ettei seuraan tulija kunnioita seurakumppaneitaan. Pukeutumalla ilmaistaan toimijuutta. Tilanteen mukaan pukeutuva henkilö kertoo osaavansa sosiaalisen pelin säännöt ja kykenevänsä, tahtovansa ja haluavansa ottaa siihen osaa. Vieno reflektoi mahdollisia riskejä ensin pohtimalla ”oman suojan” menettämistä, mutta pääty siihen, että kamera ulottuu vain pieneen alaan omasta yksityisen alueesta eli ”huushollista”. Kamera siis turvaa hänen yksityisyytensä ja siihen sisältyvän toimijuuden.

Pukeutumisen lisäksi seuralliseen toimintaan kuuluu myös sosiaaliset kerrostumat ja seurapiirit. Niillä on omat, kulttuurisina koodeina ilmitulevat, ääneen lausumattomat rajat, joiden sijaintia ja ehdottomuutta sosiaalisissa prosesseissa neuvotellaan. Seijalle liittyminen vuorovaikutteisen television ryhmiin ei ole ollut luontevaa, mutta hän on kuitenkin kiinnostunut ihmisten keskusteluista ja kuuntelee niitä. Hän kertoi, ettei ”osaa

hypätä mukaan” keskusteluihin ja selitti tätä sillä, että suomen kieli ei suju häneltä pitkän ulkomailla asumisen jälkeen enää niin hyvin kuin nuorena. Seurallisuuden rajoihin kuuluu häpeän tunne, josta kaksi naispuolista haastateltavaa kertovat puhumalla arkuudesta sekä huonommuuden ja suuttumisen tunteista. He kokevat toimijuuden puutteita sosiaaliseen toimintaan liittyvässä kykenemisessä ja osaamisessa.

Seija, 90 vuotta: Minä vähän arkailen tätä huonoa puhetta. Puhetapaani tai tätä. Arkailen vähän. Et sit pitäis selittää. Niin kun sanotaan, että kun tulee vanhaks niin rupee puhumaan sitä omaa äidinkieltänsä. Mutta mie sotken sitäkin. (...) Sillon minä suutuin kun joku sano mulle, että mistäs maasta sie oot, mikäs kieli sulla on. Minä että suomen kieli.

Arkailemiseen liittyy Seijan mukaan selittämisen painetta eli täytymistä. Koska hän tuntee olevansa heikoilla ja ”sotkee äidinkieltäänkin”, ovat tunnereaktiot, suuttuminen ja yhteisöllisestä toiminnasta kieltäytyminen ymmärrettäviä.

Sosiaalisia ryhmittymiä syntyy vuorovaikutteisen television keskusteluryhmiin myös murteen perusteella.

Vieno 84 vuotta: Myö kun savvoo huastetaan ja toiset puhuu kirjakieltä. Minä aenakkii häviän. Ol meetä kaheksan nyt ja joillain oli tämä kone kuulemma. Mutta toiset kun puhuu kirjakieltä, mikäpähän mittäin murretta niin, niin minä häpesin. Ee ne kyllä kukkaan oo sanonu mut... Niin oli tuota. Sillon ennen minun sinne tuota männöökii joku sanonu, että jätetään nuo savolaiset keskenään.

Vienon toimijuutta murtaa kielellisestä erilaisuudesta syntyvä häpeä, vaikkei siitä ”kukkaan oo sanonu”. Hän ei ota kantaa siihen, pitäisikö hänen esimerkiksi osata puhua myös kirjakieltä. Hän ei myöskään tulkitse kykyjään vaillinaisiksi, kun ei niin tee. Hän puhuu sitä kieltä, mikä on hänen kielensä, ja toteaa me-muotoisesti toiminnan laadun sanomalla ”myö kun savvoo huastetaan”. Samalla hän kuitenkin muodostaa toimijuutta kantaviksi subjekteiksi ryhmää ”savolaiset”, joita uhataan jättää keskenään hän piirtää vahvan ja tiivisrajaisen yhteisön. Vaikuttaa siltä, kuin Vienon täytyisi pitääkseen toimijuuden vahvana pysyä omiensa eli savolaisten seurassa. Oma puhe, mahdollisuus ilmaista omakohtaisesti itseään ja omia suuntautumisiaan, on toimijuuden ydintä.

4.2.3. Omaehtoinen asettuminen yhteisön sisä- tai ulkopuolelle

Sisä- tai ulkopuolelle voi asettua myös niin, että oma tahto tulee ilmaisussa selvästi esiin. Vienon oma kokemus palvelusta oli hyvä, mutta hän pohti, olivatko toiset tavallista vaativaisempia.

Vieno, 84 vuotta: En tiijä, multa näytti hyvästi (televisioyhteys). Mutta ainakii jotkut oli vissiin tavallista vaativaisempia. Ja niin sanovat, että heille ei näy. Että suavat tulla korjoomaan taekka hakkee romusa poes.

Tiukka ehtojen saneleminen ”korjatkaa tai hakekaa romunne” ei tuntunut Vienolle sopivalta tavalta suhtautua palveluntuottajaan. ”Vaativaisempien” ihmisten lausuma ilmentääkin melkoista epäluottamusta palveluntuottajiin, joihin Vienolla oli luottamuksellinen suhde.

Yhteisön rajojen ulkopuolelle voi jättäytyä tarkoituksella. Valinnan mahdollisuus kuuluu toimijuuteen.

Arja: Tykkäätkö muuten olla seurassa suuna päänä vaiko mieluummin tarkkailla sivusta?
Seija, 90 vuotta: En minä oikeestaan oo (sivusta tarkkailija/ujjo), mutta kyllä mie **hyvin** (painottaa) valikoin seurani.

Vuorovaikutteisessa televisiossa keskustelevien ihmisten puheenaiheet eivät ole sellaisia, että ne kiinnostaisivat Seijaa. Ryhmissä keskustellaan Seijan mielestä liian henkilökohtaisista asioista, kuten sairauksista. Vienon puheessa sairaudet tuottivat yhteisyyttä, jonka ulkopuolelle jäivät terveet. Seijalla jakajana ei ole sairaus tai terveys, vaan ulkopuolelle voi jäädä myös harkinnan tuloksena, kun osallistumista ei nähdä omaan identiteettiin soveltuvaksi. Simmeliläisen seurustelun alakynnys, tahdikkuus, tulee rikotuksi, jos keskusteluun osanottaminen vaatisi omien henkilökohtaisten asioiden kertomista. Tahdikkuutta osoittaa sekin, että ulosjättäytymiselle tuodaan syytä myös omista puutteista. Seija korostaa sitä, että hänellä on muutakin tekemistä, jolla hän viittaa sovittuihin menoihin allakassa.

Seija, 90 vuotta: Minussahan on se vika, että minä en pysty siihen hyppäämään. Mie huomasin, eihän tästä tuu mitään. Että **siinä** (sosiaalisessa vuorovaikutuksessa) asiassa se ei minua auta. Mutta ei

tarviikaan, mulla on stimulanssia muuta. Minä voin näyttää, että mulla on stimulanssia, katsokaa tuota näitä allakoita. Että aina menossa. Että en minä oikeastaan stimulanssia tarvii.

Seijan sanoessa ”eihän tästä tuu mitään”, tulee esiin mahdottomuus, jossa ei ole syyllisiä. Ryhmästä ei ole hänelle hyötyä eikä iloa, joten se ei sovellu hänelle. ”Että **siinä** asiassa se ei minua auta” on kommentti, jossa myönnetään, että on olemassa ”se asia” eli yksinäisyys, jonka ratkaisuksi vuorovaikutteisesta televisiosta ei ollut. Yksinäisyys ei ole niin helposti ratkaistava asia, että heitetään ihminen toisten ihmisten keskelle. Allakasta löytyy aikoja hammaslääkärille, verenpaineen mittaukseen sekä ystävättären kanssa kesäkatutapahtumaan meno. Koska ystävätär asuu aika lähellä, Seija voi mennä siellä käymään rollaattorilla ja bussilla silloin tällöin. Seijalle tärkeitä ovat äänikirjat, joihin hän myös haastattelun kuluessa viittaa ”stimulanssina”. Hänen suosikkejaan ovat sellaiset kirjat, joissa kerrotaan historiallisista tapahtumista. Mielenkiintoisia ovat erityisesti toisesta maailmansodasta kertovat äänikirjat, sillä hänellä itsellään on muistoja tuolta ajalta. Hän muistelee kaipauksella edesmennyttä puolisoaan, jonka kanssa näistä asioista tuli paljon keskusteltua. Seurustelulla tulee olla mielenkiintoinen sisältö. Jos se ei vastaa vaatimuksiin, voi todeta, että ”en minä oikeastaan stimulanssia tarvii”. Toimijuus etsii väylänsä sieltä, mihin Seija on pitkän elämänsä aikana tottunut toimijuuttaan suuntaamaan. Kirjallisuuden parissa hän voi tuntea tunteita ja pohtia asioita. Valitessaan mieluummin ystävättären seuran ja kirjat kuin itselle soveltumattoman seuran hän toteuttaa vahvaa toimijuutta, vaikka pohjalla on myös heikkouden ja kykenemättömyyden tunteita.

Seija kertoi haastattelutilanteen jälkeen kokeneensa koko elämänsä ajan itsensä jotenkin erilaiseksi kuin muut keskimäärin. Nykyäänkin hän on ympäristössään toisenlainen, sillä hän puhuu suomea hiukan murtaen. Vuorovaikutteisen televisiopalvelun keskusteluryhmiin osallistuminen näyttäytyy hänelle yksinäisten ihmisten toiminnaksi. Hän itse ei laske kuuluvansa siihen ryhmään, sillä hän on tiiviisti poikansa ja tämän perheen kanssa tekemisissä.

Seija, 90 vuotta: Minä luulen että se on **hirveen** suuri semmoselle yksinäiselle ihmiselle. **Nille** se on hirveen. Kun minä oon kuullu, että niillä

on tämä koko päivän päällä ja sitten ne kuulee, kun niille soitetaan. Että se on niin suuri. Mutta sitä ei mulla oo. Kun jos mulle soitetaan, mä melkein tiijän et se on poika.

Seijan näkemys vuorovaikutteisen televisiopalvelun suurkäyttäjistä on, että he ovat yksinäisiä ja heidän sosiaalisessa elämässään television yhteisö on hyvin merkitsevässä osassa. Hän kuvaa omaa suhdettaan televisiopalveluun perustavalla tavalla toisenlaiseksi kertomalla, että hän ei pidä palvelua auki eikä hänelle soiteta sen kautta. Seija toimijuudessa merkitsevässä osassa on maininta ”et se on poika”. Pojan olemassa olosta sekä muusta, aiemmin puhutusta stimulanssista johtuen, Seijan elämässä on rakenteiden ja tilanteiden tuomia mahdollisuuksia. Hän on löytänyt voimisia modaliteetteja omien kapasiteettiensa ja läheistensä avulla, vanhuspalvelujen ulkopuoleltakin.

4.2.4. Luottamus vuorovaikutteisen television tuottamassa yhteisössä

Vienon haastattelussa piirtyy esiin näkymä vuorovaikutteisen television ryhmän sisäpuolelta ja toisenlaiset ”toiset” kuin Seijalla.

Vieno, 84 vuotta: Niin se jollain tavalla yhistää se sairaus. Olipa se mikä sairaus hyvänsä, kun siitä sua kertoo toeselle. Sitä ee muualla voe. Ei kuuntele terveet ihmiset. Ee ne joova. Heellon työnsä ja. (...) Joku voi kertoa avioerosta, jos on semmonen sattunna. Mutta usseimmalla on puolison kuolema. Usseimmalla meillä on se. Että. Semmosta on elämä. Jotta se kyllä helepottaa, kun kertoo ja kuitenkin kun tietää, että ei ne hyvin paljon mene kertomaan tuonne mualimalle niitä. Tuskin yhtään.

Sisäpuolella olevat luottavat toisiinsa ja auttavat samassa tilanteessa olevia jaksamaan. Ulkopuolella olevien kykyyn tai haluun kuunnella ja ymmärtää ei voi luottaa. Tässä voi kuulla piirteitä posttraditionaaliseen yhteisöllisyyteen kuuluvasta kohteellisesta puheta- vasta eli diskurssista (Noro 1991). Vuorovaikutteisen television puhetapa ei sinänsä ole kohteellinen, sillä kommunikaatiomielessä televisio on vain väline. Kohteellisuus muo- toutuu esillä olevan teeman ympärille. Vienon mukaan kohde, yhdistävä tekijä, on ”sairaus, mikä sairaus hyvänsä”. Vienon puheesta piirtyvät esiin ne, jotka eivät kuulu tähän diskurssiin. Hän viittaa silloin terveisiin ja työelämässä oleviin ihmisiin, eli itse- ään nuorempiin.

Ryhmä on sitä kiinteämpi ja sen sosiaaliset sidokset sitä sitovammat, mitä enemmän ryhmässä esiintyy luottamusta (McLure ja Foster 1991). Luottamuksen merkitys tässä yhteydessä on, että keskusteluissa esiin tuoduista asioista ei puhuta piirin ulkopuolisille henkilöille. Samalla valtuutetaan ryhmän jäsenet luottamuksen arvoisiksi. Luottamus merkitsee myös suojelua sitä kohtaan, joka syystä tai toisesta paljastaa jotain, joka voi olla hänelle itselleen jopa vahingollista. Vieno tiedostaa kuitenkin ja näkee useimpien muidenkin ryhmään kuuluvien tiedostavan, ettei tämä sopimus ole sataprosenttisen varma.

Vieno, 84 vuotta: Sanotaan, että se jää niitten seinien sisälle, mitä siellä kerrotaan. Mutta kyllä siinä joku miettii, että mitä kerrotaan. Ei omia, liian intiimiasioita kehtoo kertoa. Mutta jos joku haluaa sanoa sennii, niin eehän niitä kerrota etteenpäin.

Vienon sitaatissa korostuu jokaisen läsnäolijan toimijuudelle olennainen refleksoinnin tarve. Heidän tulee pohtia itse omaa toimintaansa, eli harkita sitä, ”mitä kerrotaan”. Toimijuuteen liittyy myös vastuuta, joka yleensä vaatii myös valtaa. Kun keskustelussa liikkuu luottamuksellisia tietoja, on jokaisella mahdollisuus valita epäeettinen toiminta ja juoruilla. On siis valtaa myös tehdä pahaa toisille, mutta vastuu ja lojaalisuus ryhmää kohtaan toimii merkittävänä vastavoimana.

4.2.5. Sosiaalisuuden laajeneminen vuorovaikutteisen television avulla

Lähes kaikki haastateltavat puhuivat siitä, miten ystävien ja sukulaisten kuolemat ovat vaikuttaneet heidän sosiaaliseen elämäänsä. Marian sotainvalidi-mies oli kaksi vuotta aiemmin menehtynyt, mutta hän tapasi lähes viikottain tytärtään ja tämän perhettä ja hiukan harvemmin poikaa ja tämän perhettä. Lisäksi hän toimi eläkeläisjärjestössä ja kävi boccia-kerhossa. Hän arvosti myös vuorovaikutteisen television mahdollisuuksia sosiaalisten kontaktien antajana.

Maria, 83 vuotta: No myö juteltiin siinä jumpan, ennen tai sitten sen jumpan jälkeksi. Ja Mirja (työntekijä) anto minulle numeroitakii, että niihin vois soittaa. Niin minä sitten siitä yhen numeron otin ja soitin. Niin sillä lailla se rupes se tuttavuus syntymään.

Arja: Jaa. Kuinka usein hänen kanssaan juttelet nykyään?

Maria, 83 vuotta: No kyllä myö aina jutellaan jumpan yhteydessä, useinkii. Ja olen minä soittanu ihan omalla puhelimellakii sitten. Että ei tule aina otettua tuota (vuorovaikutteista televisiota). Minä sitä harvoin pian päällä muuta kun silloin jumpan aikaan. Tämä kaver, sillä kyllä on auki, että voishan sille soittaa muullonkii.

Marialle sosiaalisen piirin laajentamiseen pyrkivä vahva toimijuus vaikuttaa yksinkertaiselta: ”niin minä siitä yhen numeron otin ja soitin”. Mielenkiintoista on, että mutkattomasta suhtautumisestaan huolimatta Maria ei kelpuuta vuorovaikutteista televisiota parhaaksi yhteydenpitovälineeksi. Tämä johtuu siitä, että hän ei halua pitää laitetta aina päällä. Kasvokkaisen yhteyden avaaminen televisiolla on aina hiukan vaivalloisempaa kuin puhelimella soittaminen. Yhteyden syntyminen vaatii muutaman minuutin ajan. Maria kertoo myös vierailleensa television kautta saamansa uuden ystävänsä luona autolla. Marian toimijuuden resursseihin kuuluu ajokortti, auto ja hyvä fyysinen kunto. Hän huolehtii yhä kesämökin pihatöistä ja viettää siellä aikaa lastensa perheiden kanssa.

Marian puheesta voi päätellä, että tutustuminen uusiin ihmisiin vuorovaikutteisen television kautta ei hänen mielestään olennaisesti poikkea muista tutustumistavoista.

Maria, 83 vuotta: Tutustuna television kautta. Ja **kävin** viime kesäkös se nyt ol. Yhen kerran kävin siellä.

Arja: Niin joo. Miten siinä pystyy tutustumaan tuossa televisiossa? Tuleeko siinä ihan juteltua?

Maria: No siinä voi jutella ihan niinku myö tässä nyt. Näkkyvät kuvat ja toinen näkkee toisesa.

Arja: Oliko tämä, johon tutustuit television kautta, niin jotenkin samantilaisessa tilanteessa ku ite oot taikka?

Maria: No hän oli aika paljon vanhempi, jotta nyt on jo yli yheksänkymmenen. Mutta oikeen pirtee ihminen on ja pystyy keskustelemaan ihan mistä vuan.

Tutustuminen on helppoa silloin, kun juttua syntyy ”ihan mistä vaan”. Uusiin ihmisiin tutustuminen vaatii usein tilanteen, jossa ihmisten oletetaan keskustelevan. Vuorovaikutteisen television sopivuus tutustumiseen selittyy tulkintani mukaan oleellisesti sillä, että tämä palvelumuoto on osittain olemassa nimenomaan tuntemattomien ihmisten kanssa keskustelua varten. Keskustelun aloittajan ei tarvitse rikkoa soveliaisuusnormeja tai suoranaisia sääntöjä, kun aloittaa keskustelun. Internetissä koettua yhteisöllisyyttä

(online community) tutkittaessa on todettu, että henkilöiden kokemuksessa korostuvat kahdenväliset, minä-sinä-yhteydet eikä yhteisyyttä koeta niinkään ryhmiin (Malinen 2016, 45).

Myös Vieno puhui televisioruudun välityksellä jutteleminen ja tutustumisen helppoudesta.

Arja: Nii. Jos se oli tämmönen hengellinen lähetys, niin tuliko siihenkii sitä, saattoko tulla monta naamaa näkyviin?

Vieno, 84 vuotta: Kyllä, kaikki. Kaikki ketä siellä oli. Ja jos ne siellä joi kahvia tai söi, niin astian kilinä kuulu. (Yhteistä naurua) Ja näky joka kohta. Tuntemattomista tulloo tuttuja. Niin että, ihan kun istuis saman kahvipöydän ääressä.

Arja: Ihan! Niin! (Yhteistä naurua)

Vieno: Se. Alakuun minä sanoinnii, että minäpä lähen keittämmään kahvia, tulukee. (Yhteistä naurua) Kahville. Niin sano, vähän pitkänlainen matka.

Lehtonen (2008, 194–195) kuvaa Lévy'n teokseen ”Qu'est-ce-que le virtuel?” pohjautuen, että virtualisaatio merkitsee asioiden irrottamista ”tästä ja nyt” ja tässä mielessä virtualisaatio on synnyttänyt uutta tilaa ja aikaa. Esimerkiksi kommunikaatioteknologia siirtää vuorovaikutuksen irti täsmällisestä sijainnista. Keskustelua käydään samanaikaisesti monessa paikassa eikä kuitenkaan missään erityisessä paikassa. Vienon vitsailu kahville menosta alleviivaa paikan puuttumista. Vuorovaikutus on ollut tässä ja nyt, astian kilinäkin kuuluu ja tutustutaan kuin kirkkokahveilla muutenkin. Mutta aivan kuin Lehtonenkin toteaa, uusi kommunikaatioteknologia ei muuta elämäntapaa erityisen epämateriaaliseksi. Riippuvuus esineistä lisääntyy, eivätkä paikat katoa, vaan moninaistuvat. Moninaistuvia ovat myös kahvikupit ja niiden paikat – jos muutkin kahvittelevat, myös Vieno laittaa kahvia tulemaan ja nostaa kuppinsa esille.

Toisaalta haastatteluaineistossani oli niitäkin, jotka eivät olleet kiinnostuneita tällaisesta uudentyypisistä ja tuntemattomiakin kohtaan avoimesta yhteisöllisyydestä. Jalmari kertoi, että hänen sosiaalinen elämänsä on muutenkin niin vilkasta, että vuorovaikutteinen televisio ei juurikaan hänen elämäänsä tuonut sosiaalisia virikkeitä. Hän oli yrittänyt television avulla soittaa näköpuhelua yhdelle henkilölle, joka oli muutenkin tuttu, mutta totesi puhumisen mahdottomaksi vastapuolen kuulo-ongelmien vuoksi.

Myös Kallelle ajatus siitä, että hän olisi soittanut sukulaislapsilleen vuorovaikutteisella televisiolla puheluita, tuntui oudolta. Hän sanoi saavansa enemmän iloa sukulaisistaan ja ystävistään silloin, kun sukulaiset ja ystävät tulevat käymään hänen luonaan. Kalle myös luonnehti itseään haastattelussa mieheksi, joka saa nopeasti syntymään tuttavuutta.

Ystävyys-suhteessa merkityksellistä on jatkuvuus ja tieto siitä, että side on molemminpuolinen. Jalmari toi haastattelussa esiin joka-aamuksilla kävelylenkeillään tapaamiensa ihmisten tärkeyttä ja mainitsi, että häntä kutsutaan usein kylään. Kalle kertoi nauhoittamatta jääneessä haastattelussa lämpimään sävyyn ystävästään. Ystävä on nuori naishenkilö, joka oli aiemmin työskennellyt kunnan kotipalvelussa. Nykyäänkin tämä ystävä käy tervehtimässä Kallea, kun tulee käymään kotipaikkakunnallaan.

4.3. Toimijuus antamisena ja jakamisena

Kyky suuntautua ulospäin, antaa asioita toisille toimijoille on perustavanlaatuinen asia sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Ei ole sattumaa, että yksivuotias lapsi opetellessaan puhumaan, opettelee myös antamaan esineitä muille ihmisille. Kyse on yhteisen toiminnan oppimisen kannalta tärkeästä vaiheesta, jolloin esineellisen ja kommunikatiivisen kyvyn tulisi liittyä yhteen. (Jakkula 2002, 35–36.) Antaminen on toimijuuden kannalta mielenkiintoinen asia, sillä siinä tulevat esiin antajan omat kapasiteetit ja resurssit. Hänellä täytyy olla jotain itse hankittua tai lahjaksi saatua, jonka hän voi toiselle antaa. Taustalla voi olla pysyvää kompetenssia, kuten osaamista, sekä tilannekohtaista toimintakykyä eli kykenemistä. Tärkeitä ovat myös päämäärätietoisuuden tuottama tahtominen sekä sisäisen motivaation tuottama halu. Itse vuorovaikutteista televisiota voi tässä yhteydessä käsitellä tilanteina ja rakenteina, jotka ovat tuottaneet mahdollisuuden, voimisen. Antamiseen liittyy tuntemista, mikäli se ei ole pelkkää laskennallista sosiaalisen vaihdon teorian mukaista oman edun maksimointia ja haittojen minimointia (kts. Helkama jne. 1998, 63–64). Antaminen tekee henkilöstä automaattisesti toimijan, subjektin.

Tärkeä hoivaamisen ja avun antamisen kohde ovat omat sukulaiset. Vuorovaikutteisen television ajatellaan helposti olevan vain sitä varten, että omaiset ja viranomaiset voivat auttaa television käyttäjää eli ikäihminen on auttamisen kohde. Aineistoni yksi esimerk-

ki kerto, miten myös vuorovaikutteisen television käyttäjästä voi tulla auttaja. Veikko pystyi auttamaan lonkkaleikkausta odottavaa, ulkomailla asuvaa tytärtään kehittämällä oman teknisen välitysjärjestelmän vuorovaikutteisen television jumppatuokiosta.

Veikko, 89 vuotta: Nuorempi tyttö kun X:ssä asuu (paikkakunta ulkomailla), tietokoneen välityksellä hän jumppaa sitten. Minä aukasen tietokoneen, hän näkee ja kuuntelee, mitenkä jumpataan. Hän X:ssä jumppaa sitten.

Arja: Eli mitenkä. Sinä aukaset tota... kuvayhteyden.

Veikko: Tämän aukasen.

Arja: Laitat siitä sen videon päälle. Niin joo. No niin. (Molemmat nauravat.) Eli video älypuhelimesta ja se näkee sitten tuon ruudun, mikä sinulla on täällä. Ookoo. Onko hän kans tykännyt kanssa jumpata sitten?

Veikko: Joo kyllä. Mutta nyt on mennä melekein vuosi sillä, kun se on ollu lonkkaleikkauksessa.

Veikon vaimo: Ei oo pystynä tekemään.

Veikko: Mutta aikasemmin se, melekein joka päivä jumppasi se.

Arja: Eikö se tullu kalliiks tuo videoyhteys tuon kännykän avulla?

Veikko: Skypellä saa ilmaseks.

Arja: Niin. (Yhdessä naurua) Se ei maksa mitään. Kiinnititkö sinä tämän (kännykän) johonkin, että se kuvasi?

Veikko: Minulla tuommonen pikkunen teline tuolla. (Yhdessä naurua.)

Veikon tarinassa tulee ilmi myös uudenlainen tuotos, jota voisi nimittää digitaaliseksi artefaktiksi. Artefaktit ovat ihmiskäsin tehtyjä tuotoksia, jotka tulevat vuorovaikutuksen osaksi. Tässä tapauksessa Veikon omalla kännykällä filmaama tuotos on artefakti. Sosiaalisessa mediassa tietokoneen välityksellä operaatio olisi mahdollista suoremmin ilman välittäviä koneita ja paremmalla kuvan- ja äänen laadulla ja välittää laajalle yleisölle. Lopputulos on kuitenkin ollut Veikolle ja hänen tyttärelleen hyvin toimiva tällaisenaikin ja se toimii artefaktin tavoin, välittäen arvoja, tunteita ja merkityksiä alkuperäiseltä lähettäjältä välittäjänä toimivan Veikon avulla viimeisellekin vastaanottajalle eli Veikon tyttärelle.

Myös Jalmari on kehittänyt vuorovaikutteiseen televisioon liittyvän artefaktin, niinikään tekniikkaa hyödyntäen. Hän kertoi haastattelussa tilanteista, joissa hän oli tarvinnut tietoa saatavilla olevista palveluista ja antanut palautetta, kun kaikki ei mennyt hänen näkökulmastaan hyvin. Hän oli myös saanut palautteensa avulla parannettua asioita. Jalmarille tällainen toimintaan ja kannan ottamiseen perustuva toimijuus näkyy myös

vuorovaikutteiseen televisioon liittyvien artefaktien luomisena. Hänellä artefaktiksi muodostuu digitaaliseen kameraan liitettävissä oleva pienikokoinen kuvaprintteri. Kun vuorovaikutteisen television lähetyksessä tuli häiriö, ja koko ruutu täyttyi käyttäjien kasvokuvista, hän otti näkymästä kuvan, printtasi sen omalla kuvaprintterillään ja näytti televisiopalvelusta vastaavalle pyytääkseen selvitystä ja parannusta ongelmalle. Syntyi artefakti, jolla on merkitystä vuorovaikutukselle informaatiomielessä ja jota voi jakaa, sillä samasta kuvasta voi ottaa useita printtejä.

Vienon artefakti kertoo kahdenvälisestä yhteisyydestä ja samalla ajan ja paikan laajenemisesta.

Vieno, 84 vuotta: Ja omassa nurkassa näätetään sittä, että näin kaaniin kukkasen minä saen nuapurilta tänä päivänä. No sekkii on semmosta ihmillistä, naisten keskuudessa.

Passiivimuotoa käyttäessään Vieno yleistää tilannetta koskemaan muitakin kuin häntä itseään, hän kuvaa yhteisön määrittämää toimintatapaa yksittäisen esimerkin avulla. Tilanne näyttäytyy hiukan absurdina. Sosiaalinen vuorovaikutus vaikuttaa tempaisevan puhujan mukaansa niin, että puhuja ei enää huomaa olevansa ”nurkassa”. Sen sijaan hän keskittyy kertomaan pienestä ilonaiheesta, joka tulkintani mukaan liittyy haluun herättää keskustelukumppanissa empatiaa, myötäilahtumista. Myötätunto, niin negatiivisissa kuin positiivisissakin asioissa edellyttää luottamusta. Kukkakimppu-artefaktiin latautuu hellyyden ja välittämisen, ”naisten keskuudessa” hyvin tunnettujen asioiden, merkityksiä, jotka välittyvät videoruudun välityksellä muille keskusteluun osallistujille. Tunne tulee jaetuksi kuin valokuva sosiaalisessa mediassa ja se monistuu kaikille keskusteluun osallistujille.

Veikon, Jalmarin ja Vienon digitaaliset artefaktit ovat oivaltavia tapoja, joilla nämä ikäihmiset ovat ottaneet vuorovaikutteisen television haltuunsa ja kehittäneet sitä omaan käyttöönsä soveltuvaksi. Nämä artefaktit ovat edellyttäneet eri tyyppistä toimijuutta ja eri tyyppistä osaamista. Yhteistä niille on, että ne toteutetaan yhteisöllisesti.

5 IKÄIHMISTEN TOIMIJUUS VUOROVAIKUTTEISTA TELEVISIOTA KÄYTETTÄESSÄ PALVELUNTUOTTAJAN KERTOMANA

Palveluntuottajat kertoivat haastatteluissa vuorovaikutteisen televisiopalvelun alkuvaiheista organisaatiossaan. He kertoivat myös, millaisilla tavoilla vuorovaikutteisella televisiopalvelulla asiakkaita autetaan. Analyysissä tulkitsin toimijuuden tukemisen tapoja sekä interaktiivisuuden merkitystä toimijuuden tukena. Tarkastelin myös yhteistyötahoille sijoittuvia toimijuuden paikkoja palveluntuottajien puheessa analysoimalla sitä, millaisia tehtäviä kunkin tahon vastuulle määriteltiin.

5.1. Toimijuus Kaupungin vuorovaikutteisen televisiopalvelun mallissa

Kun Kaupungissa päätettiin aloittaa vuorovaikutteinen televisiopalvelu ikäihmisille vuonna 2010, päätettiin samalla, että palvelussa yhdistetään televisio ja turvapuhelin. Tämä tarkoitti sitä, että kun ikäihminen painoi rannekkeestaan hälytyksen, aukesi samalla television kamera ja hätäilmoitusten vastaanottoimistosta saatiin näköyhteys kotiin. Television näkymästä oli apua hälytystilanteen selvittämisessä, jos asukas vain pystyi tulemaan kameran ulottuville tai oli jo valmiiksi siinä. Rauhoittava puheleminen onnistui sen avulla hiukan samaan tyyliin kuin henkilö tulisi taloon sisälle auttamaan.

Palveluntuottaja 1: Että jos vanhus lankiaa WC:ssä (...), kaatuu, eikä pääse ylös, tarttee apua, hälyttää hälyttimen kautta. Ja sitten kun kuva-yhteys avautuu sinne ja tuota ja sieltä voi vastapuoli katsoa, että onkssulla joku hätä siellä, kun ei näy sun kuvaa. Ja se toinen huutaa, että mä oon täällä vessassa ja kaadu in.

Turvarannekkeet ovat kehittyessään parantaneet vanhusten toimijuusmahdollisuuksia hätätilanteissa. Ikäihmisellä, joka ”...tarttee apua, hälyttää hälyttimen kautta” on toimijuudessaan vajetta, mutta palveluntuottaja näkee hänet itse kykenevänä ratkaisemaan tilanteen omalla päätöksellään sekä käyttämällä teknologista välinettä resurssina. Palveluntuottajan sanavalinnassa ”hälyttää” tekijä on ikäihminen itse, ei joku muu, joka toimisi hänen puolestaan. Toimijuutta tukee se, että ikäihminen voi yhteyden avauduttua itse kertoa, mistä syystä hän hälytyksen tekee.

Tilanteen kasvokkaisuudella on erityistä merkitystä silloin kun henkilö on hätäntynyt. Esimerkiksi silmien näkeminen merkitsee paljon, sillä katse on keskeinen osa sosiaalista vuorovaikutusta. Katsekontaktin perusteella voi rakentaa luottamuksen tunnetta keskustelukumppaniin. Avun antaja voi katsoa apua tarvitsevaa silmiin vuorovaikutteisen televisiokameran välityksellä ja apua tarvitseva voi ilmeillään ja esimerkiksi vääntynyttä jalkaansa näyttämällä kertoa, missä tilanteessa hän on. Tällöin kommunikaatiokanavassa liikkuu enemmän merkityksiä ja tietoa kuin pelkässä puheytydessä. (Kts. esim. Mustonen 2015, 18–22.) Katsekontaktille on merkityksellistä tietoisuus siitä, että katsoessani toista ihmistä toinenkin näkee minut ja ajattelee minusta jotakin (kts. esim. Laurinolli 2013 ja Hironori jne. 2013).

Mielenkiintoinen on myös palveluntuottajan sanavalinta ”vastapuoli”. Se viittaa asetelmaan, jossa kaksi puolta asemoituu vasta-asemaan toisiinsa nähden. Vasta-asemasta ei yleensä puhuta silloin kun kyse olisi ylhäältä alas suuntautuvasta vuorovaikutuksesta. Vastapuolesta puhuminen voi tulkintani mukaan viitata horisontaaliseen ja vertaisuuteen perustuvaan, ennemmin kuin hierarkkiseen ja valta-asemaan perustuvaan suhteeseen toimijoiden kesken.

Vuorovaikutteisella televisiopalvelulla haluttiin helpottaa niiden selviytymistä, jotka asuvat kotona, mutta tarvitsevat usein apua myös öisin. Ennen televisiopalvelua Kaupungissa yöpartio kävi omilla avaimillaan yöllä tarkistamassa, tarvitseeko asiakas apua. Tästä syntyi turhia käyntejä ja samalla mahdollisesti häirittiin asukasta.

Palveluntuottaja 1: Kun normaali, tällainen yöpartioikäntihän on sitä, että tota, käydään esimerkiksi kahesti yössä siellä vanhuksen luona avaimilla ja mennään kattomaan, onksulla joku hätä. Ja ihminenhan nyt 99-prosenttisesti nukkuu yöllä, kuitenkin. Mennään herättämään parhaassa tapauksessa nukkuvia vanhuksia.

Nukkuvien vanhusten herättely palvelujärjestelmä-lähtöisen toimintaperiaatteen takia merkitsisi ikäihmisen toimijuuden ohittamista. Tällaisella toiminnalla vietäisiin yksilöltä pois hänen omaan hallintaansa kuuluvia resursseja, joiden avulla hän käyttäytyy aikomuksellisesti (Marshall 2005, 59). Ikäihminen voi muutenkin nukkua huonosti ja tällainen turha häiriö voi vielä häneltä viimeisetkin mahdollisuudet virkistää unen avulla toimintakykyään ja vahvistaa päiväaikaista toimijuuttaan. Vuorovaikutteisen television

avulla voitiin samanlaisia tarkistuskäyntejä tehdä hienovaraisemmin. Sen sijaan, että mennään omilla avaimilla konkreettisesti ovesta sisään, voidaan asukkaan kanssa tehdyn sopimuksen nojalla avata tunnusluvuilla televisioruudun kamera, joka on sijoitettu kodin keskeiseen paikkaan, esimerkiksi olohuoneeseen.

Palveluntuottaja 1: Ja nyt tämä (vuorovaikutteisen television) idea on se, että, että tuota niin. Siinä on ikään kuin avain. Elikkä siinä systeemissähan voijaan mennä siis, ilman että se toinen osapuoli aukasee (televisioyhteyden), voijaan väkisin aukasta se toiselta puolelta. Ja kattoo, että onko siellä joku hätä. Mutta se ei hälytä koko huushollia siellä toisessa päässä.

”Väkisin aukaiseminen” on tietenkin toimijuuden kannalta problematisoitavaa toimintaa sekin, sillä silloin ohitetaan ikäihmisen oma sen hetkinen valintamahdollisuus. Tällä on merkitystä, vaikka aiemmin onkin toki asiakkaan kanssa tehty sopimus, jolla hän on antanut luvan yksipuoliseen yhteyden avaamiseen. Koska kyse on yksityisestä kodin alueesta, on toimijuus erityisen altis.

Tällaisessa vanhuksen yksityisellä alueella toimimisen tilanteessa sopimus on tärkein toimijuuden avaaja. Inhimilliseen toimijuuteen kuuluu ennakointi ja reaktiivisuus. Vaikka näitä käsitteitä Banduran (2008, 16–17) määritelmissä käsitellään vain tavoitteiden rakentamisen kannalta, laajentaisin määritelmän koskemaan myös tulevaisuudessa ilmeneviä riskejä. Ikäihminen voi palveluntuottajan kanssa omaan yksityisyyteensä vaikuttavaa sopimusta tehdessään ennakoida ja etukäteen reagoida siihen, että hänelle voi tulla henkeä ja terveyttä vaarantavia tilanteita. Tällöin ikäihmisen oma toimijuus ja hänen oma refleksionsa ovat keskeisessä asemassa. Ikäihmisen tulee sopimusta tehdessään olla tietoinen muun muassa siitä, tallennetaanko kyseinen kuvapuhelu ja kuinka tätä tallennetta käytetään (Ikonen ym. 2014, 161–162).

Yksi tapa tukea toimijuutta on myös se, että palveluntuottaja kysyy palvelun saajilta kollektiivisesti heidän näkemyksiään palveluun liittyvistä, toimijuuden toteutumiseen vaikuttavista asioista. Kaupungin asiakkaille lähetettiin kuukauden kuluttua palvelun käyttöönotosta lomakekysely. Vastauksia saatiin 15 asiakkaalta. Kaikkiaan Kaupungissa oli tuossa vaiheessa käytössä yhteensä 21 televisiolaitetta. Siinä kysyttiin muun muassa,

haittaako asiakkaita se, että vuorovaikutteinen televisio ”näkee” heidän kotiinsa. Vastaus oli kielteinen, haittaa ei koettu. (Jauhiainen 2011, 10.)

Turvallisuusriskit tulivat Kaupungin palveluntuottajien kanssa keskustellessa esiin myös toisesta suunnasta. Tietovarkauksien, yksityisyyden suojan pettämisen ja hyväksikäytetyksi tulemisen riskiin vaikutettiin Kaupungissa yhteisen sosiaalisen kontrollin avulla.

Palveluntuottaja 1: Ainahan voi joku roisto käyttää jotakin tämmöstä hyväkseen. Et nää on aina, aina se mahdollisuus. Et varsinkii jos se viranomaiskäytössä on, aika tarkkana on oltava, kuka on mihinkii yhteydessä. Ei meillä sattunu mittään semmosta. Ehkä meillä on nyt niin **pieni** se piiri, ja meillä on parikymmentä kodinhoitajaa tuolla kentällä, ja muutama johtaja ja jos niitä saman verran on niitä asiakkaita niin se äkkiä, jos joku ruppee jotakin hölmöö tekemään, niin se jää kiinni siitä kyllä.

Ajatus siitä, että sana kulkee ja moraalisia sitoumuksia ja normeja rikkovia sanktioidaan yhteisössä, viittaa perinteiseen yhteisömuotoon (H. Lehtonen 1990, 25). Vuorovaikutteisen televisiopalvelun käyttäjät olivat asuneet pienellä paikkakunnalla koko ikänsä ja tunsivat toisensa muutenkin kuin ikäihmisten palvelujen kautta. Työntekijöitä on riittävä määrä ja tieto kulkee hyvin. Palveluntuottajan mukaan tästä gemeinschaft-tyyppisestä yhteisöllisyydestä on apua viranomaistyölle.

Turvateknologian toimintahäiriöiden riski tuli esille palveluntuottajien haastatteluissa. Siinä missä inhimillinen toimija voi tehdä inhimillisen virheen, teknologiseen välineeseen voi tulla vika. Mikäli kyseessä on laite, jonka piti tuoda turvaa hätätilanteisiin, on toimimattomuus aina suuri riski. Jos ikäihminen ei sen avulla saakaan esimerkiksi kaaduttuaan apua, joka piti olla helposti saatavilla. Toimijuuden oleellinen resurssi pettää, jos teknologinen väline pettää.

5.2. Toimijuuden tukeminen Palvelukeskuksessa

Toimijuutta voi tukea kuuntelemalla ja tarkastelemalla ikäihmistä ja hänen tilannettaan sensitiivisesti. Silloin hänen jäljellä olevaa toimintakykyä tiedostetaan, vaikka tilanne olisikin pääosin hankala. Tällaisesta toiminnasta kertoivat esimerkin Palveluntuottaja 3, joka muisteli erään rouvan tilannetta, jonka puoliso oli juuri kuollut.

Palveluntuottaja 3: Niin ja hän oli aivan maassa. Niin ja hän sitten todella mulle soitti, että menetätkö minä nyt tämän (vuorovaikutteisen televisiolaitteen). Mut meillä oli justiin yks leskien laite vapaa, niin annettiin se hänelle.

Vaikka asiakkaan heikko tilanne oli palveluntuottajalle selvä, hän tuo esiin asiakkaan kykenevyyttä kertomalla, että asiakas pystyi soittamaan. Asiakkaan viesti oli palveluntuottajan kertomana kuitenkin pelkoa kuvaava: ”menetätkö minä nyt tämän”. Menettäminen viittaa sanana tilanteeseen, jossa omasta hallinnasta lähtee pois jotain, jonka ei haluaisi lähtevän. Mikäli tämä resurssi häviää, aikomuksellisesti käyttäytyminen on vaikeampaa (Marshall 2005, 59). Palveluntuottajan puheessa ikäihmisellä on toimijuutta syvästä lamauttava tunne ”hän oli aivan maassa”. Organisaation omat resurssit tuottavat mahdollisuuden, kun ”yksi leskien laite on vapaa”. Samalla tuodaan kuitenkin esiin säädöksellisiä, mesorakenteesta lähtöisin olevia rajoituksia, joiden piirissä asiakkaan toimijuutta tuettaessa on pysyttävä. Tämän ikäihmisen täytyi olla sotainvalidin leski, jotta hänen käyttöönsä voitiin antaa televisiolaite. Toimijuuden modaliteetti ”täytyminen” realisoituu mesorakenteen ja mikrorakenteen välisessä vuorovaikutuksessa (kts. kuvio 2).

Työntekijän sensitiivisyys pientä toimijuutta kohtaan merkitsee asiakkaan tilan ymmärtämistä ja ajan antamista.

Palveluntuottaja 3: Hän sano, että hän ei alussa jaksanu ollenkaan tuota... Hän ei jaksanu sillä lailla keskittyä sitten mihinkään elämässä. Mut hän istu ja kuunteli näitä muita. Pikkuhiljaa hän pääs mukkaan sitten.

Palveluntuottajan kuvaaman asiakkaan vointi näytti vakavalla tavalla ja monessa suhteessa voimattomalta. Hän ”ei jaksanu ollenkaan” eikä ”jaksanu sillä lailla keskittyä sitten mihinkään”. Mutta kun asiakas istui ja ”kuunteli näitä muita” (vuorovaikutteisen television käyttäjien keskusteluja), muuttui keskittymättömyyden tila keskittyneemmäksi. Sanavalinta ”pikkuhiljaa” kuvaa asteittaista, kärsivällisyyttä vaativaa, odottamista sisältävää muutosta. Palveluntuottajan kuvaamana keskusteluihin mukaan pääsy oli rauhallisen odotuksen tulos, jossa asiakas ”pääs mukkaan” sitten, kun sen aika oli. Asiakkaan toimijuutta tuettiin luomalla mahdollisuuksia ja tilanteita, joiden avulla hä-

nestä tuli osa yhteisöä. Palveluntuottaja myötäeli kuoleman läheisyydessä olevan ikäihmisen tilannetta, joka on luonnollisesti odottamisen ja sietämisen aikaa eli hän tuki pientä toimijuutta. Odottamisen voi nähdä myös surutyön sivuun kuuluvana työnä eli toimijuutena sitäkin kautta. Schweizerin (2009, 7–8) mukaan odottaminen (waiting) on työtä, jota tehdään odotusten (expectations) ja menetysten välillä – sureminen on työtä, jota tehdään muistamisen ja unohtamisen välillä. Odottaminen on avointa, siinä ei ole tavoitteena tietyn odotuksen toteutuminen.

5.3. Seurallisuus ja toimijuus vuorovaikutteisessa televisiossa

Palveluntuottajien näkökulmasta vuorovaikutteinen televisio toimi hyvin asiakkaiden omien verkostojen elvyttäjänä. Parhaimmillaan seurapito alkoikin jo sijoittua ikäihmisten yksityiseen elämänpiiriin niin ettei palveluntuottajalla ollut syytäkään siihen sekaantua. Palveluntuottaja voi jäädä sivuosaan, kun asiakkaan omaiset innostuvat vuorovaikutteisen television mahdollisuuksista.

Palveluntuottaja 1: Tämäkii mummo, jonka luona tässä (näyttää lehtijuttua) käytiin. Muistan vieläkii sen, kun se kyöneleet silmissä kerto, että tuota, hänen lapsenlapsensa valmistumisjuhlat oli Helsingissä. Ja siellä oli sitten iso porukka koolla ja tuota ottivat sitten mummukkaan yhteyden tänne. Ja sano, että ihanniinku hän olis ollu siellä juhlassa, kun koko ajan yhteys auki. Ja siellä kävivät sitten huutelemassa vähän väliä sitten itse kukin, että mitä mummolle kuuluu. Niin hän koki, että hän oli ikään kun mukana siellä synttäreillä.

Palveluntuottaja ilmaisee kokeneensa asiakkaan kokemuksen merkityksellisenä sanomalla ”muistan vieläkii sen”. Hän kertoo myös ymmärtävänsä toisen kokemusta sanomalla ”niin hän koki” ja siirtymällä asiakkaan kokemuksen tulkitsijan positioon. Samalla hän tuottaa seurallisuuden tasa-arvoa, joka syrjäyttää syvimmin persoonallisen ja luo yhteisyyttä. Kyse on kuitenkin esitetystä seurallisuuden demokratiasta ja keinotekoisesta maailmasta. Kyse on ideaalista maailmasta, jossa yksilön ilo on sidottu siihen, että iloa on myös toisilla. (Simmel 1999, 120.)

Tällaisessa tapahtumasarjassa teknologia mahdollistaa toimijuuden toteutumisen. Toimijuus olisi toteutunut ilman televisiopalveluakin, mikäli asiakas olisi kyennyt lähtemään juhlaan mukaan. Tulkinnassa on kuitenkin syytä muistaa, että kertojana eli

tapahtumien tulkitsijana on palveluntuottaja eikä vanhus itse. En voi olettaa sitaatin heijastelevan asiakkaan kokemusta sellaisenaan.

Se, että palveluntuottaja puheessaan käsitteli asiakkaan kokemusta sanomalla ”niin hän koki”, tuo esille tulkinnan asiakkaan tunteista. Toimijuudesta tulee pientä, kun asiakas ei pysty itse pakkaamaan tavaroitaan ja lähtemään liikkeelle, saapumaan juhliin. Saattoi olla, ettei asiakas edes tullut ajatelleeksi, että voisi osallistua juhliin vuorovaikutteisen television välityksellä. Pojan olemassaolo ja hänen vahva toimijuutensa, pojan ja äidin välisen suhteen laatu yhdessä teknologian avulla tuotti toimijuuden laajenemisen. Kun asiakas osallistui seurallisuuteen omassa suvun vanhimman positiossa suvun tapaamisessa ja oli osa vuorovaikutusta, hän toteutti mahdollisesti kaikkia toimijuuden modaliteetteja. Hän osasi olla mukana, kykeni siihen, hän voi olla mukana ja hänen täytyykin olla mukana, hän tahtoo olla juhlimassa, hän haluaa suvun ihmiset lähelleen keskustelemaan ja hän kokee läheisyyden ja rakkauden tunnetta. Palveluntuottaja tunnisti tilanteen ja halusi edistää palvelun avulla tavoitteen toteutumista.

Silloin kun ikä ja sairaudet tekevät matkustamisen mahdottomaksi, jäävät elämästä pois myös sukukokoontumiset, joissa vanhin suvun jäsen edustaa yhdistävää tekijää paikalla oleville henkilölle ja hänellä on paikallaolijoiden kannalta merkityksellistä tietoa menneistä ajoista ja edeltäneiden sukupolvien elämästä. Tämä tietämys ja siihen liittyvä arvostus on taustalla juhlien kevyissä keskusteluissa, vaikkei televisioruudun kautta näkyvälle mummolle muuta sanottaisi kuin kysyttäisiin kuulumisia ja kerrottaisiin päällisin puolin omia. Lapsenlapsen valmistumisjuhlassa on paljon sijaa sille, mitä Simmel (mts. 125) nimittää seuralliseksi puheeksi. Puheesta tulee itsetarkoitus ja vilkkaalla sananvaihdolla on jo sellaisenaan viehätystä.

Vuorovaikutteisen television avulla voi tukea saada myös tilanteisiin lämpimän, tiiviin yhteisön toimijoilta.

Palveluntuottaja 1: Ja mikä parasta, tietysti kaikki, tämmöset yhteiset asiat. Että jos oli jonnekkii retkelle lähtö. Sitten kerätään sieltä kautta sitä tietoo. Että oothan sinä muistana, huomenna on se lähtö. Ota sitä ja tätä matkaan. Ja minulla on tämmönen näin, otanko mukkaan (nauraa).

Palveluntuottaja puhuu retkistä ”yhteisinä asioina”, jolloin kaikkien etu on, että jokainen hoitaa omat osuutensa ja muistaa sovittuun retkeen osallistumiseen liittyvät velvoitteet. Tällainen muistuttelu ja velvoitteiden olemessaolo tukee ikäihmisen omaa toimijuutta paremmin kuin se, että kodinhoitaja kävisi pakkaamassa ikäihmisen retkilaukun valmiiksi. Palveluntuottaja siteeraa ikäihmistä ”minulla on tällainen näin, otanko mukkaan” viitaten rauhalliseen sävyiseen tilanteeseen, jossa ikäihminen voi ottaa verkkoyhteisön muut jäsenet oman pohdintansa tueksi. Palveluorganisaatio vahvistaa tässä yhteydessä ikäihmistä toimijan modaliteetin ”voiminen” avulla eli luomalla tilanteita ja rakenteita, jotka tuottavat mahdollisuuksia myös vertaistukeen.

Mikäli vuorovaikutteisen television käyttäjät, kuten puhuja näyttäisi viittaavan, huolehtivat yhdessä toisistaan ”keräämällä sieltä kautta sitä tietoa”, on retkelle mukaan lähtö syrjäänvetäytyvimmänkin ikäihmisen kohdalla helpompaa kuin ilman tätä huolenpitoa. Ilman tätä sytykettä ei synny innostumista, joka veisi ihmisiä yhteen seurallisuuden piiriin. Jyrkämä (2013, 109) viittaa toimijuuden tukemisessa Giddensin (1990) käsitteeseen ”toiset mahdollisuudet”. Toiset mahdollisuudet viittaavat asioihin, jotka voisivat olla yksittäisen ihmisen elämässä juuri nyt toisin, paremmin. Seurallisuuteen lähtö, retkeen osallistuminen, voivat virkistää mieltä nopeasti.

5.4. Interaktiivisuus toimijuuden tukena

Palveluntuottajan tehtäviin kuuluu pitää huolta siitä, että interaktiivinen televisio todellakin on interaktiivinen.

Palveluntuottaja 3: Eilen oli se verottaja. Niin he näkivät sitten sen isompana siellä omalla ruudullaan tämän esiintyjän. Ja sitten pienellä, pieninä ympärillä ne muut, jotka oli mukana. Ja he osallistuivat sieltä sitten.

Arja: Jos joku halus sanoa jotakin, niin tuliko sieltä sitten iso ruutu siihen?

Palveluntuottaja 4: Kyl se vaihtu sitten. Heilutti kättä sieltä ja annettiin lupa puhua sitten.

”Heilutti kättä siellä” on toimijuuteen liittyvä ele. Palveluntuottaja näkee ikäihmisen tahtoa ilmaisevana. Tahtomisen kohteena on saada puheenvuoro sekä kuulijoiden huomio. Palveluntuottaja viittasi ”kyl se vaihtu sitten” -kommentillaan siihen, että kun

ikäihminen pyysi puheenvuoron, kamera siirsi hänen kuvansa koko televisioruudun kokoiseksi siksi aikaa, kun hän sanoo asiansa. Tämän voi nähdä vahvaa toimijuutta mahdollistavaksi tavaksi, sillä televisioruudussa oleminen tarkoittaa esiintymistä suurel- le, osittain näkymättömällekin yleisölle. Esiintyjän sanoilla on painoarvoa. Tämä johtuu osaltaan siitä, että visuaalisessa mielessä hänelle annetaan yhtä paljon painoarvoa kuin asiantuntijallekin, kun hänelle annetaan yhtä suuri ruututila kuin asiantuntijalle. Kame- ran siirtämistä puheenvuoroa pitävään ikäihmiseen voi kuvata muodollisen valta- aseman erityiseksi merkitsemiseksi ja vahvan toimijuuden paikan luomiseksi. Ikäihmi- nen pääsee näin hyödyntämään virtuaalituloja, joilla on helppoa laajentaa asioiden tiettäväksi tulemisen piiriä (Ridell jne. 2009, 298). Asioitaan tiettäväksi tehdessään ikäihminen voi käyttää tehokkaasti hyväksi osaamistaan, tilannekohtaista toimintakyky- ään ja tahtomistaan. On mahdollista, että puheen pitäjä ilmaisee myös tunteitaan eli tuo myös yksityisyyteen yleisimmin jääviä toimijuuden tasoja mesotason toimijoiden tie- toon (kts. kuvio 2).

Vuorovaikutteisessa televisiossa käyty keskustelu veroviranomaisen kanssa noudattaa siis muodollisia kokouskäytäntöjä, mutta on kuitenkin selkeästi epämuodollisempaa kuin vaikkapa lomakkeiden täyttö. Lomakkeisiin oma näkemys on tiivistettävä lyhyesti ja kirjallisesti, nyt voi esittää vapaasti omia kysymyksiä ja mielipiteitäkin. Saman tyyppisiä interaktiivisia tietoisukuja on vuorovaikutteisessa televisiossa tarjolla myös lääkäreiltä, jalkahoitajilta, ravitsemusterapeuteilta, diabeteshoitajilta sekä palokunnan, poliisin, liikenneturvan ja seurakunnan edustajilta.

Vuorovaikutteisen television sisältöä voi tuottaa yhdessä myös muiden, internetin kautta leistyneiden ikäihmisten palvelujen kanssa. Tällainen on esimerkiksi Kansallisooppe- ran teetanssit, jonka internet-yhteyden, äänentoistolaitteiden ja sopivan tanssitilan avulla voi suoratoistettuna ottaa käyttöön missä tahansa.

Palveluntuottaja 3: Ne näytetään tuolla. Ja me katsottiin tässä X:n (Pal- veluntuottaja 4) kanssa, kun siellä avioparit rupes tanssimaan kotonaan. Palveluntuottaja 4: He välittävät sen videoteitse. Siis me jaetaan se mei- dän asiakkaille.

Palveluntuottaja 3: Liittymä siihen mukaan. Ja me nähhään sitten se or- kesteri siellä ja niitä ihmisiä jotka tanssii siellä ja mejän asiakkaat näkevät saman kuvan ja he voivat tanssia kotonaan.

Järjestelyssä on mukana monipolvinen kudelman toimijoita: Kansallisoopperan orkesteri ja tanssijat orkesterin oopperan tanssilattialla, Palvelukeskuksen työntekijät jakamassa lähetystä vuorovaikutteisiin televisioihin ja ikäihmiset omissa kodeissaan tanssimassa kameran edessä ja seuraamassa ruudulta Kansallisoopperan tanssijoita ja muita vuorovaikutteisen television käyttäjien tanssijoita. Toimijuuden voi tässä yhteydessä nähdä välittyvän teknologian välityksellä moninkertaisesti, kun ”he (Kansallisteatteri) välittävät sen videoteitse” ja Palvelukeskus jakaa sen omille asiakkailleen. Kotiin lähetettävässä tanssiohjelmassa mukaan valikoituvat todennäköisesti vain ne, jotka oikeasti pitävät tanssimisesta. ”Ihmiset, jotka tanssii siellä” välittävät näkymän oman kodin yksityisyydestä mesotasolle. Tanssin nostattama lämpö, hengästyskin ja ilo voi näkyä ruudulla ja välittää tunteita. Tunne-elämän, musiikin ja tanssin yhteyksiä on tutkittu monesta lähtökohdasta psykologisissa tutkimuksissa. Kehomenetelmiin perustuvissa terapioiden on todettu, että musiikin ja tanssin avulla voidaan saada hyviä vaikutuksia mielialaan, sosiaaliseen elämään, kehonkuvaan, luovan ilmaisun taitoihin ja tietoisuuteen (Kurra jne. 2014, 8.) Tanssiva ikäihminen siis ilmaisee ainakin haluamista ja tunteita. Vuorovaikutteisen television välityksellä hän voi liittyä osaksi laajempaa, monikerroksista tanssijoiden yhteisöä. Lisäksi hän saattaa vahvistaa kykyään refleksioon, sillä sen pohjaksi tarvitaan kuvaa omasta kehosta ja mielestä.

Teetanssien interaktiivista luonnetta voi nimittää myös yhteisötaiteelliseksi lähestymistavaksi. Yhteisötaiteessa on kyse satunnaisten kohtaamisten synnyttämistä mahdollisuuksista, jotka saattavat toimia avauksina osallisuuden tai luovuuden oivaltamiselle (Haapalainen 2007, 75). Saman tyyppisestä toiminnasta oli kyse myös taidetyöpajassa, jossa ideoitiin ja toteutettiin yhteinen taideteos Palvelukeskuksen seinälle.

Palveluntuottaja 3: Esimerkiksi he piirsivät paperille käden näin. Ja nää palveluteeveen ihmiset saivat kirjeen kotiin. Ja he siellä tekivät tämän ja postittivat sen takaisin. Ja se on tuolla taideteoksena tuolla meillä käytävällä. Ja se esiteltiin sitten tämän (vuorovaikutteisen television) välityksellä kaikille.

Yhteisötaiteen periaatteena on, että työnjako on selvä ja projektin koordinaattorina toimivat henkilöt pitäytyvät avustavassa roolissaan (kts. esim. Kivimäki jne. 2007, 147).

Sitaatissa ”he piirsivät paperille käden” kuvataan, miten ikäihmisille annetaan tekijän paikka ja he toimivat piirtäjinä. Työntekijöiden tehtävänä oli koota käsien kuvat taide-teokseksi, ripustaa se taideteokseksi käytävälle ja esitellä työ vuorovaikutteisen television välityksellä palvelun käyttäjille. Näin korostui toiminnan yhteinen, sosiaali-nen luonne.

Toimijuutta kunnioittavassa toimintatavassa ikäihmistä ei katsota toimintakykijensä va-jeiden kautta vaan ihmisenä, jonka elämänhistoria on arvokasta.

Palveluntuottaja 4: Tulee nyt mieleen, edesmennyt. Kun hän tätä sota-herraa esitti. Tuo, Ilmari. He voi kotoaan, kotoa esiintyä tuossa.

Arja: Minkä tyyppinen se näyttelemistyöpaja oli?

Palveluntuottaja 3: No hän, hänhän halus näytellä sellasta rollaattorin kanssa. Hällä oli hattu päässä ja takki, sotavaatteet päällä ja hän marssi siellä ja teki kunniaa ja muuta ja me kaikki katottiin. Kotoa esiinty meil-le!

Palveluntuottajan kertomuksessa esiintyvät sotavaatteet, marssi ja kunnian tekeminen liittyvät kunniaakkaisiin vaiheisiin suomalaisen sotaveteraanin elämässä. Siirtyminen po-sitiosta toiseen, televisiolähetyksen vastaanottajasta esiintyväksi taiteilijaksi tai taideteoksen tekijäksi, vahvistaa toimijuuden kokemuksellista ulottuvuutta. Ilmarinkin voi sanoa käsittelevän menneisyyttään ja menetyksiään, aivan kuten 5.2.-luvun alussa kertomuksen kohteena ollut puolison kuolemaa sureva rouva teki. Ilmarin toimijuus on ainakin tässä näytellyssä tilassa kuitenkin kaikkea muuta kuin pientä. Hän pukee vallas-ta ja toimintakyvystä viestivät vaatteet päälle ja ilmaisee vielä kehonsa liikkeilläänkin sotilaan asemaa suhteessa ympäristöönsä. Kertomusta ei voi olla katsomatta myös su-kupuolinäkökulmasta. Siinä, miten Ilmari palveluntuottajien kertomuksessa nähdään, on piirteitä maskuliinisesta kertojasta, joka toimii, kontrolloi ja aiheuttaa muutoksia ympä-ristössään. Leskirouvan palveluntuottaja näkee pienen toimijuuden kautta – siis ei vastakohtaisesti, passiivisena ja toimijuutensa osalta puutteellisena. (Kts. Purra 1994, 184–185.) ”Me kaikki katottiin” on toimintaa, jossa Ilmarin position vaihtumista ei ky-seenalaisteta, vaan palveluntuottajatkin asettuvat yleisöksi sotilasta, tekijää, katsomaan ja kuuntelemaan.

Vuorovaikutteiseen televisioon voi kuulua, mikäli palveluntuottaja näin määrittelee, itsenäinen, yksityinen ja oma vuorovaikutuksen alue. Toimijuuden ja siihen sisältyvän sosiaalisuuden kannalta tämä on olennaista, sillä silloin painopiste siirtyy spontaanimpaan yhdessäoloon ja jutusteluun kuin ulkoapäin ohjatussa, ohjelmallisessa tapaamisessa.

Palveluntuottaja 4: Hehän käyttää myös niin kun, että keskenään, sitä yhteydenpitoa. Et me ei rajoteta mitenkään, että meillä tulee tietty ohjelma. He saa käyttää sitä vapaasti. Että hehän tekee näitä kahdenkeskisiä soittojaan. Saavat soitella toisilleen. (...) Ja sithän ne pitää myös näitä kokoontumisia (naurua). Sopivat, että tullaan tänä iltapäivänä kahdelta vaikka. Sitten rupattelee siellä, mitä rupattelevat. Joku saattaa tehdä esitystä tai joku saattaa lukee tai muuta.

Toimijuuteen kuuluvat valinnat ovat mahdollisia ilman palveluntuottajan kontrollia. ”Kahvila” on esimerkki tilanteesta, jossa televisio toimii vapaasti asiakkaiden käytössä olevana kohtaamispaikkana. Vuorovaikutteisessa televisiossa se kuuluu yksityisen ja julkisen alueen välimaastoon, sillä tilaisuuteen voivat tulla vain ne, joilla on vuorovaikutteinen televisio käytössä. Palveluntuottaja kertoo monien ilmaisujen avulla tilanteen vapaudesta: ”me ei rajoteta mitenkään”, ”he saa käyttää”, ”saavat soitella” ”rupattelevat, mitä rupattelevat”. Toimijuuden tukemista on myös se, että myös organisoitumisesta kantavat vastuun käyttäjät itse eli he ”sopivat, että tullaan tänä iltana kahdelta”.

Virtuaalisesti voidaan viettää miesten saunailtaa, joka simuloi fyysistä tapaamista antamalla mahdollisuuden yhdessäoloon myös tilaisuuden luonteeseen mahdollisesti kuuluvan oluenjuonnin parissa.

Palveluntuottaja 3: Nämä miehet, niin, saunailan jälkeen niin, kokoon-tunu sinne sitten istumaan ja. Ja vähän niinku, haastelemaan. Ja vähän ottivat, jopa (naurahduksia) niinku.

Arja: Baarissa.

Palveluntuottaja 4: Saunailta. (Naurahdus.) Nii.

Palveluntuottaja 3: Ja näkivät toisensa ja saattoivat parantaa maailmaa siellä.

Saunailta kuuluu miehisen diskurssin piirissä vapauden alueelle. Vuorovaikutteisen television saunailta eroaa kuitenkin tavallisesta saunaillasta virtuaalisuutensa vuoksi. Ei

ole esimerkiksi sataprosenttista varmuutta, kuuleeko joku keskustelija, joita ruudun välityksellä, yhden tai useamman saunaoluen jälkeen käydään. Näistä keskusteluista en kuullut ikäihmisiltä itseltään, joten en tiedä, millainen luottamuksen ilmapiiri niihin rakentuu. Molemmat esimerkit, joissa vuorovaikutteinen televisio mahdollisti tapaamiset ilman keskustelevaa koordinoivaa moderaattoria, asettuvat palveluvalikossa palvelutuotannon ja yksityiselämän raja-alueelle. Spontaanien, vapaiden tapaamisten mahdollistaminen ei kuitenkaan poista palveluntuottajalta palveluntuottajan roolia ja siihen sisältyvää vastuuta. Jos näissä tapahtumissa tapahtuisi jotain ikävää – vaikkapa joku osallistujista joutuisi raa’an sanallisen hyökkäyksen kohteeksi – joutuisi palveluntuottaja osallistumaan jälkiselvittelyihin.

5.5. Toimijuuden paikat palveluntuottajien haastatteluissa

Kokosin alla olevaan taulukkoon palveluntuottajien haastatteluista kohtia, joissa he tuovat esiin vuorovaikutteisen televisiopalvelun toimintaan osallistuvien tahojen toimintaa ja kuvaavat niitä vähintäänkin hyväksyttävänä, usein myös toivottavana. Käsittelen näitä toivottavia tai vähintään hyväksyttäviä, tietyille tahoille kuuluvia suhtautumisia ja toimintoja odotuksina. Palveluntuottaja odottaa, että kyseinen taho hoitaa näitä tehtäviä ja samalla hän esittää odotuksia kyseisen tahon toimijuudelle.

Taho	Palveluntuottajien odotuksia vuorovaikutteiseen televi- sioon kuuluvasta toiminnasta, josta tämä taho vastaa
1. Asiakas	<ul style="list-style-type: none"> * lisää ihmissuhteitaan, tyydyttää hengellisiä tarpeitaan * osallistuu kokoontumisiin ja sopii niistä itse ilman palveluntuottajan seurantaa * osallistuu ohjelmiin
2. Palvelu- organisaation henkilökunta	<ul style="list-style-type: none"> * kartoittaa asiakkaan tarpeita ja vuorovaikutteisen televi- sion sopivuutta: antaa asiakkaalle mahdollisuuden valita palvelu, mutta ottaa samalla huomioon, ettei tarjoa sitä sellaiselle, joka ei ole riittävästi ”paikkaan ja aikaan orientoitunut”, tai joka ei pysty käyttämään laitetta * järjestää televiisioon ohjelmasisältöä, säätelee ohjelma- aikoja niin, että asiakkaat eivät viettä liikaa aikaa televi- sion ääressä * koordinoi tekniset asiat, seuraa käyttöä * neuvoa asiakkaita ja omaisia käytössä * konseptoi palvelua myyntituotteeksi ja markkinoi sitä (Palvelukeskus) * tuottaa ohjelmat omassa studiossa (Palvelukeskus)
3. Seurakunta ja vapaa- ehtoisjärjestöt	<ul style="list-style-type: none"> * osallistuu television sisällön tuottamiseen
4. Valtion- konttorilla ja Sotaveteraa- nien veljesliitto	<ul style="list-style-type: none"> * kustantaa, tekee päätökset (Palvelukeskus)
5. Omaiset, ystävät, läheiset	<ul style="list-style-type: none"> * tarkistaa television avulla omaisensa kunnan säännöllisesti * auttaa omaisensa asiointia televiisio- palvelua esimerkiksi laskujen maksussa hyödyntäen

Taulukon rivi 1, ”asiakas” kuvaa palveluntuottajien asiakkaita kohtaan kohdistamaa odotusta aktiivisesta ja oma-aloitteisesta sosiaalisesta toiminnasta. Osa vuorovaikutteisen televiisio-
palvelun käyttäjistä varmasti hyödyntääkin palvelua näin mutkattomasti ja laajasti osallistumalla ja verkostoitumalla palvelun avulla uusiin ihmisiin. Osalle kyse on edellä olevien analyysien perusteella kuitenkin valinnasta. Aineistoni mukaan vuo-

rovaikutteista televisiopalvelua käyttävien ikäihmisten toimijuus voi olla edelleen vahvaa, vaikka he tarvitsisivat paljon apua arjessaan. Niinpä heidän ensimmäinen suhteensa vuorovaikutteiseen televisioon on valinta ja harkinta ja jatkossakin he muotouttavat palvelun käytön omien mahdollisuuksiensa ja tahtonsa mukaiseksi.

Tulkitsen, että palveluntuottajat määrittelevät vuorovaikutteista televisiota eräänlaiseksi tavanomaiseen sosiaaliseen elämään kuuluvan toimijuuden jatkeeksi ja korvikkeeksi. Asiakkaat voivat ja heidän toivotaankin kokoontuvan televisiopalvelun piirissä aivan samoin tavoin, kuin kokoontuisivat muutenkin, jos heillä olisi lähellä samanhenkisiä ihmisiä. Toimijuuteen kuuluvaa omaehtoista osallistumismahdollisuutta halutaan ja pystytään teknologian avulla tukemaan merkityksellisellä tavalla.

Taulukon rivi 2, ”palveluorganisaation henkilökunta” piiryy esiin sellainen asiakastyön kuva, jossa asiakkaiden parhaasta joudutaan tekemään tulkintoja olettaen, ettei asiakas aina itse pysty omaa parastaan määrittelemään. Kun ikäihminen ei esimerkiksi ole ”orientoitunut paikkaan ja aikaan”, hän ei luultavasti myöskään pysty sanomaan, että haluaisi omaan kotiinsa tietyinä päivinä vuorovaikutteisen television. Vuorovaikutteisen television tyyppisestä palvelusta on kyllä saatu hyviä kokemuksia muistisairaiden ikäihmisten kuntoutuksessa, mutta silloin käyttöä on ollut ohjaamassa useita työntekijöitä eivätkä henkilöt ole asuneet omissa kodeissaan (Kurki jne. 2015). Jos muisti reistailee, ihminen tarvitsee toimijuuden painotuksen rinnalle suojelua. Sitä tarvitaan myös silloin, kun ikäihminen, muistisairas tai ei, innostuu puhumaan avoimesti asioistaan kiinnittämättä huomiota siihen, että palvelussa voi olla näkymättöminä katsojina ja kuulijoina 20–30 muutakin henkilöä kuin ne, jotka hän ruudulla näkee. Suojelua ja valvontaa tarvitaan myös silloin, jos palvelun käyttäjä huutelee ja häiritsee vuorovaikutteisen ohjelman kulkua. Häntä täytyy muistuttaa kommentoinnin kuuluvan kaikille ja häiritsevän teknistä äänien toimivuutta.

Rivillä 2 todetaan myös, että palveluntuottajien tehtäväksi voidaan katsoa ohjelma-aikojen sääteleminen sellaiseksi, etteivät asiakkaat vietä liian pitkiä aikoja television ääressä. Aineistoni perusteella ”koukuttuminen” ja ”parkkiintuminen” ovat vanhuksille todellisia riskejä, joita he itse refleksoivat ja omien kapasiteettiensa mukaisesti vastustavat esimerkiksi sulkemalla laitteen ja lähtemällä ulos. Aineistoni ikäihmiset sovelsivat toimijuuttaan monin tavoin ja asettivat päiväohjelmilleen perusteltuja tärkeysjärjestyk-

siä. Tämän tutkimuksen perusteella ohjelma-aikoja ja -määriä vanhusten suojelutarkoituksessa säädeltäessä kannattaisi keskustella palvelun käyttäjien kanssa ja ottaa heidän oma näkemyksensä säätelyn lähtökohdaksi.

Riviä 2 voi lukea myös listauksena tehtävistä, joita palveluntuottajat asettavat omille organisaatioilleen. Toimijuuden kannalta tällä listauksella ei ole merkitystä, mutta se kertoo, millä tavoin vuorovaikutteinen palvelu sosiaalialan palveluorganisaatiossa on järjestetty. Vastuun sisältö on hiukan erilainen Kaupungissa ja Palvelukeskuksessa, koska ensin mainitussa television ohjelmasisältö ostettiin ulkopuoliselta oppilaitokselta ja jälkimmäisellä ohjelmaa lähetetään Palvelukeskuksen omasta lähetysstudiosta, jonne vieraat tulevat esiintymään tai josta nettiyhteyden avulla siirretään lähettäjäksi joku muu taho, vaikkapa verotoimiston edustaja. Kaupungilla oli vuorovaikutteisen televisiopalvelun järjestämiseen selvästi vähemmän resursseja kuin Palvelukeskuksella, jossa on kyse vakiintuneesta toiminnasta. Kaupungissa toiminta kytkeytyi enemmän vanhusten kotihoitoon ja turvallisuuden seurantaan, joten nämä tehtävät korostuvat heidän kohdallaan. Palvelukeskuksessa toimintoa on ryhdytty tuotteistamaan myytäväksi palveluksi, joten konseptointi, markkinointi ja sidosryhmätyö on tullut palveluntuottajan uudeksi tehtäväksi vuorovaikutteiseen televisioon liittyen. Palveluntuottajilla on toiminnan organisointiin ja asiakastyöhön liittyviä vastuita.

Riveillä 3 ja 4 kerrotaan yhteistyökumppanien tehtävistä, jotka eivät liity tutkimuskysymykseeni, mutta valaisevat ohjelmatuotannon osapuolten merkityksiä.

Rivi 5 on mielenkiintoinen toimijuuden kannalta. Se, millaiseksi palveluntuottaja määrittelee omaisten roolin, voi vaikuttaa myös palvelun tuotantoon. Jos omaisilla on paljon tehtäviä asiakkaan suhteen, tarvitaan runsaasti yhteistyötä palveluorganisaation ja omaisten välillä. Omaiselle annetaan tehtävää sekä turvallisuuden että toimijuuden edistämiseksi. Toimijuudelle olennainen on asioinnin auttaminen. Joskus ikäihminen ei pysty aivan hoitamaan itse laskujaan, mutta kykenee kuitenkin pitämään niiden maksupäivistä huolta ja asettamaan laskun televisiokameran eteen toisella paikkakunnalla asuvan omaiselle luettavaksi ja valtakirjan avulla pankkitililtä verkkopankissa hoidettavaksi. Silloin pidetään kiinni jäljellä olevasta toimijuudesta ja ikäihmisen mahdollisuudesta edelleen ymmärtää menojaan ja tulojaan ja taloudellista tilannettaan.

Toinen vaihtoehto olisi automaattisesti sopia, että kaikki laskut menisivät suoraan omaiselle tai edunvalvojalle hoidettaviksi.

6 YHTEENVETO

Tutkielmani tavoitteena oli selvittää toimijuuden modaliteettianalyysiä hyödyntämällä ikäihmisten toimijuutta ja vuorovaikutteista television käyttöä ikäihmisten omasta sekä palveluntuottajien näkökulmasta. Tutkielman perusteella ikäihmisten toimijuus vuorovaikutteista televisiota käytettäessä ilmenee yksityisellä mikrotasolla ja välittyy institutionaalisista käytännöistä muodostuvalle mesotasolle. Sosiaalisuus on oleellinen osa analyysiäni, koska toimijuus on sosiaalinen ilmiökokonaisuus, ei yksilökohtainen taito.

Toimijuuden modaliteeteista erityisesti haluaminen, tunteminen ja täytyminen näyttäytyvät keskeisinä mikrotasolla.

Haluaminen tuli aineistoni ikäihmisten puheessa esiin monin tavoin. Persoonassa syvässä oleva haluaminen tai ei-haluaminen on määräävä tekijä silloin, kun ikäihminen päättää, ottaako vuorovaikutteisen televisiopalvelun käyttöönsä ja miten hän sitä käyttää. Osa ikäihmisistä halusi käyttää vuorovaikutteista televisiota vain jumppaamiseen, ei juurikaan keskusteluryhmiin osallistumiseen. Jos taas keskusteluryhmiin osallistuttiin, niihin osallistuttiin oman halun mukaisesti, esimerkiksi vähäpuheisina, vilkaspuheisina tai vaiti olevina seuraajina.

Tunteminen ja täytyminen tulivat esiin erityisesti, kun haastatellut kuvasivat pientä toimijuutta. Kun pientä toimijuutta kuvattiin esimerkiksi oman kehon tilannetta kuulostelevana aamuaisena ylösnousuna, keskeisenä modaliteettina on sekä tunteminen että täytyminen. Oman kehon tasapainohäiriö tuntuu, mutta sängystä täytyy nousta ylös. Pieneen toimijuuteen kuuluu strategia, jolla huonosta tilanteesta pyritään eroon. Aineistoni ikäihmisten kertomuksissa keinoina olivat päiväjärjestyksen ja aktiivisuuden tason refleksiivinen suunnittelu sellaiseksi, että se sopii itselle.

Tutkielmani tulokset vahvistavat aiempia tutkimuksia, joissa avainkäsitteenä on ollut esimerkiksi toimijuuden hauraus. Käsite liittyy elämän haavoittuvaisuuteen. Suomen Akatemian vuosille 2012–2016 rahoittamassa ”Hauras toimijuus ja toiminnan sidokset” -tutkimusohjelman esittelysivulla viitataan siihen, että hyvinvointivaltion jälkeisessä yhteiskunnallisessa vaiheessa ihmisiltä odotetaan yhä enemmän itsevastuullisuutta ja itseohjautuvuutta. Jos sosiaalitieteellisen keskustelun kohteeksi otetaan elämä kaikessa muuntuvaisuudessaan, tutkimuskohdetta tulee tarkastella myös haavoittuvuudesta käsin. (Blogs.helsinki.fi.) Juvosen (2015, 40) käsite ”hauraasti autonominen” viittaa autonomisuuteen, joka toteutuu vaihtelevassa määrin. Lukuisat yksilöön ja hänen ympäristöönsä liittyvät tekijät voivat estää tai edistää autonomisuuden toteutumista.

Omassa tutkielmassani pieni toimijuus kuvaa strategioita, joilla toimijuutta ilmennetään pienemmässä mittakaavassa kuin sitä rationaalisen ja aktiivisen toimijuuden mallin mukaisesti ilmennettäisiin. Analyysissäni kiinnitän huomiota siihen, miten toimijuuden vaade haastattelemieni ikäihmisten elämässä ilmenee, eli miten heiltä odotetaan omasta motivaatiosta lähtevää aktiivisuutta. Se, odotetaanko heiltä samalla vastuun kantoa itsestään sekä itseohjautuvuutta, ei varsinaisesti kuulunut tutkimuskysymykseeni. Itsevastuun ja itseohjautuvuuden käsitteiden suhde aktiivisuuteen osoittautui aineistossani mielenkiintoiseksi. Aineistoni ikäihmisiltä odotettiin aktiivista vuorovaikutteisen television käyttöä. Samanaikaisesti nähtiin tarpeelliseksi, että palveluntuottajat sekä tukevat että kontrolloivat tätä aktiivisuutta. Näin ollen heiltä ei odotettu ainakaan täyttää itsevastuuta ja itseohjautuvuutta, vaan palveluntuottajien rajoittavaa toimintaa tarvittiin prosessien käynnistämässä sekä turvallisuuden, yksityisyyden ja muiden palvelunkäyttäjien oikeuksien turvaamisessa.

Tuntemisen ja haluamisen modaliteeteista aineistossani kertovat myös digitaaliset artefaktit. Ne ovat esimerkkejä siitä, miten toimijuuden käsite koskee vuorovaikutteisessa televisiossa myös ei-inhimillisiä toimijoita kuten materiaalisia objekteja, teknologioita ja eläimiä (Honkasalo jne. 2014, 365). Digitaalisia artefakteja voi nimittää myös tekniseksi artefakteiksi. Pohjolan (2007, 141–142) mukaan tekniset artefaktit ovat sekä sosiaalisia että fysikaalisia systeemejä. Yhtäältä ne ovat fysikaalisia objekteja, toisaalta ne liittyvät toiminnan ja käytön maailmaan. Digitaalisten artefaktien esiintulo aineistossani viittaa tulkintani mukaan siihen, että vuorovaikutteisella televisiolla on

menestymisen edellytyksiä. Tutkielmani antaa lisäperusteita Pohjolan (mts. 142) esiin nostamalle kysymykselle siitä, että uusien innovaatioiden tulee istua olemassa oleviin tai mahdollisiin tarpeisiin. Vain tällä tavoin on mahdollista saada käyttäjien hyväksyntä ja omaksuminen. Vuorovaikuttamisen televisiopalvelun ”istuminen” ikäihmisen toimijuuden rakenteisiin muun muassa digitaalisten artefakteja soveltamalla on tutkielmassani keskeisessä asemassa. Tutkielmani antaa tietoa siitä, mistä aineksista istuminen koostuu.

Digitaaliset artefaktit liittyvät myös nettiyhteisöllisyyteen, joka aineistoni perusteella on muuttamassa vuorovaikuttamisen television käyttäjien käsitystä yhteisöllisyydestä (Malinen 2016, 26–27). Yhteisöllisyys sellaisena, kuin se nettiyhteisössä tapahtuu – ruutuvälitteisenä hetkellisesti aktualisoituvana, tuntemattomuudesta tulevana ja toisena hetkenä häviävänä – oudoksutti esimerkiksi Jalmaria (luvussa 4.2.5.), joka mieluummin tapasi ihmisiä kasvotusten kahvioissa aamukävelynsä lomassa. Vienolle (luvussa 4.2.4.) puolestaan nettiyhteisöllisyyden minulta-sinulle-luonne sopii hyvin.

Olen analysoinut tutkielmassani mikro- ja mesotasojen välisiä siltoja, joita pitkin toimijuus välittyy. Tältä osin tutkielmani sijoittuu toimijuutta sosiaalisena ilmiökokonaisuutena analysoiviin tutkimuksiin, joissa ihmisen toiminta ymmärretään kytkeytyneeksi sosiaalisiin suhteisiin, materiaalisiin ja ekologisiin ympäristöihin ja teknologioihin sekä muihin toimijan ulkopuolisiin prosesseihin. Toimijuuden tunnistaminen on tärkeä osa rakenteellista sosiaalityötä, jossa lähtökohtana on toimintaympäristöissä työskentely ja niihin vaikuttaminen. Näen toimijuuden, kuten useat aiemmatkin tutkijat, lähtökohtaisesti vuorovaikuttamisena prosessina. (Kts. esim. Blogs.helsinki.fi. ja Pohjola jne. 2014, 285 sekä Juvonen 2015, 41.)

Mikrotasolta mesotasolle suuntautuvassa välittymisessä ikäihmisen toimijuuden modalityteeteista oleellisia ovat perinteisesti olleet osaaminen, kykeneminen ja tahtominen. Perinteisellä välittymisellä viitataan vaikuttamiseen tai vaikuttamispyrkimyksiin. Tällaisia ovat esimerkiksi valituskirjelmä, yhteydenotto, erilaisten eturyhmittymien kautta näkemysten esiin tuominen, mielenosoitukseen osallistuminen, yleisönosastokirjoitus tai haastattelun antaminen medialle. Näiden kanavien avulla toimimiseen tarvitaan vahvaa toimijuutta sekä yhteiskunnallista rakennetta, jossa mielipiteiden esilletuonti on sallittua ja mahdollista. Tällöin toimijuus perustuu vapauteen ja tiettyyn määrään valtaa.

Tutkielmani perusteella osaaminen, kykeneminen ja tahtominen ovat ikäihmisten toimijuuden modaliteetteina läsnä myös vuorovaikutteisenkin television käytössä. Tällaisesta toimijuudesta on kyse silloin, kun ikäihminen kuvaa päämäärätietoista toimintaa. Vahvaa, toimijuutta haastateltavani ilmaisivat arvioimalla vuorovaikutteisen televisiolaitteen hyötyä itselleen tai hyödyntämällä palvelusta saatuja raha-asioiden hoitoon liittyviä vinkkejä tai kohottamalla kuntoa palvelun avulla tai solmimalla uusia ihmissuhteita palvelun avulla.

Myös ikäihmisten mikrotasolle ominaiset haluamisen ja tuntemisen modaliteetit voivat aineistoni perusteella välittyä mesotasolle laveammin kuin alun perin osasin kuvitella. Viitataan tilanteisiin, joissa palasia ikäihmisten kokemusmaailmasta tuli palveluntuottajille nähtäväksi yleisen vuorovaikutuksen virrassa, ilman erityistä päämäärätietoista vaikuttamispyrkimystä. Tällaista tapahtui esimerkiksi silloin, kun palveluntuottaja näki lapsenlapsen valmistujaisjuhliin vuorovaikutteisen television avulla osallistuvan iäkään rouvan ilon. Toinen esimerkki liittyy tilanteeseen, jossa avioparit tanssivat kodeissaan Kansallisoopperan lähettämän ja Palvelukeskuksen asiakkailleen jakaman interaktiivisen tanssiohjelman innoittamina ja palveluntuottajat saattoivat televisioruuduista seurata avioparien tanssia. Tällöin ei ole niinkään kyse vaikuttamisesta, vaan pikemminkin *vaikuttumisesta*, kun ikäihmisten kokemusmaailmassa tärkeitä asioita välittyi palveluntuottajien tietoisuuteen. Tällaisella kokemusmaailman välittymisestä saattaa olla hyötyä ikäihmisten ja palveluntuottajien välisen luottamuksen syntymiselle.

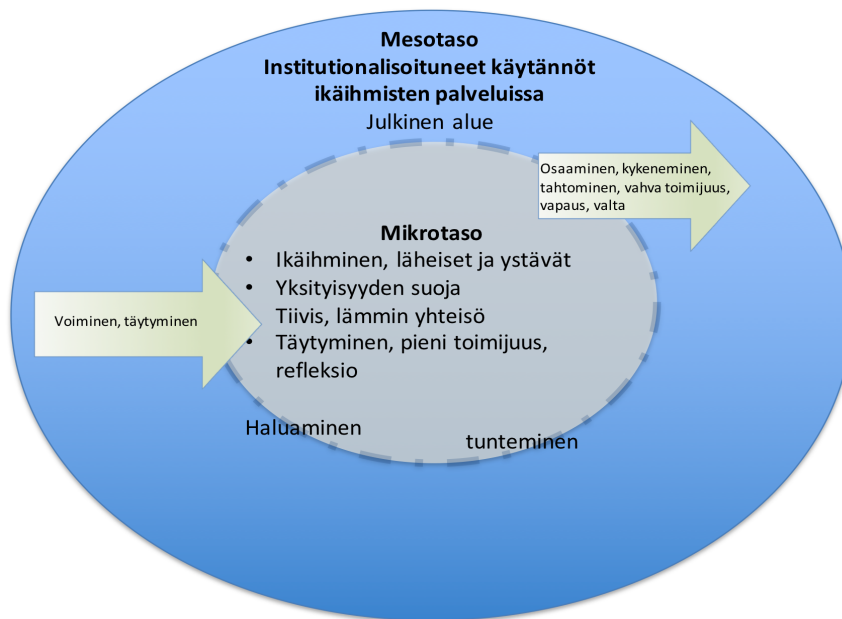
Tutkielmani tulokset haluamisen ja tuntemisen välittymisestä ovat osittain samansuuntaisia kuin Nummijoen (130, 2009) ajatukset haluamisen merkityksestä ikäihmisen ja häntä auttavan henkilön välisessä työskentelyssä. Tarpeen määrittämisen sijaan olennaisinta ikäihmisten toimijuuden tukemisessa voisikin Nummijoen mukaan olla haluaminen. Tämä merkitsisi sitä, että toimijuuden ylläpitäminen arkiaskareissa on molempien haluamisen määrittämää kohtaamista. Syntyy yhteinen kohde, vanhuksen toiminta- ja liikkumiskyvyn tukeminen, jota sekä työntekijät että ikäihmiset itse haluavat ja jonka hyväksi he toimivat.

Näen oman aineistoni vaikuttuneissa työntekijöissä ja Nummijoen työntekijöissä, jotka *haluavat* samaa kuin ikäihminenkin, yhteisen piirteen. Kummassakin tapauksessa työntekijöiden ja ikäihmisten välinen raja on hälventynyt. Molemmat, siis myös työntekijä,

toimivat omasta mikrotasostaan lähtien ja he voivat antaa yhteisten kokemustensa vaikuttaa työskentelyynsä.

Yllä kuvaamani havainnon vuoksi päätin analyysini loppuvaiheessa muuttaa käsittekarttassani (kuvio 2) mikro- ja mesotasojen välisen rajaviivan katkoviivaksi ja siirtää ”haluaminen” ja ”tunteminen” -modaliteetit muita mikrotason käsitteistä erilleen raja-alueelle. Ne muodostavat sillan mikro- ja mesotasojen välille.

Ikäihmisen toimijuuden ulottuvuudet tutkielmani perusteella



Kuvio 3

Voimisen modaliteetti näkyy aineistossani vaikutuksena mesotasolta mikrotasolle. Analysoin aineistossani palveluntuottajan luomia tilanteita ja rakenteita, jotka antavat ikäihmisten toimijuudelle mahdollisuuksia. Sellaisia ovat esimerkiksi teknologisen ratkaisun vaihtaminen toimijuutta tukevammaksi, sensitiivinen tuki pientä toimijuutta ilmentävälle ikäihmiselle sekä teknologian antamien interaktiivisuusmahdollisuuksien tietoinen käyttö niin, että asiakkaiden osallisuus paranee.

Voimisen modaliteetti näkyy myös siinä, miten vuorovaikutteisen television avulla voidaan luoda edellytyksiä uudentlaiselle yhteistyölle omaisten kanssa. Vuorovaikutteiseen televisiopalveluun kuuluvien omaisliittymien avulla omaiset voivat olla mukana edis-

tämässä ikäihmisen toimijuutta silloinkin, kun paikalle tuleminen ei ole mahdollista. Simanainen (2015, 70–71) huomauttaa kuitenkin, että omaiset joutuvat usein liikaakin vastaamaan ikääntyneistä sukulaistensa selviytymisestä. Yhteiskunnan tuki voi jäädä vähäiseksi erityisesti silloin, kun ikääntynyt pärjää fyysisesti hyvin, mutta kognitiiviset tai muistin ongelmat aiheuttavat eksymis- ja onnettomuusriskejä. Heidän kohdallaan teknologiakaan ei aina auta, sillä hoivaa tarvitsevan toimintakyky ja tottumukset voivat estää esimerkiksi vuorovaikutteisen television käytön. Aineistossani palveluntuottajat toivat esimerkin siitä, miten toimijuutta mahdollistavia rakenteita voi luoda silloinkin, kun henkilön toimintakyky oli hyvin rajallinen. Keinona oli palvelun soveltaminen pienelle toimijuudelle sopivaksi. Aineistossani esiintyvälle Seijalle esiteltiin vuorovaikutteinen televisio palvelumuotona, johon hänen ei alkuun edes tarvitse osallistua vaan hän voi vain kuunnella toisten keskusteluja.

Täytymisen modaliteetti ilmaisee pakkoja ja rajoituksia, joita ikäihmisen toimijuuteen liittyy ja joista osa on lähtöisin palvelujärjestelmän mesotasolta. Täytymistä mesorakenteelta mikrorakenteelle suuntautuvana vaikutuksena ilmenee esimerkiksi järjestelmälähtöisinä toiminnan ehtoina. Aineistossani tätä kuvattiin sääntöinä siitä, millaisessa tilanteessa oleville vuorovaikutteista televisiota voidaan palveluna myöntää ja millaisessa tilanteissa oleville sitä ei voida myöntää. Juvosen (2015, 44–45) mukaan pakot ja rajoitukset ovat vain toinen täytymisen ääripää, toisessa päässä ovat lievemmat täytymiset, kuten makro- ja mesotasolle sijoittuvat kulttuuriset odotukset. Omassa aineistossani tällaisia täytymisiä edustavat toimijuuden vaade ja aktiivisen osallistumisen odotus. Aineistoni ikäihmiset kuitenkin käsittelivät näitä täytymisiä refleksiivisesti ja muuttivat niitä oman toimijuutensa mukaisiksi.

Pohdin tutkimuksessani myös yksityisyyden suojan mahdollista rikkoutumista virtuaalisen palvelunkäytön yhteydessä. Tämä merkitsisi täytymisen modaliteettia, sillä henkilön oikeuksia on rajattu silloin, kun hän ei voi määrätä itse omista asioistaan, esimerkiksi yksityisyydestään. Yksityisyyden suojan ylläpitäminen onnistuu paremmin, kun palveluntuottaja kykenee tunnistamaan ikäihmisen toimijuuden ja osaa toimia sitä edistävällä tavalla. Tällöin valvontaan perustuvista toimenpiteistä sovitaan yhdessä asiakkaan kanssa pitäen huolta siitä, että asiakkaalla on varmasti tieto palvelun kaikista ominaisuuksista, kuten tallentamistoiminnoista ja tallenteiden käytöstä. Yksityisyyden

oikeutta koskeva osuus tutkielmastani liittyy soveltavaan etiikkaan, jossa on ryhdytty painottamaan uusien teknologioiden ja sovellusten kestävästä suunnittelusta (Ikonen ym. 2014, 161). Vuorovaikutteisesta televisiosta syntyy koko ajan uusia, entistä kehittyneempiä muotoja. Kehittelytyössä olisi syytä hyödyntää eettisen tuotesuunnittelun periaatteita, joissa tarkastellaan ikääntyneiden omaa asemaa tuotteen tai palvelun suunnittelussa (mts. 170). Aineistoni ikäihminen kertoo, että hän antaa oman työpanoksensa palvelutekniikan kehittämiseksi toimimalla aktiivisena koekäyttäjänä ja antamalla runsaasti palautetta ”insinööreille”. Tällaista vahvaa toimijuutta kannattaa hyödyntää myös silloin, kun suunnitellaan teknologisiin innovaatioihin liittyvää palvelukokonaisuutta sosiaalisissa sidoksissaan – laajemmin kuin pelkkänä teknologiana. Ikäihmisen osallisuudella voidaan estää sitä, että teknologiseen innovaatioon sisältyisi sellaisia pakkoja ja rajoitteita, joita palveluntuottajakaan ei ole tarkoittanut.

Tutkimukseni on nyt loppuvaiheessa ja voin tarkastella tutkimusprosessia kokonaisuutena. Alkuvaiheessa ajattelin tekeväni tapaustutkimusta, jossa käsittelisin institutionalisoituneiden toimijoiden ja ikäihmisten välisiä vuorovaikutusprosesseja. Perehdyttyäni ikäihmisille suunnattua teknologiaa koskeviin palveluihin ja niitä koskeviin tutkimuksiin sekä tutkimuskirjallisuuteen yleisemmin, päädyin ohjaajani kanssa keskustellen aineistolähtöiseen sisällönanalyysiin ja toimijuuden analyysiin. Halusin selvittää haastatteluaineistolla ikäihmisten arkeen ja kotiympäristöön sijoittuvaa toimijuutta palvelua käytettäessä ja saada toisaalta tietoa myös siitä, miten palveluntuottajat määrittelevät ikäihmisten toimijuutta.

Aineistoni pienuus ja varsinkin litteroidun aineiston jääminen suunniteltua vähäisemmäksi rajoittaa tutkimukseni merkittävyyttä. Jos käytössäni olisi ollut suurempi aineisto, olisin voinut mahdollisesti myös analysoida aineistossa esiintyviä yhdenmukaisuuksia ja eriävyyksiä pidemmälle ja luoda niistä konstruktioita, esimerkiksi erityyppisiä toimijuuden orientaatioita vuorovaikutteiseen televisioon liittyen. Olen myös pohtinut, muodostuivatko tutkimustulokset tietynlaisiksi juuri siksi, että pyysin tutkimukseen mukaan aktiivisia vuorovaikutteisen televisiopalvelun käyttäjiä. Päädyin kuitenkin siihen, ettei tällä ollut kovin suurta merkitystä. Se, että pyysin haastateltavaksi vuorovaikutteisesta televisiosta aktiivisesti käyttäviä ikäihmisiä, ei loppujen lopuksi rajannut tutkimustuloksia niin paljon kuin olisi voinut kuvitella. Haastattelutilanteessa

nimittäin kävi joidenkin näiden aktiivisiksi luokiteltujenkin haastateltavien kohdalla ilmi, että vuorovaikutteisella televisiolla oli melko pieni osuus heidän koko elämässään. Passiivisiksi määritellyt palvelun käyttäjät eivät todennäköisesti olisi olleet tutkimuskysymykseni kannalta oikeanlaisia haastateltavia, sillä heidän toimijuuteensa vuorovaikutteinen televisio palvelu olisi vaikuttanut erittäin vähän tai ei ollenkaan.

Tutkielman tuloksia pohtiessa on otettava huomioon myös se, että haastateltavani ovat kotoisin samalta kulttuurialueelta, Itä-Suomesta. Yhtä haastateltua lukuun ottamatta he olivat myös eläneet siellä koko pitkän elämänsä samalla kulttuurialueella. Esimerkiksi pienestä toimijuudesta saattaisi vaikkapa Pohjanmaalla koko elämänsä elänyt henkilö kertoa toiseen sävyyn. Tulokset kuvaavat siis toimijuuden ilmenemistä vuorovaikutteisen television käytössä tietyssä, rajatussa kontekstissa. En pyri yleistämään tuloksia.

Tutkielmani vahvuuksia on, että se antaa uutta tietoa rajatun tutkimuskysymyksensä kohteesta eli ikäihmisen toimijuudesta ja vuorovaikutteisesta televisiosta. Tietojeni mukaan vastaavaa, sisällönanalyysiin perustuvaa pro gradu -tutkielmaa vuorovaikutteisen television käytöstä toimijuuden ja siihen liittyvien rakenteellisten näkökulmien sekä yhteisöllisyyden näkökulmista ei ole ollut aiemmin olemassa. Analyysivälineenäni olleesta käsitteistöstä voi olla hyötyä jatkotutkimusten suunnittelussa ja toteuttamisessa. Seuraavissa ikäihmisten sosiaalisuuteen ja toimijuuteen vaikuttavien teknologisten palvelumuotojen tutkimuksissa kiinnostavia aiheita voisivat olla syrjäytymisen ehkäisyyn ja luottamukseen liittyvät kysymykset. Vuorovaikutteista televisiota itseään käyttää välineenä, jolla saa kerättyä laajempia aineistoja. Tutkimuksia suunniteltaessa on syytä ottaa huomioon sekä teknologian että väestön ikärakenteen ja siihen liittyvän teknologiatottumuksen nopea muutos.

Oletan, että ikäihmisten vuorovaikutteinen mediapalvelu tulevaisuudessa muodossa tai toisessa vain vahvistuu. Sosiaalisuuden ja toimijuuden välineenä se on hyödyllinen sekä palveluntuottajille että ikäihmisille itselleen. Tablet-tietokoneet ovat jo yleistyneet vuorovaikutteisen television teknisenä ratkaisuna. Ne ovat edullisempia ja käytännöllisempiä ja palvelu voi toimia niissä yhtenä sovelluksena muiden kanssa. Tällainen kehityssuunta vähentää vuorovaikutteiseen televisioon kuuluvaa erityispalvelun luonnetta. Tablet-ruudulla toimiva, mahdollisesti puhelimen 4G-verkkoa hyödyntävä

vuorovaikutteinen televisio on paitsi halvempi, myös vähemmän ikäsegregoitu ympäristö. Pieni laite kulkee helposti mukana vaikkapa sairaalaan vuodepotilaan käyttöön.

On ennustettu, että tulevaisuudessa ihmisillä olisikin vain yksi tietokone. Se voisi olla taskussa kulkeva kämmenen kokoinen kevyt ja vähämuistinen laite. Sen lisäksi olisi kullakin henkilöllä hänen tarvitsemansa repertuaari erityislaitteita, joihin kytkemällä pilveen sijoitetut ohjelmat ja tiedostot saadaan yksilöjen tarvitsemaan käyttöön. (Tikkala 2016.) Tuon ajan vanhukset saattava asua älytaloissaan erilaisten anturien kautta tietokoneeseen kytkettyinä. Nettyhteisöllisyys voi tuolloin yhdyntyä nykyistä selkeämmin yhdeksi sosiaalisen kanssakäymisen muodoksi myös ikäihmisillä.

Ikäihmisten vuorovaikutteisen television avulla on mahdollista tukea toimijuutta. Toimijuuden pysyminen ikäihmisen hallussa heijastaa hänen kykyään asua itsenäisesti omassa kodissaan. Toimijuuteen sisältyy mahdollisuus pitää yllä sosiaalisia verkostojaan ja osallistua niihin itse valitsemallaan tavalla.

LÄHTEET

Kirjallisuus

- Alasuutari Pertti 2012: Laadullinen tutkimus 2.0. Vastapaino, Tampere.
- Amirou Rachid: Sociability/'Sociality' Current Sociology March 1989 37. Sivut 115–120.
- Bolin Kristina, Kakkuri-Knuuttila Marja-Liisa ja Henttonen Elina (toim.) 2006: Soveltava yhteiskuntatiede ja filosofia. Gaudeamus, Helsinki.
- Bouma, Herman 1994: The conceptual basis of gerontechnology. Teoksessa: Kivelä Sirkka-Liisa, Koski Keijo ja Rietsema Jan (toim.): Course book on gerontechnology Cost A5. Normal and Pathological ageing and the Impact of Technology.
- Bryman, Alan: Social research methods. 4th edition. Oxford University Press, Oxford.
- Eräsaari, Leena 2006: New Public Management on julkisen sektorin vääryyksiä isä. Teoksessa Sivut 87–101.
- Eskola, Jari 2007: Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa Aaltola Juhani ja Valli Raine: Ikkunoita tutkimusmetodeihin. PS-kustannus, Jyväskylä.
- Forsberg Kristina 2012: Teknologia avuksi ihmisten ja esineiden paikantamisessa. Käkäteoppaita 3/2012. Vanhus- ja lähimmäispalvelun liitto, Helsinki.
- Forsberg Kristina, Intosalmi Hennariikka, Nordlund Marika ja Suhonen Sirpa 2014: Ikäteknologiasanasto. Käkäte-raportteja 3/2014. Vanhus- ja lähimmäispalvelun liitto, Helsinki.
- Fortunati, L., Taipale, S., & Luca, F. (2013). What happened to body-to-body sociability? Social Science Research, 43 (3), 893-905.
- Gabarro, John J. 1990. The development of working relationships. Teoksessa Galegher Jolene, Kraut Robert & Egido Carmen (toim.), Intellectual teamwork: Social and technological foundations of cooperative work. Sivut 79–110. Hillsdale: Lawrence Erlbaum
- Giddens, Anthony 1990: The Consequences of Modernity. Cambridge University Press, Cambridge.
- Haapalainen Riikka 2007: Taide hyvinvointiyhteiskunnan uudistamisessa. Teoksessa Kivimäki Kati ja Kolsio Hannele: Yhteyksiä – Asiaa yhteisötaiteesta. Rauman taiteilijavierasohjelma Raumars ry, Lönnströmin taidemuseon julkaisuja 24. Sivut 57–73.
- Helne, Tuula ja Laatu, Markku (toim.): Vääryyskirja. Vammala.
- Gordon Tuula 2005: Toimijuuden käsitteen dilemmoja. Teoksessa Meurman-Solin Anneli ja Pyysiäinen Ilkka: Ihmistieteet tänään. Helsingin yliopiston tutkijakollegium, Gaudeamus, Helsinki. Sivut 114–130.
- Helkama Klaus, Myllyniemi Rauni ja Liebkind Karmela 1998: Johdatus sosiaalipsykologiaan. Oy Edita Ab, Helsinki.
- Hintikka Kari A 2011: Sosiaalinen media – yhteisö vai verkosto. Teoksessa: Kangaspunta Sepo (toim.): Yksilöllinen yhteisöllisyys. Avaimia yhteisöllisyyden muutoksen ymmärtämiseen. Tampere University Press, Tampere. Sivut 114–140.

Hirsjärvi Sirkka ja Hurme Helena 2015: Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Gaudeamus, Helsinki.

Hokkanen Liisa 2014: Autetuksi tuleminen. Valtaistavan sosiaalisen asianajon edellyttämät toimijuudet. Väitöskirja. Acta Universitatis Lapponiensis 278, Lapin yliopisto.

Holma, Juha 1999: The Search for a Narrative - Investigating Acute Psychosis and the Need-adapted Treatment Model from the Narrative Viewpoint. Jyväskylä studies in Education, Psychology and Social Research 150.

Honkasalo Marja-Liisa 2013: Katveessa – Pieni toimijuus kriittisenä avauksena toiminnan teoriaan. Tiede ja edistys, 1/2013. Tutkijaliitto ry. Sivut 42–61.

Ikonen Veikko ja Leikas Jaana 2014: Ikäteknologian eettiset kysymykset - vastuullinen ja kestävä suunnitteluparadigma. Teoksessa: Leikas Jaana (toim) 2014: Ikäteknologia. Vanhustyön keskusliitto, Tutkimuksia 2. Helsinki. Sivut 161–177.

Iwarsson, S & Ståhl, A (2003): Accessibility, usability and universal design – positioning and definition of concepts describing person-environment relationships. Disability and Rehabilitation, 25 (2), 57–66.

Jakkula Kaisa 2002: Esineiden antaminen. Kehityksen peili ja kieltä ennakoiva sosiaalinen merkki 9–34 kuukauden iässä. Väitöskirja, kasvatustieteiden tiedekunta, Oulun yliopisto.

Jauhiainen, Annikki 2011: Hyvinvointi-tv:n käyttöönotto Juankosken kotihoidossa. HYVOPA-hankkeen osaraportti 28.2.2011. Julkaisematon.

Julkunen Raija 2008: Ikä ideana ja tutkimuskohteena. Teoksessa Suomi Asta ja Hakonen Sinikka (toim.): Kuluerastä voimavaraksi. Sosiokulttuurinen puheenvuoro ikääntymiskysymyksiin. PS-kustannus, Jyväskylä.

Juvonen Tarja 2015: Sosiaalisesti kontrolloitu, hauraasti autonominen. Nuorten toimijuuden rakentuminen etsivässä työssä. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 165, Helsinki.

Jyrkämä, Jyrki 2007: Toimijuus ja toimijatilanteet – aineksia ikääntymisen arjen tutkimiseen. Teoksessa Seppänen Marjaana, Karisto Antti ja Kröger Teppo (toim.): Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. PS-kustannus, Jyväskylä. Sivut 95–217.

Jyrkämä, Jyrki 2013a: Muistisairaus, arkitilanteet ja toimijuus. Teoksessa Virjonen Kaija (toim.): Muistin ongelmat. Toimiva palvelukokonaisuus ehkäisystä hoitoon. PS-Kustannus, Jyväskylä. Sivut 87–117.

Jyrkämä, Jyrki 2013b: Kolmas ikä, sukupuoli ja toimijuus. Teoksessa: Ojala Hanna ja Pietilä Ilkka (toim.): Miehistä puhetta. Miehet, ikääntyminen ja vanhenemisen kulttuuriset mallit. Tampere University Press, Tampere. Sivut 89–114.

Kangaspunta Seppo 2011 (toim.): Yksilöllinen yhteisöllisyys. Avaimia yhteisöllisyyden muutoksen ymmärtämiseen. Tampere University Press, Tampere.

Keskinen, Suvi 2005: Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat. Sukupuoli, valta ja kielelliset käytännöt. Väitöskirja, sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Tampere University Press, Tampere.

Kivelä Sirkka-Liisa, Koski Keijo ja Rietsema Jan 1994: Course Book on Gerontechnology, Cost A5 Series: Ageing and Technology. Indhoven University of Technology ja University of Oulu.

Kivimäki Kati ja Kolsio Hannele: Yhteyksiä – Asiaa yhteisötaiteesta. Rauman taiteilijavierasohjelma Raumars ry, Lönnströmin taidemuseon julkaisuja 24.

Kokousselostukset. Gerontologia 2/2005. Sivut 82–85.

Koskinen Raija Leena Hannele 2011: Asiakastietojärjestelmän muutos lakisääteisessä lastensuojelun sosiaalityössä – jännitteistä toimijuutta. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.

Kotiranta, T., Niemi, P. & Haaki, R. (toim.) 2011: Sosiaalisen toiminnan perusta. Helsinki University Press, Helsinki.

Kotiranta, T. & Virkki, T. 2011. Toimijuus ja sosiaalisen toiminnan teoria. Teoksessa Kotiranta, T., Niemi, P. & Haaki, R. (toim.) 2011: Sosiaalisen toiminnan perusta. Helsinki University Press, Helsinki. Sivut 113-132.

Kurra Elina, Jokiranta Sonja ja Nisula Meri 2014: Tanssiterapeuttien kokemuksia ryhmämuotoisesta tanssi-liiketerapiasta masennuksen hoidossa. Effortti 8/2014. Sivut 4–9.

Kytö Meri 2013: Kotiin kuuluvaa. Yksityisen ja yhteisen kaupunkitilan risteymät. Väitöskirja. Publications of the University of Eastern Finland Dissertations in Education, Humanities, and Theology No 45. Joensuu.

Laslett Peter 1989: A Fresh Map of Life. Weidenfeld and Nicolson, London.

Lehtinen Aki 2006: Rationaalisen valinnan teoria ja käyttäytymisoletukset. Teoksessa Bolin Kristina, Kakkuri-Knuutila Marja-Liisa ja Henttonen Elina (toim.): Soveltava yhteiskuntatiede ja filosofia. Sivut 215–240.

Lehto, Paula ja Leskelä, Johanna 2011: Interaktiivinen hyvinvointiTV ja käyttäjälähtöiset ePalvelut. Turvallinen koti -hankkeen loppuraportti. Laurea ammattikorkeakoulun julkaisussarja B 44, Espoo.

Lehtonen Heikki 1990: Yhteisö. Vastapaino, Tampere.

Lehtonen Turo-Kimmo 2008: Aineellinen yhteisö. Tutkijaliitto, Helsinki.

Leikas Jaana 2014: Ihmislähtöinen kokonaisvaltainen suunnittelu. Teoksessa: Leikas Jaana (toim) 2014: Ikäteknologia. Vanhustyön keskusliitto, Tutkimuksia 2. Helsinki. Sivut 103–119.

Leikas Jaana (toim) 2014: Ikäteknologia. Vanhustyön keskusliitto, Tutkimuksia 2. Helsinki.

Leikas Jaana 2009: Life-based Design. A holistic approach to designing human-technology interaction. VTT Publications 726. Helsinki.

Linturi Risto, Kuusi Osmo ja Ahqvist Toni 2013: Suomen sata uutta mahdollisuutta: radikaalit teknologiset ratkaisut. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu 6/2013, Helsinki.

Lohiniva-Kerkelä Mirva 2006: Väkivalta. Seuraamukset ja haavoittuvuus. Talentum, Helsinki.

Lumme-Sandt Kirsi 2005: Vanhan ihmisen kohtaaminen haastattelutilanteessa. Teoksessa Ruusuvoori Johanna ja Tiittula Liisa: Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino, Tampere. Sivut 104–119.

Lundan Arja 2009: Kutsu dialogisuuteen. Diskurssianalyttinen tapaustutkimus kasvattajan ja lapsen haasteellisesta vuorovaikutuksesta päiväkodissa. Väitöskirja, Tampereen yliopiston kasvatustieteellinen tiedekunta. Acta Universitatis Tamperensis 1463, Tampere.

- Malinen, Sanna 2016: Sociability and Sense of Community among Users of Online Services. Academic Dissertation, Information Sciences. Acta Universitatis Tamperensis 2125, Tampere.
- Marshall Mary 1994: Ethics of technical promotion. Teoksessa Kivelä Sirkka-Liisa, Koski Keijo ja Rietsema Jan: Course Book on Gerontechnology, Cost A5 Series: Ageing and Technology. Indhoven University of Technology ja University of Oulu.
- Marshall, V. 2005. Agency, events and structure at the end of the life course. *Advances in Life Course Research* 10. Sivut 57–91.
- Mclure B.A. ja Foster C.D. 1991: Group work as a method of promoting cohesiveness within a woman's gymnastic team. *Perceptual and motor skills* 73. Sivut 307–313.
- Mustonen Katri 2015: ”Nerdfighters, we did it”. Means of building a sense of community on the You Tube Channel Vlogbrothers. Bachelor's Thesis, University of Jyväskylä, Department of Languages.
- Mykkänen, Johanna 2010: Isäksi tulon tarinat, tunteet ja toimijuus. Väitöskirja. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 382, Jyväskylä.
- Mäkelä Matti, Finne-Soveri Harriet ja Noro Anja 2014: Iäkkäiden kotona asumista suosivissa kunnissa on suurempi palvelutarve, mutta ei enempää psykososiaalisia ongelmia tai sairaalapaivelujen käyttöä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Tutkimuksesta tiiviisti 22. Helsinki.
- Nippert-Engin Chistena 2010: *The Islands of Privacy*. The University of Chicago Press, Chicago and London.
- Noro Arto 1991: *Muoto, moderniteetti ja ”kolmas”*. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Ojakangas, M. 1999. Yritys kodin poliittiseksi filosofiaksi. *Julkaisussa Tiede ja edistys* 3/1999. Tutkijaliitto. Helsinki.
- Ojala Hanna ja Pietilä Ilkka 2013 (toim.): *Miehistä puhetta. Miehet, ikääntyminen ja vanhenemisen kulttuuriset mallit*. Tampere University Press, Tampere.
- Ojala Hanna, Palmu Tarja ja Saarinen Jaana 2009: Paikalla pysyvää ja liikkeessä olevaa. Feministisiä avauksia toimijuuteen ja sukupuoleen. Teoksessa Ojala, Palmu ja Saarinen 2009: *Sukupuoli ja toimijuus koulutuksessa*. Vastapaino, Tampere. Sivut 13–39.
- Ojala, Palmu ja Saarinen 2009: *Sukupuoli ja toimijuus koulutuksessa*. Vastapaino, Tampere.
- Peace, Sheila 2013: *Social Interactions in Public Spaces and Places: A Conceptual Overview*. Teoksessa Rowles, Graham D. ja Bernard Miriam: *Environmental Gerontology*. Springer Publishing Company, New York.
- Pekkarinen Elina 2014: Positionimalli rakenteellisen sosiaalityön tukena. Teoksessa Pohjola Anneli, Laitinen Merja ja Seppänen Marjaana (toim.): *Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja*. UNIPress ja kirjoittajat, Helsinki. Sivut 214–234.
- Pohjola Anneli, Laitinen Merja ja Seppänen Marjaana (toim.): *Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja*. UNIPress ja kirjoittajat, Helsinki.
- Pohjola Anneli, Laitinen Merja ja Seppänen Marjaana 2014: Rakenteellisen sosiaalityön jäsenytyminen. Teoksessa Pohjola Anneli, Laitinen Merja ja Seppänen Marjaana (toim.): *Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja*. UNIPress ja kirjoittajat, Helsinki. Sivut 281–295.

- Pohjola Pasi 2007: Technical artefacts. An ontological investigation of technology. Filosofian väitöskirja, Jyväskylän yliopisto.
- Purra Pia 1994: Yksi avioliitto – kaksi tarinaa. Sukupuoli ja kieli erään avioparin omaelämäkertoissa. Teoksessa Roos J.P. ja Peltonen Eeva: Miehen elämää. Tietolipas 136, SKS, Helsinki. Sivut 174–187.
- Ray, Mo ja Seppänen, Marjaana 2014: Rakenteellinen lähestymistapa vanhussosiaalityössä - kriittisen gerontologisen sosiaalityön näkökulma. Teoksessa Pohjola, Anneli, Laitinen Merja ja Seppänen, Marjaana (toim.) 2014: Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja. Unipress, Kuopio. Sivut 234–250.
- Ridell Seija, Kymäläinen Päivi ja Nyysönen Timo (toim.) 2009: Julkisen tilan poetiikkaa ja politiikkaa. Tieteidenvälisiä otteita vallasta kaupunki-, media- ja virtuaalituloissa. Tampere University Press, Tampere.
- Ronkainen Suvi 2006: Haavoittunut kansakunta ja väkivallan toimijuus. Teoksessa Lohiniva-Kerkelä Mirva: Väkivalta. Seuraamukset ja haavoittuvuus. Talentum, Helsinki. Sivut 531–551.
- Roos J.P. ja Peltonen Eeva 1994: Miehen elämää. Tietolipas 136, SKS, Helsinki.
- Rowles, Graham D. ja Bernard Miriam 2013: Environmental Gerontology. Springer Publishing Company, New York.
- Ruusuvuori Johanna ja Tiittula Liisa 2005: Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino, Tampere.
- Ruusuvuori Johanna ja Tiittula Liisa 2005: Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Ruusuvuori Johanna ja Tiittula Liisa: Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino, Tampere. Sivut 19–47.
- Schiffer, Michael B 2002: The material Life of Human Beings. Artifacts, behavior and communication. Routledge, London and New York.
- Seppänen Marjaana, Karisto Antti ja Kröger Teppo 2007 (toim.): Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. PS-kustannus, Jyväskylä.
- Silverman David 2005: Doing qualitative research. Sage Publications, London.
- Simanainen Ritva 2015: Hoivaa tukeva teknologia työssäkäyvän omaishoitajan resurssina. Pro gradu –tutkielma, sosiaalityö, Jyväskylän yliopisto.
- Simmel Georg 1999: Pieni sosiologia. Suomentanut Kauko Pietilä. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Skön Jukka-Pekka, Kinni Riitta-Liisa, Raatikainen Mika ja Kolehmainen Mikko 2014: Ikäteknologia kotona asumisen tukena. Teknologiakarttoitus ja alustavia kokemuksia laitteiden käyttöönotosta ja käytöstä. Itä-Suomen yliopisto, Asuinalueiden kehittämisohjelma.
- Sulkunen, Pekka & Törrönen, Jukka (1997a) Arvot ja modaalisuus sosiaalisen todellisuuden rakentamisessa. Teoksessa Pekka Sulkunen & Jukka Törrönen (toim.) Semioottisen sosiologian näkökulmia. Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys. Helsinki: Gaudeamus. Sivut 72–95.
- Sulkunen Pekka & Törrönen Jukka (1997b): Puhujakuva. Enonsiaation rakenteet. Teoksessa Pekka Sulkunen & Jukka Törrönen (toim.) Semioottisen sosiologian näkökulmia. Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys. Helsinki: Gaudeamus. Sivut 96–108.

Schweizer Harold 2009: On waiting and hoping in Raymond Carver's "A Small, Good Thing". Teoksessa Kalitzkus Vera ja Twohig Peter L.: *The Tapestry of Health, Illness and Disease*. Rodopi, Amsterdam. Sivut 7–21.

Suomi Asta ja Hakonen Sinikka (toim.) 2008: *Kuluerästä voimavaraksi. Sosiokulttuurinen puheenvuoro ikääntymiskysymyksiin*. PS-kustannus, Jyväskylä.

Tapola-Haapala Maria 2011: *Sosiaalityön ammattilaiset refleksiivisinä toimijoina. Tutkimus erikoiskoulutuksesta Margaret Archerin teorian valossa*. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisu 2011:4, Helsingin yliopisto. Väitöskirja.

Tedre, S. 2007. Vanhuuden vahvat ja avuttomat. Teoksessa Seppänen, M., Karisto, A & Kröger, A. (toim.) *Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä*. Jyväskylä: PS-Kustannus. Sivut 95–119.

Tesch, Renata 1990: *Qualitative research: Analysis Types and Software Tools*. The Falmer Press, Hampshire/Bristol.

Tuomi Jouni ja Sarajärvi Anneli: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi, Helsinki.

Turkle Sherry 2011: *Alone together. Why we expect more of technology and less from each other*. Basic Books, New York.

Vaarama Marja, Luoma Minna-Liisa ja Ylönen Lauri 2006: *Ikääntyneiden toimintakyky, palvelut ja koettu elämänlaatu*. Teoksessa Kautto Mikko (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2006*.

Vaarama Marja, Mukkila Susanna ja Hannikainen-Ingman Katri 2014: *80 vuotta täyttäneiden elämänlaatu ja elinolot*. Teoksessa Vaarama Marja, Karvonen Sakari, Kestilä Laura, Moisio Pasi ja Anu Muuri (toim.): *Suomalaisten hyvinvointi 2014*. Sivut 40–62.

Virjonen Kaija (toim.) 2013: *Muistin ongelmat. Toimiva palvelukokonaisuus ehkäisystä hoitoon*. PS-Kustannus, Jyväskylä.

Virkola Elisa 2014: *Toimijuutta, refleksiivisyyttä ja neuvotteluja – muistisairaus yksin asuvan naisen arjessa*. Väitöskirja, Jyväskylä *Studies in Education, Psychology and Social Research* 491.

Virtanen Ira A 2013: *Ikä ja elämäntyyli miesten ystävyysuhteissa*. Teoksessa Ojala Hanna ja Pietilä Ilkka: *Miehistä puhetta. Miehet, ikääntyminen ja vanhenemisen kulttuuriset mallit*. Tampere University Press, Tampere. Sivut 227–252.

Yli-Korpela Kaisa 2014: *Vanhuksen itsemääräämisoikeus asumiseen liittyvissä ratkaisutilanteissa*. *Julkisoikeuden pro gradu -tutkielma Lapin yliopistossa*.

Ylilahti Minna 2013: *Itsestä kiinni. Etnografinen tutkimus työikäisten laitostuntoutuksesta*. Jyväskylä *Studies in Education, Psychology and Social Research* 469, University of Jyväskylä.

Zerubavel, Eviatar 1979: *Private Time and Public Time: The Temporal Structure of Social Accessibility and Professional Commitments*. *Social Forces* 58 (1) (September): 38–58.

Elektroniset lähteet

Hironori Akechi, Atsushi Senju, Helen Uibo, Yukiko Kikuchi, Toshikazu Hasegawa, Hietanen Jari K 2013: *Attention to Eye Contact in the West and East. Autonomic Responses and Evaluative Ratings*.

<http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0059312>. Luettu 13.5.2016.

Kaakinen, Juha ja Törmä, Sinikka: Esiselvitys geronteknologiasta. Ikääntyvä väestö ja teknologian mahdollisuudet. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan teknologiajaosto, Teknologian arviointeja 5. (Vuosiluku puuttuu.)
https://www.eduskunta.fi/FI/tietoeduskunnasta/julkaisut/Documents/ekj_2+1999.pdf. Luettu 13.5.2016.

Kemppainen Teemu 2012: Sosiaaliset siteet Serge Paugamin sosiologiassa.
https://tuhat.halvi.helsinki.fi/portal/files/46036289/Paugam_sosiaaliset_siteet_SBII_elokuu2012_TK_v300115.pdf. Luettu 13.5.2016.

Kurki Merja, Launiainen Helena, Laitinen Sari, Poutiainen Erja, Vantanen Pirjo, Eskelinen Anne, Soikkeli Eeva ja Sarmas Kristiina 2015: Yhteinen sävel. Kotona asuvan muistisairaahan teknologia-avusteinen kuntoutus. Tutkimus- ja kehittämishankkeen loppuraportti. Miina Sillanpään säätiön julkaisusarja B:38. Helsinki.
www.miinasillanpaa.fi/wp-content/uploads/2015/11/MSS_YS_DIGITAL-Final.pdf. Luettu 13.5.2016.

Laurinolli Heikki 2013: Katse kertoo kulttuurierosta. Aikalainen 14.6. Tampereen yliopiston tiede- ja kulttuurilehti.
<http://aikalainen.uta.fi/2013/06/14/katse-kertoo-kulttuurierosta/>. Luettu 13.5.2016.

Mäki-Kulmala Heikki 2012: Teknologinen imperatiivi. Puheenvuorot, yhteiskunta. Aikalainen-lehti 30.11.2012. <http://aikalainen.uta.fi/2012/11/30/teknologinen-imperatiivi/>. Luettu 13.5.2016.

Siipi Helena 2014: Artefakti. LOGOS – ensyklopedia.
[http://filosofia.fi/node/4121#Artefaktit ja niiden tehtävät](http://filosofia.fi/node/4121#Artefaktit_ja_niiden_tehtavat). Luettu 13.5.2016.

Väliverronen, Esa 2015: Televisio broadcastingin jälkeen. Blogi 15.1.2015 osoitteessa
<https://medykblog.wordpress.com/2015/01/15/televisio-broadcastingin-jalkeen-2/>. Luettu 13.5.2016.

Journalistiset lähteet

Niskakangas Tuomas 2015: Tuottavuus on monen eri tekijän summa. Helsingin Sanomat 11.4. www.hs.fi/talous/a1428643717480. Luettu 13.5.2016.

Niskakangas Tuomas 2015: Suomi tarvitsee lisätehoa. Työn tuottavuutta voitaisiin parantaa tekemällä asioita tehokkaammin. Mutta miten? Helsingin Sanomat, 11.4. www.hs.fi/talous/a1428643447885?ref=hs-art-lue-seuraavaksi-1. Luettu 13.5.2016.

Tampere.fi. Kauppakeskuskävely liikutti senioreita Lielahdessa.
http://www.tampere.fi/tampereen-kaupunki/ajankohtaista/artikkelit/2014/08/31082015_1.html
Luettu 13.5.2016.

Tikkala Hannu 2016: Kuluttajat vaihtoivat entistä kevyempiin kannettaviin - ”Kukaan ei halua isoja koneita kotiinsa pölyttymään”. Yle Uutiset, Talous, 18.1.2016.
http://yle.fi/uutiset/kuluttajat_vaihtoivat_entista_kevyempiin_kannettaviin_kukaan_ei_halua_isoja_koneita_kotiinsa_polyttymaan/8603422. Luettu 13.5.2016.

YLE Keski-Suomi 2011: Kuvaruutu tuo vanhuksille hyötyä ja huvia. 22.8.2011
http://yle.fi/uutiset/kuvaruutu_tuo_vanhuksille_hyotya_ja_huvia/5410934. Luettu 13.5.2016.

YLE Teema 2015. Tiededokumentti: Paras ruokavalio. Jimmy Doherty ja Kate Quilton nimeävät maapallon terveellisimmät ruokavaliot. Esitetty to 26.3.2015.
<http://areena.yle.fi/tv/2501483>. Luettu 13.5.2016.

Organisaatioiden ja yritysten nettisivut

Blogs.helsinki.fi. Vulnerable lives. Hauras toimijuus –tutkimushankkeen kotisivu.
<http://blogs.helsinki.fi/vulnerablelives/mita-tutkimme/>. Luettu 13.5.2016.

Ikäteknologiasanasto 2014. KÄKÄTE-verkosto.
www.ikateknologia.fi/fi/uncategorised/ikateknologiasanasto_2.html. Luettu 13.5.2016.

Kohote. www.kotihoitotekniikka.fi. Luettu 13.5.2016.

Leppälahti, Ari 2005: Suomi on tieteen ja teknologian mallimaa. Tilastokeskus, Tietoaika 28.1.2005.
www.stat.fi/tup/tietoaika/ta_01_05_mallimaa.html. Luettu 13.5.2016.

Sade-tietopaketti 2015. Valtiovarainministeriön SADe-palveluiden esittely 27.4.2015
<http://vm.fi/sade> Luettu 13.5.2016.

STM 2014: Hyvinvointi on toimintakykyä ja osallisuutta. Sosiaali- ja terveysministeriön tulevaisuuskatsaus.
http://www.ttl.fi/fi/uutiset/Sivut/tulevaisuuden_hyvinvointi_on_toimintakyky_ja_osallisuutta.a.spx. Luettu 13.5.2016.

STM 2016: Kärkihanke. Kehitetään ikäihmisten kotihoitoa ja vahvistetaan kaikenikäisten omaishoitoa. Hankesuunnitelma - luonnos 25.2.2016.
http://stm.fi/documents/1271139/1996957/IO_Hankesuunnitelma_25022016.pdf/a6b13b79-8a54-468a-938a-87fee3edf98c. Luettu 13.5.2016.

Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2013:1. Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi. Tampere.
http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=6511564&name=DLFE-26915.pdf. Luettu 13.5.2016.

Suomen Akatemia 2015a. Teknologiamurrokset ja muuttuvat instituutiot.
www.aka.fi/fi/tiedepoliittinen-toiminta/strategisen-tutkimuksen-rahoitus1/kaynnissa-olevat-ohjelmat/teknologiamurrokset/. Luettu 13.5.2016.

Suomen akatemia 2015b: SHOKit.
<http://www.aka.fi/fi/tiedepoliittinen-toiminta/shokit/>. Luettu 13.5.2016.

Suomen perustuslaki. Finlex 11.6.1999/731.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731#L2P7>. Luettu 13.5.2016.

Terve.fi. <http://www.terve.fi/terveydenhuolto/79699-loukkaako-yksityisyytta-hs-kameratyleistyneet-potilashuoneissa>. Luettu 13.5.2016.

Tietoa Rai-järjestelmästä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen Ikääntyminen-osio.
www.thl.fi/fi/web/ikaantyminen/palvelujen-ja-hoidon-laatu/rai-vertailukehittaminen/tietoa-rai-jarjestelmasta. Luettu 13.5.2016.

Tietosuojavaltuutettu 2010. Tietosuojavaltuutetun toimisto, päätökset. Kotihoidon kameravalvonta. Dnro 1357/41/2010.
www.tietosuoja.fi/fi/index/rtkaiset/kotihoidonkameravalvonta.html. Luettu 13.5.2016.

Työterveyslaitos 2013: Työelämän tila ja tulevaisuus.
www.ttl.fi/fi/tyoterveyslaitos/organisaatio/ratkaisujen_kehittaminen/tyoelaman_tila_teema/sivut/default.aspx. Luettu 13.5.2016.

Suulliset lähteet

Paananen, Mika 2015. Keskustelu 27.10. Suomen Kotihoitotekniikka Oy:n toimitusjohtaja Mika Paananen.

Puhelu 7.1.2015, Palvelukodin työntekijä Keski-Suomesta.

Liite 1 Tutkimuskysymykset

Palveluntuottajan haastattelurunko

1. Miten hyvinvointitelevisio tuli teille käyttöön? Millaisia vaiheita palvelun käyttöön otossa oli?
2. Millaiset kokemukset palvelusta se käytön eri vaiheissa saatiin?
3. Millaisia sopimuksia yritysten ja yhteistyökumppanien kanssa palvelusta tehtiin?
4. Millainen hyvinvointitelevisiopalvelu on ollut taloudelliselta kannalta? Miten siihen oli mahdollista panostaa? Maksoiko se itsensä? Millaista keskustelua palvelusta on käyty organisaation sisällä?

Ikäihmisten haastattelurunko

1. Miten televisio tuli käyttöösi? Mitä ajattelit siitä ennen kuin se sinulle tuli?
2. Muuttuiko käsityksesi laitteesta sen jälkeen, kun aloit sitä käyttää?
3. Miten sitä käytit alussa? Millaiseksi käyttö vakiintui?
4. Mikä muuttui, kun televisiota ei enää ollut? (tätä kysymystä ei Palvelukeskuksessa)
5. Keitä kuuluu sosiaaliseen verkostoosi?
6. Millainen on tavanomainen päiväohjelmasi?

Liite 2

Tutkimuslupapyyntö ikäihmisille

Opiskelen Jyväskylän yliopistossa sosiaalityötä. Pyydän suostumustasi haastatteluun opintoihini kuuluvan pro gradu –tutkimuksen suorittamiseksi. Tutkimuksen tavoitteena on saada tietoa hyvinvointitelevisiosta ikääntyvien henkilöiden kotona selviytymisen tukena.

Tutkijana sitoudun esittämään aineistoani tutkimuksessani niin, ettei yksittäisten henkilöiden henkilöllisyys tule esille. Tutkimukseen osallistuville ei ole odotettavissa kielteisiä seuraamuksia tutkimukseen osallistumisesta. Heillä on myös oikeus jäädä tutkimuksesta pois sen teon aikana.

Suostun osallistumaan haastatteluun

Päivämäärä ja paikka

Allekirjoitus ja nimen selvennys

Liite 3

Tutkimuslupapyyntö palveluntuottajalle

Opiskelen Jyväskylän yliopistossa sosiaalityötä. Pyydän lupaa saada haastatella Juankosken kaupungin ikääntyneiden palveluissa hyvinvointitelevisiota käyttäneitä henkilöitä. Mikäli haastateltaville sopii, otan myös kuvia kotiympäristöstä.

Käytän haastatteluja ja kuvia opintoihini kuuluvassa pro gradu –tutkimuksessa. Tutkimukseni tavoitteena on saada tietoa hyvinvointitelevisiosta ikääntyvien henkilöiden kotona selviytymisen tukena.

Tutkijana sitoudun esittämään aineistoani tutkimuksessani niin, ettei yksittäisten henkilöiden henkilöllisyys tule esille. Tutkimukseen osallistuville tai Juankosken kaupungille ei ole odotettavissa kielteisiä seuraamuksia tutkimukseen osallistumisesta. Heillä on myös oikeus jäädä tutkimuksesta pois milloin tahansa.

Myönnän Arja Liinamaalle tutkimusluvan Juankosken kaupungin ikääntyneiden palveluja koskevaan pro- gradu työhön.

Päivämäärä ja paikka

Allekirjoitus ja nimen selvennyt